

Zabranjeni pravopisi hrvatskoga jezika od Drugoga svjetskoga rata do uspostave hrvatske samostalnosti

Magaš, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:733979>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja - Odsjek za predškolski odgoj
Diplomski sveučilišni studij ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Maja Magaš

**Zabranjeni pravopisi hrvatskoga jezika od Drugoga
svjetskog rata do uspostave hrvatske samostalnosti**

Diplomski rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja - Odsjek za predškolski odgoj
Diplomski sveučilišni studij ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja

Zabranjeni pravopisi hrvatskoga jezika od Drugoga svjetskog rata do uspostave hrvatske samostalnosti

Diplomski rad

Student/ica:

Maja Magaš

Mentor/ica:

doc. dr. sc. Slavica Vrsaljko

Komentor/ica:

dr. sc. Ante Delić

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Maja Magaš**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Zabranjeni pravopisi hrvatskoga jezika od Drugoga svjetskog rata do uspostave hrvatske samostalnosti** rezultat mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mogega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mogega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 16. listopada 2018.

H v a l a ...

Mojoj mami i tati – za sve što ste mi dali, što mi nikada ništa nije u životu nedostajalo, što sam uvijek imala sve što mi je trebalo, ali najviše zato što ste uvijek tu za mene i uz mene.

Gianniju – što me trpiš svaki dan, mojih već, evo, 19. godina, znam da nije lako biti moj „veliki braco“, ali isto tako znam da smo uvijek tu jedno za drugo.

Madam, mojoj kumi, najboljoj prijateljici, sestri i jedinoj i najluđoj mogućoj suputnici na koju uvijek mogu računati i koja je uvijek uz mene.

Mom ninjicu, „*jidru moga vapura*“ – što me voliš ovakvu kakva jesam, s cijelim rojem mojih mušica, što me trpiš, podržavaš, poštuješ, razumiješ i što me ne želiš promijeniti.

Hvala vam što ste moja obitelj, moj oslonac, bez vas ne bih bila ovo što jesam i gdje jesam...

SAŽETAK

Teorijski dio diplomskog rada *Zabranjeni pravopisi hrvatskoga jezika od Drugoga svjetskog rata do uspostave hrvatske samostalnosti* podijeljen je u dva dijela. Prvi dio odnosi se na prikaz povijesnih okolnosti u kojima se Republika Hrvatska, najprije u sastavu FNR Jugoslavije, a potom SFR Jugoslavije, našla u vremenu od Drugoga svjetskoga rata pa do uspostave neovisnosti, dok se drugi dio bazira na povijesnom razvoju hrvatskoga standardnoga jezika.

Istraživačko pitanje ovog diplomskog rada odnosi se na detaljniji prikaz dvaju zabranjenih pravopisa te njihova usporedna analiza. Riječ je o dvama pravopisima hrvatskoga jezika: *Hrvatski pravopis* autora Cipra-Guberina-Krstić (1941.), zabranjen i neobjavljen do 1998. godine, i *Hrvatski pravopis* autora Babić-Finka-Moguš (1971.), tzv. *Londonac* objavljen 1990. godine.

U diplomskom radu bit će korištena kvalitativna metodologija, točnije rad na dokumentaciji. Analizom literature izdvojit će se sadržaji relevantni za predmet istraživanja, odnosno bit će dana usporedna analiza dvaju zabranjenih pravopisa hrvatskoga jezika s naglaskom na razlike među njima.

Ključne riječi: Republika Hrvatska, povijesni razvoj standardnoga jezika, *Hrvatski pravopis*, tzv. *Londonac*

SUMMARY

The theoretical section of this master thesis titled *The forbidden Croatian orthographic manuals from the World War II until the declaration of independence* is structured in two parts. The first part refers to historical circumstances in which the Republic of Croatia existed from the end of World War II until the declaration of independence in 1990, initially as part of Federative People's Republic of Yugoslavia, and then later as part of Socialist Federal Republic of Yugoslavia. The second part contains the historical development of the standard Croatian language.

The research question of this thesis deals with differences between two forbidden Croatian orthographic manuals – *Hrvatski pravopis* from the authors Cipra-Guberina-Krstić, written in 1941 but published in 1998, and *Hrvatski pravopis*, so called *Londonac*, from the authors Babić-Finka-Moguš, written in 1971 but published in 1990.

The master thesis is formulated using qualitative research methodology, specifically the work on documentation. The relevant arguments will be abstracted by using different types of documentation with reference to the parallel analysis of two forbidden Croatian orthographic manuals, focusing on their differences.

Key words: Republic of Croatia, historical development of standard language, manuals of Croatian orthography

SADRŽAJ

1. UVOD	2
2. Povijesni prikaz razvoja hrvatskoga jezika do 1918. godine	3
3. Povijesni prikaz razvoja hrvatskoga jezika od 1918. do 1945. godine	9
4. Položaj hrvatskoga jezika u razdoblju komunističke Jugoslavije	10
4.1. Od kraja rata do <i>Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika</i>	10
4.2. Od <i>Deklaracije</i> do 1990. godine	18
5. Zabranjeni pravopisi hrvatskoga jezika od Drugoga svjetskog rata do uspostave hrvatske samostalnosti	24
5.1. Kratak pregled pravopisa hrvatskoga jezika	26
5.2. Cipra-Guberina-Krstić <i>Hrvatski pravopis</i> (1941.)	31
5.2.1. Velika i mala slova	33
5.2.2. Glasovne promjene zastupljene u pravopisu	34
5.2.3. Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi	38
5.2.4. Rečenični i pravopisni znakovi	41
5.2.5. Tuđice	45
5.2.6. Kratice	47
5.2.7. Pravopisni rječnik	48
5.3. Babić-Finka-Moguš <i>Hrvatski pravopis</i> (1971.)	49
5.3.1. Velika i mala slova	50
5.3.2. Glasovne promjene zastupljene u pravopisu	51
5.3.3. Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi	56
5.3.4. Rečenični i pravopisni znakovi	59
5.3.5. Tuđice	64
5.3.6. Kratice	67
5.3.7. Pravopisni rječnik	68
6. Usporedna analiza dvaju zabranjenih pravopisa hrvatskoga jezika od Drugoga svjetskog rata do uspostave hrvatske samostalnosti	70
7. ZAKLJUČAK	75
8. LITERATURA	77
9. ŽIVOTOPIS	80

1. UVOD

Tema diplomskog rada su zabranjeni pravopisi hrvatskoga jezika u razdoblju od završetka Drugoga svjetskog rata do uspostave hrvatske samostalnosti, odnosno analiza dvaju zabranjenih pravopisa. Riječ je o pravopisima autora Cipra-Guberina-Krstić iz 1941., objavljen 1998. te Babić-Finka-Moguš iz 1971., objavljen 1990. godine.

Rad je podijeljen u pet dijelova. Prva dva dijela prikazuju povijesni razvoj hrvatskoga jezika do 1945., dok je treći dio posvećen povijesnom prikazu društveno-političkih (ne)prilika u razdoblju komunističke Jugoslavije i položaju hrvatskoga jezika u istom razdoblju. Četvrti dio diplomskog rada donosi kratak pregled pravopisa hrvatskoga jezika s osvrtom na zabranjene pravopise od Drugoga svjetskog rata do uspostave hrvatske samostalnosti, a peti je dio razrada teme, tj. usporedna analiza obaju pravopisa.

Cilj ovog rada je prikazati navedene pravopise i usporediti ortografska rješenja.

2. Povijesni prikaz razvoja hrvatskoga jezika do 1918. godine

Povijesne okolnosti u kojima se Hrvatska nalazila tijekom svoje povijesti, a osobito u sklopu prve i druge Jugoslavije, odrazile su se i na položaj hrvatskoga jezika stoga ne čude različiti nazivi hrvatskoga jezika kroz povijest, od *slovenski*, *ilirski*, *dalmatinski*, preko *bosanski*, *slavonski*, do *srpsko-hrvatski*, *hrvatskosrpski* da bi, konačno, nakon dugotrajnih borbi 1990. godine naziv *hrvatski jezik* ozakonjen i unesen u Ustav Republike Hrvatske kao službeni jezik uz latinično pismo. Hrvatski jezik zajednički je naziv za sve govore i na njima zasnovane književne jezike kojima su se Hrvati tijekom svoje povijesti služili ili se služe i danas, a ostvaruje se kroz govore hrvatskih narječja (štokavsko, čakavsko i kajkavsko), hrvatski standardni jezik i hrvatske supstandardne govore (Bičanić 2013).

„Kao i u drugih europskih naroda s višestoljetnom pismenosti, prehistorija i povijest standardnoga jezika u Hrvata dijele se na nekoliko perioda, s pojedinim kraćim ili dužim razvojnim fazama u okviru tih razdoblja“ (Brozović 2008: 17). Brozović (2008) smatra neprimjerenom tradicionalnu periodizaciju hrvatske jezične povijesti koja se dijeli na dva razdoblja – vrijeme do hrvatskoga narodnoga preporoda i vrijeme nakon hrvatskoga narodnoga preporoda – te cijeli povijesni tijek nastanka i razvoja hrvatskoga jezičnoga standarda dijeli na: tri predstandardna i tri standardna razdoblja.

Prvo predstandardno razdoblje, najduže povijesno razdoblje razvoja hrvatskoga jezika, obuhvaća, u europskim i svjetskim razmjerima, jedinstvenu pismenost hrvatskoga srednjovjekovlja, odnosno razdoblje trojezičnosti (latinski, staroslavenski i hrvatski jezik) i tropismenosti (glagoljica, hrvatska ćirilica i latinica) Hrvata (Bičanić 2013) koje traje od 9. do kraja 15. st. te se dijeli na tri podrazdoblja ili faze, „koje možemo posve udobno podijeliti prema uporabi pisama: u prvoj fazi jedno pismo, u drugoj dva, u trećoj tri različita pisma“ (Brozović 2008: 36). Latinica je najstarije pismo na ovim prostorima kojim se kontinuirano bilježio latinski te povremeno i hrvatski jezik (Bratulić i Damjanović 2005), a dolazi iz dvaju izvora – latinskoga i talijanskoga u primorskim krajevima te latinskoga i mađarskoga u kopnenim krajevima (Moguš 2009). Tijekom 14. st. dolazi do pojave prvih hrvatskih tekstova pisanih latinicom, a u 15. st. pojavom tiskarskog stroja i do početka tiskanja latiničnih tekstova pisanih hrvatskim jezikom (Bičanić 2013).

Glagoljica, kao jedno od obilježja hrvatskog nacionalnog identiteta, zauzima posebno mjesto u hrvatskoj kulturi i književnosti. Na hrvatskim prostorima proširila se najvjerojatnije u 10. st., a u pretežitijoj uporabi bila je sve do početka 16. st. (Bičanić 2013). Najvažniji

sačuvani glagoljski spomenik *Bašćanska ploča* (1100.) naziva se „dragim kamenom“ hrvatskoga jezika, a njime su Hrvati „izronili iz mraka svoje nedokumentirane povijesti“ (Bičanić 2013: 22). Na glagoljici i hrvatskom jeziku tiskan je *Misal po zakonu rimskoga dvora* (1483.), **prva hrvatska tiskana knjiga i prva glagoljična inkunabula, te prva** knjiga europskog tiskarstva kojoj slova nisu bila latinička i prva koja nije bila tiskana na latinskom jeziku (Hercigonja 2006). Ćirilica Hrvatima dolazi iz Srbije, Zahumlja i Duklje u oblicima kakvi su bili razvijeni na tim područjima (Brozović 2008), a u javnoj upravi u Dalmaciji, osobito na području Poljičke Republike, zadržala se sve do 19. st. (Bičanić 2013). Naziva se još i *bosančica, poljičica, arvacko pismo, zapadna ćirilica, sarpsko pismo*, a njome su pisani tekstovi hrvatskoga i staroslavenskoga jezika u mnogim područjima Hrvatske, osobito u Poljcima pokraj Splita i Dubrovniku (Bratulić i Damjanović 2005). Upotreba ćirilice u hrvatskoj je kulturi omeđena vremenskim razdobljem od 11. do 18. st., ali se tek od 15. st. počinje snažnije širiti zahvaljujući bosanskim franjevcima (Bratulić i Damjanović 2005).

Drugo predstandarno razdoblje obuhvaća burno 16. st. obilježeno ratnim i političkim zbivanjima, a nadovezuje se na tropismeno i trojezično hrvatsko srednjovjekovlje. Migracije nastale osmanlijskim nadiranjima dovode do razmještaja hrvatskih narječja što dovodi do širenja štokavštine, a smanjenja područja na kojima se govori čakavskim i kajkavskim narječjem, kao i miješanja različitih dijalekata i govora te izumiranje nekih govora (Bičanić 2013). Usprkos nedaćama, hrvatska je pismenost i književnost „kakva se bila formirala do 15./16. stoljeća izdržala toliku kugu ratova i uništavanja. Stvorena su čak dva književnojezična kompleksa: jedan na sjeverozapadu, drugi na jugoistoku hrvatskih pokrajina“ (Moguš 2009: 59). Iz njih će se postupno formirati pokrajinske književnosti od kojih svaka ima svoj jezični izraz utemeljen na čakavskoj, kajkavskoj ili štokavskoj osnovi (Bičanić 2013). To potvrđuje i Brozović kada kaže „da je 16. stoljeće po kriterijima literarnog stvaralaštva vrhunac hrvatske književnosti za sav vijek njezina opstojanja – nikada ni prije ni poslije ona u europskim mjerilima nije bila ono što je predstavljala u doba *Judite, Dunda Maroja, Planina, Novele od Stanca, Robinje, Ribanja, Jeđupke* i pjesama kao *Jur ni jedna na svit vila* i Džorine lirike“ (Brozović 2008: 56).

Veliki vjerski, društveni i kulturni pokret – protestantizam – predvođen Martinom Lutherom 20-ih godina 16. st., zahvaljujući čijem je prijevodu *Biblije* na njemački jezik utemeljen standardni njemački jezik, u Hrvatskoj nije imao većeg odjeka (Bičanić 2013). Jezično gledano, najvažniji razlog svakako je migracijama izmijenjena dijalektalna slika Hrvatske jer je „osim na najzapadnijem čakavskom otočju i na još pokojem punktu, pučanstvo na drugim hrvatskim prostorima tako ispremiješano da se dijalektalna slika predmigracijskoga

i postmigracijskoga stanja uvelike promijenila“ (Moguš 2009: 58). Naime, čakavsko i kajkavsko narječje potisnuto je štokavskim narječjem, a staroštokavski govori drastično su potisnuti novoštokavskima, čime su bitno izmijenjene okolnosti unutar kojih će se razvijati jezik hrvatske pismenosti i koje će, u konačnici, dovesti do standardizacije hrvatskoga jezika (Bičanić 2013).

Iako ga Brozović naziva „najkritičnija točka cijele hrvatske jezične povijesti“ (Brozović 2008: 56), ovo razdoblje povijesnoga razvoja hrvatskoga jezika donijelo je i neka nova grafijska rješenja vezana za bilježenje hrvatskoga jezika latinicom. Najvažniji doprinos grafijskim rješenjima daje Šime Budinić 1583. godine u svom djelu *Summa nauka kristajnskoga* povećavši broj dijakritičkih znakova. Osim tradicionalnoga slova *ç* kojim označava glas *c*, u hrvatsku latiničnu grafiju uvodi i dva nova slova kojima označava glasove *č* i *ž*, čime je označio put budućim reformatorima hrvatske jezične grafije (Bičanić 2013).

Treće predstandardno razdoblje povijesnoga razvoja hrvatskoga jezika obuhvaća 17. i prvu polovinu 18. st. Najznačajnija odrednica razdoblja svakako je konačno rješenje pitanja općehrvatskoga pisma te sada više nije pitanje kojim jezikom pisati već „kako urediti latinicu da što bolje služi bilježenju glasova hrvatskoga jezika“ (Bičanić 2013: 41). „Franjevačka je pismenost odigrala ključnu ulogu u širenju na sjever i generaliziranju u pismenosti starijih tekovina jezične nadgradnje nastalih na jadranskom pojasu, čime je na jugoistočnom kompleksu olakšan u četvrtom razdoblju proces standardizacije hrvatskoga novoštokavskog pismenog jezika“ (Brozović 2008: 63).

Čakavsko-štokavska dvojba s početka 17. st. vidljiva je i u djelu paškog čakavca Bartola Kašića *Institutionum linguae Illyricae libri duo* – prvoj hrvatskoj gramatici tiskanoj u Rimu 1604. godine. Gramatika je napisana latinskim jezikom temeljenim na Kašićevom rodnom čakavskom ikavsko-ekavskom govoru (Brozović 2008), no ipak nije znatnije utjecala na standardizaciju hrvatskoga jezika za razliku od njegovog, s latinskog prevedenog, djela *Ritual rimski* (1640.), napisanog jezikom koji je „najopćeniji i koga može svak lašnje razumiti“ (Moguš 2009: 90), a koji se upotrebljavao na cijelom području Hrvatske te Bosne i Hercegovine, „te je, bez sumnje, otvorilo put standardizaciji hrvatskoga jezika zasnovanoj na štokavskome narječju“ (Bičanić 2013: 44).

Pismenost sjeverozapadnoga područja uvelike se oslanja na tzv. ozaljski književni krug okupljen oko Petra Zrinskog koji stvaraju na književnom trodijalektalnome jezičnom hibridu (Moguš 2009). Stvarajući na čakavsko-kajkavsko-štokavskom književnom jeziku ozaljci baštine hrvatsku glagoljsku tradiciju i tradiciju protestantskih pisaca koja zagovara miješanje svih triju narječja kao osnovice standardnoga jezika, a ne odabir samo jednoga od

njih (Bičanić 2013). Nagli zamah ozaljskog hibridnog jezika zaustavilo je pogubljenje Petra Zrinskog i Fran Krste Frankopana u Bečkom Novom Mjestu 1671. godine čime je nestalo „onih koji su perom i imetkom stvarali ozaljski krug i širili njegove horizonte“ (Moguš 2009: 98).

Riješivši osnovna pitanja i jezika i pisma, ostala su još uvijek aktualna grafijska pitanja latiničnog bilježenja hrvatskih glasova. Brozović (2008) navodi kako se u drugoj fazi ovoga razdoblja, tj. u prvoj polovini 18. st., uočava težnja pokrajinskih književnosti da se njihove grafije previše ne udalje. To najbolje ilustrira istovremeno slabljenje utjecaja talijanskoga grafijskog modela u dalmatinskoj i dubrovačkoj grafiji te mađarskoga grafijskoga utjecaja u Slavoniji. Na tome je tragu Pavao Ritter Vitezović, „potaknut težnjom za političkim sjedinjenjem hrvatskih krajeva, prvi za sve predložio ista grafijska rješenja“ (Bičanić 2013: 45) u svom djelu *Plorantis Croatiae secula duo* (1703.): čvrsti monografemski sustav koji se temelji na upotrebi dijakritičkih znakova, uključujući i upotrebu tilde čime je izravan preteča Ljudevita Gaja, te načelo jedan glas jedno slovo, od kojega odstupa isključivo kod bilježenja slogotvornog *r* (Bičanić 2013).

Prvo standardno, ili kronološki gledano, četvrto razdoblje povijesnoga razvoja hrvatskoga jezika obuhvaća drugu polovicu 18. st. i vrijeme do početka hrvatskoga narodnoga preporoda (Bičanić 2013). Na jugoistočnome području započinju procesi oblikovanja standardnoga jezika, odnosno „iznadregionalni novoštokavski pismeni jezik zamjenjuje sve dotadašnje pokrajinske (čakavske i štokavske) jezike koji su na tome području postojali od 16. st.“ (Bičanić 2013: 55), dok se istovremeno u procesu standardizacije nalazi se i kajkavski pismeni jezik sjeverozapadnoga kompleksa (Brozović 2008) u koji počinje prodirati novoštokavski pismeni jezik što dovodi do njegova otvaranja i približavanja novoštokavskome (Bičanić 2013).

„U četvrtom razdoblju, od Kačića i Relkovića do hrvatskoga narodnog preporoda, možemo dakle već govoriti o jednom standardnom novoštokavskom jeziku u nastajanju“ (Brozović 2008: 72), u kojem je prisutno postojanje dvaju dvojstava: ikavsko-ijekavskoga i štokavsko-šćakavskoga. Razvoj pisanoga jezika, još od prethodnih predstandardnih razdoblja, kretao se u korist novoštokavskoga, uzimajući u obzir činjenicu da su štokavski govori međusobno sličniji, a samim time i pogodniji kao podloga jezičnoga standarda (Brozović 2008). „Taj novoštokavski pismeni jezik u procesu standardizacije, oblikovan sredinom 18. st., prvi je hrvatski iznadregionalni pismeni (književni) jezik nakon hrvatsko-staroslavenskoga, koji je to prestao biti krajem 15. st.“ (Bičanić 2013: 57). Prilog je to Brozovićevoj (2008) tvrdnji da je sredina 18. st., isključivo u jezičnom smislu, daleko važnija

od samoga hrvatskoga narodnoga pokreta 30-ih godina 19. st. zato što je njegova prva polovica ujedno i posljednja faza trećega razdoblja te predstavlja završetak predstandardnoga razvoja, dok je njegova druga polovica prva faza četvrtoga razdoblja što predstavlja početak hrvatskoga jezičnog standarda (Brozović 2008).

Potvrdu afirmacije jedinstva štokavske ikavice kao književnoga jezika nalazimo u prvom potpunom prijevodu *Svetoga pisma staroga i novoga zakona* Matije Petra Katančića (1831.), a to se jedinstvo osjetilo i u grafemskom približavanju štokavskoga juga i sjevera Hrvatske, pa se tako primjerice u slavonskoj grafiji zapažaju rješenja koja uvelike odudaraju od sjevernog tipa tipičnog za kajkavce (Moguš 2009: 141), čime slavonska grafija u biti predstavlja svojevrsan prijelaz između dvaju područja, sjevernoga i južnoga, olakšavajući neposrednu vezu dviju štokavskih sredina. Struji dalmatinsko-slavonske povezanosti pridružio se i autor prve gramatike na hrvatskome jeziku Ličanin Šime Starčević čija je *Nova ričoslovnica ilirička* (1812.) napisana slavonskom grafijom na štokavskoj ikavici, a posebna je i po tome što se u njoj po prvi puta opisuje četveronaglasni sustav (Bičanić 2013).

Drugo standardno razdoblje započinje hrvatskim narodnim preporodom i traje do kraja 19. st., a dijeli se u dva podrazdoblja: prvo, u kojem dolazi do konsolidacije grafije i rješenja pitanja ijekavsko-ikavske dvojnosti (Bičanić 2013), te drugo, najkonstruktivnije i najplodnije u cijeloj povijesti hrvatskoga jezika, obilježeno djelovanjem filoloških škola (Brozović 2008). Hrvatski narodni preporod (1835. – 1848.), predvođen Ljudevitom Gajem, nacionalni je, kulturni i politički pokret (Bičanić 2013), koji je ujedinio sve Hrvate u jednoj jedinstvenoj književnosti i pružio im jedan jezični standard s novom, jedinstvenom grafijom (Brozović 2008). Gaj, kao prijedlog reforme grafije, u svojoj *Kratkoj osnovi horvatsko-slavenskoga pravopisa* (1830.), po uzoru na Vitezovića, uvodi tildu kao nadslovni dijakritički znak za slova *c, d, g, l, n, s* i *z*, čime je stvoren jedinstveni, monografemski, sustav u kojem se svaki fonem bilježi samo jednim grafemom (Moguš 2009). No, ubrzo odbacuje ovaj sustav te predlaže nova rješenja: uvodi dvoslove *lj, nj, dj, gj* i *tj* u kojima *j* bilježi kosom crtom (kasnije točkicom), *č, š, ž* piše kvačicom umjesto tildom, preuzima grafem *ć* iz poljske latinice (pomak od kajkavske prema štokavskoj fonologiji) te staroslavenski fonem *jat* bilježi grafemom *ě* (Bičanić 2013).

Proširivši na kajkavsko područje novoštokavštinu Gaj je ujedinio hrvatski književni jezik, ali se istovremeno odmaknuo od hrvatske novoštokavske tradicije uvođenjem nove grafije i zamjenom dotadašnjega umjereno fonološkoga morfonološkim pravopisom (Brozović 2008), što je dovelo do otpora kajkavaca koji se bore protiv odbacivanja svoga kajkavskoga pismenoga jezika i prihvaćanja štokavštine te zadarskog kruga okupljenoga oko

Ante Kuzmanića i *Zore dalmatinske*, koji sebe smatraju nastavljačima štokavskoga pismenoga jezika, „ali ne s onakvom koncepcijom kakvu su zamislili Ilirci u Zagrebu“ (Moguš 2009:167). Iako je Preporod imao bitnu ulogu u standardizaciji jezika, za sobom je ostavio plodno tlo na kojem će svoje ideje sijati novonastale filološke škole.

Zagrebačka pod vodstvom Adolfa Vebera-Tkalčevića za cilj ima dovršetak jezične standardizacije na temelju rezultata ilirskoga pokreta (Moguš 2009), Riječka, koju vodi Fran Kurelac, zagovara spajanje čakavskih i crkvenoslavenskih elemenata s ijekavskom novoštokavštinom (Brozović 2008), dok Zadarska okupljena oko Kuzmanićeve *Zore dalmatinske*, prihvaća novu grafiju, ali ne i ilirski tip jezika, zagovarajući novoštokavštinu na tradicionalnoj ikavskoj osnovici (Moguš 2009). Pri kraju stoljeća pojavljuje se i škola hrvatskih vukovaca, nazvana po svom jezikoslovnom uzoru Vuku Karadžiću, koja predvođena Tomom Maretićem zagovara dosljedno provođenje tzv. fonetskog pravopisa za razliku od etimološkoga kojega zastupaju pripadnici zagrebačke filološke škole (Moguš 2009).

S početkom 20. st. počinje i šesto, zaključno, razdoblje razvoja hrvatskoga standardnoga jezika (Brozović 2008), koje se uslijed nepovoljnih političkih (ne)prilika odrazilo i na jezični razvoj, a dijeli u pet podrazdoblja (Bičanić 2013). Šesto razdoblje obilježava, osobito od početka do devedesetih godina, točnije do uspostave hrvatske neovisnosti, unitaristička koncepcija jezika koja se sustavno nameće u školama i državnoj upravi, dok se izvan ovih krutih okvira, svim silama, borilo za očuvanje hrvatske jezične posebnosti (Bičanić 2013).

Glavno obilježje prvog podrazdoblja, koje traje od 1901. do 1918., odnosno do završetak Prvoga svjetskoga rata, je učvršćivanje utjecaja i dominacija standardnojezične koncepcije hrvatskih vukovaca. Na snazi je Brozov fonološki *Pravopis*, kojega nakon njegove smrti priređuje Dragutin Boranić, a u školama i na Sveučilištu uči se Maretićeva gramatika (Bičanić 2013). Hrvatski književnici odlučno odbacuju „filološki jaram“ jer su itekako svjesni da čakavska i kajkavska književna stilizacija nikada nisu prestale biti dijelom hrvatskoga književnoga jezika te je hrvatski jezični standard, unatoč željama vukovaca za štokavskom unifikacijom, bio uvijek „otvoren prema rječničkom bogatstvu i književnim stilizacijama naslijeđa“ (Moguš 2009: 190). Brozović (2008) navodi kako će još jedna značajka ovoga razdoblja biti pojava moderne kajkavske i čakavske dijalektalne književnosti, koja započinje Matoševim *Hrastovačkim nokturnom* (1900.) odmah na početku šestoga razdoblja kada je standardizacija hrvatskoga jezika završena te kada pismeni dijalekti više ne mogu ugroziti sam proces standardizacije.

3. Povijesni prikaz razvoja hrvatskoga jezika od 1918. do 1945. godine

Po završetku Prvoga svjetskoga rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. Hrvatska ulazi u državotvornu zajednicu sa Srbima koja će, mijenjajući ime u više navrata, trajati sve do 1990. godine i proglašenja hrvatske neovisnosti. Drugo podrazdoblje trećega standardnoga razdoblja obuhvaća vremenski raspon od završetka Prvoga svjetskoga rata do travnja 1941. godine. Iako službeno u Kraljevini SHS živi jedan narod s tri plemena – Srbima, Hrvatima i Slovencima – koji govori jednim i jedinstvenim srpsko-hrvatsko-slovenačkim jezikom, riječ je, zapravo, o srpskom jeziku koji se sustavno i uz povremenu primjenu političke prisile nametao Hrvatima u svim sferama života čime se područje njegove službene upotrebe znatno smanjuje (Bičanić 2013).

Hrvatski intelektualci – književnici i filolozi – pružaju pojedinačan otpor okrećući se hrvatskoj jezičnoj tradiciji i dijalektalnoj književnosti, koja svoj vrhunac dobiva u „najvrednijoj hrvatskoj cjelovitoj pjesničkoj zbirci“ *Baladama Petrice Kerempuha* (1936.) Miroslava Krleže (Brozović 2008). Nastojeći dokinuti nastali otpor Tomo Maretić objavljuje *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik* (1924.) – savjeti napisani ijekavicom, a uvod ekavicom – u kojemu kritizira sve riječi koje nisu u duhu „našega“ jezika i koje nisu baštinjene u „našem narodnom jeziku“, misleći pritom na kajkavizme, koje naziva dijalektizmima i provincijalizmima (Bičanić 2013). Nastojeći izvršiti još veći pritisak, vukovci dotadašnju Broz-Boranićevu fonološko-morfonološku pravopisnu praksu zamjenjuju Belićevim izrazito fonološkim pravopisom, a promijenivši ime jezika u *srpskohrvatskoslovenački* mnogi nazivi pretežno upotrebljavani u Srbiji sada ulaze u sve zajedničke školske udžbenike (Moguš 2009).

„Nakon punih tri desetljeća gotovo potpunoga pravopisnog jedinstva standardne novoštokavštine kao cjeline“ (Brozović 2008: 114), srpski lingvist Aleksandar Belić početkom 20-ih godina provodi reformu srpskoga pravopisa tako da uklanja kompromise s morfonološkim načelima i uvodi fonološki pravopis. Međutim, polagano se počinje shvaćati kako problem zapravo nije u pravopisu, već u samim normama hrvatskoga i srpskoga jezika. U hrvatskim nacionalističkim krugovima to je potaknulo ideju kako je vrijeme da se napusti fonološki pravopis i da se izvrši jezična reforma, a ubrzo se počinju pojavljivati i prvi srpsko-hrvatski razlikovni rječnici (Bičanić 2013). Osvit Drugoga svjetskoga rata baca u sjenu postavljena jezična pitanja i njihove, moguće, odgovore...

U jeku Drugoga svjetskoga rata ustaška vlast 10. travnja 1941. godine proglašava Nezavisnu Državu Hrvatsku, čime započinje treće, ujedno i najkraće, podrazdoblje

standardizacije hrvatskoga jezika, koje će trajati do svibnja 1945. godine, tj. do prestanka postojanja novoosnovane države, koja posvećuje veliku pozornost jezičnim pitanjima jer „uza snažnu potporu državnih institucija dolazi do radikalnoga zaokreta u standardizaciji hrvatskoga jezika“ (Bičanić 2013: 97). Nakon godina utilitarističkih jezičnih koncepcija „na oslobođenom teritoriju hrvatski književni jezik počinje živjeti prvi put neugrožavan ni opasnostima germanizacije, potalijančivanja ili mađaronskih težnja, kao do 1918., ali ni unitarističkim pritiskom nakon 1918.“ (Brozović 2008: 116), zahvaljujući osnivanju Hrvatskoga državnoga ureda za jezik koji ima za cilj skrb o pravilnosti i čistoći hrvatskoga jezika, a jedini je ovlašten rješavati sva jezična pitanja u novonastaloj državi. Ured u potpunosti nadzire upotrebu hrvatskoga jezika u javnoj, usmenoj i pismenoj, upotrebi, bez njegova odobrenja ne smije se objaviti nijedno pravopisno djelo, a provodi „čišćenje“ hrvatskoga jezika od posuđenica iz drugih jezika, osobito iz srpskog jezika, uz izričitu zabranu korištenja ćirilice, te vraća u upotrebu riječi iz hrvatske jezične baštine, poput: *pismohrana*, *središnjica*, i sl., ili se umjesto posuđenica izmišljaju nove riječi, kao što su to: *krugoval*, *munjovoz*, *slikokaz*, i sl. (Bičanić 2013).

Za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, vlasti u Hrvatskoj, u želji da u potpunosti uklone dotadašnji nametnuti unitaristički koncept razvoja jezika odbacuju Boranićev *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* te uvode korienski pravopis, čija se pravila nalaze u dvama pravopisima – Klaićevom *Korienskom pisanju* (1942.) i Cipra-Klaićevom *Hrvatskom pravopisu* (1944.) (Moguš 2009). U to je vrijeme za tisak bio pripremljen fonološki pravopis Cipra-Guberina-Krstića, koji iako je „izrađen na temelju: § 99. Zakonske odredbe o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu, provedbene naredbe Hrvatskoga državnoga ureda za jezik, ministarske odredbe od 23. lipnja 1941.“ (Cipra, Guberina i Krstić 1998: 5), ipak nije odgovarao tadašnjoj vlasti te je svjetlo dana ugledao tek 1998. godine (Bičanić 2013).

4. Položaj hrvatskoga jezika u razdoblju komunističke Jugoslavije

Posljednja dva podrazdoblja trećeg standardnoga razdoblja povijesnoga razvoja hrvatskoga jezika obuhvaćaju vremenski raspon od Drugoga svjetskoga rata do danas, odnosno od svibnja 1945. do proljeća 1990. te od proljeća 1990. godine do danas, u kojima su se odigrali ključni događaji vezani za razvoj hrvatskoga standardnoga jezika (Bičanić 2013).

4.1. Od kraja rata do *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika*

Kraj Drugoga svjetskoga rata Hrvatska je dočekala razorena, opustošena i, ponovno, u sastavu Jugoslavije. Četiri godine ratne drame poslužile su ustaškome režimu za afirmaciju ideje o samostalnoj i neovisnoj hrvatskoj državi koja je u prvoj Jugoslaviji bila potisnuta, a o kojoj je budući pobjednik rata, Josip Broz Tito, svojedobno izjavio: „Rođena na Krfu, u Londonu i Parizu, versajska Jugoslavija je najtipičnija zemlja nacionalnog ugnjetavanja u Evropi. Hrvati, Slovenci, i Crnogorci bili su podčinjeni narodi, neravnopravni državljani Jugoslavije. Makedonci, Arnauti i drugi bili su porobljeni i podvrgnuti istrebljenju“ (Đodan 1991: 49), dok je, s druge strane, partizanski pokret u otporu afirmirao ideju slobode koje u NDH nije bilo za sve njene državljane (Macan i Holjevac 2013).

Ustavotvornom skupštinom 29. studenoga 1945. godine proglašena je Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ)¹, „savezna narodna država republikanskog oblika, zajednica ravnopravnih naroda koji su slobodno izrazili svoju vlast da ostanu ujedinjeni u Jugoslaviji“ (Matković 1998: 280), u čijem se okrilju našlo šest narodnih republika – Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Hrvatska, Makedonija, Slovenija i Srbija, autonomna pokrajina Vojvodina te autonomna oblast Kosovo i Metohija (Macan i Holjevac 2013). Donesena deklaracija sadržavala je i odluku kojom Skupština u ime naroda Jugoslavije ukida monarhiju i dinastiju Karađorđević oduzima sva prava.

Završetkom Drugoga svjetskoga rata i uspostavom nove jugoslavenske države započinje i nova faza standardizacije hrvatskoga jezika koji se, ponovno, suočava sa sličnim problemima kao i u prijeratnom razdoblju kada se oživljava i veliča jezično jedinstvo Hrvata i Srba (Bičanić 2013). Sve nedaće u kojima se hrvatski jezik našao, osobito po završetku Drugoga svjetskoga rata, izravna su posljedica društveno-političkih (ne)prilika u kojima je

¹ Opširnije o povijesnoj slici Hrvatske toga vremena u knjizi Zdenka Radelića *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*.

Hrvatska egzistirala u sastavu prve, ali i druge Jugoslavije, odnosno Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, i to najčešće mimo volje svojih građana.

Josip Bratulić u Leksikonu hrvatske glagoljice (2012) navodi kako su temeljne odrednice svakog naroda jezik, pismo, povijest i prostor koji nastanjuje, a odnos jezika i identiteta najbolje ilustrira Ljudevit Gaj kada kaže da „narod nema ničeg svetijeg ni dragocjenijeg od svog narodnog jezika, zato što narod, kao posebno društvo, kroz jezik živi ili propada“ (Greenberg 2005: 39). Pitanje jezične ravnopravnosti vrlo je osjetljivo pitanje u višenacionalnim državama, kakva je bila Jugoslavija, jer jezik kao medij kulture i komunikacije predstavlja temeljnu odrednicu nacionalnoga identiteta svakoga naroda (Pušić 2013). U Titovoj Jugoslaviji svi su oblici nacionalizma, pa tako i jezični, bili potisnuti, i dok su Makedonci i Slovenci imali pravo na vlastitu republiku i jezik, ostali su konstitutivni narodi upotrebljavali srpsko-hrvatski jezik kao „jezik šireg sporazumijevanja među pripadnicima različitih etničkih skupina u granicama Jugoslavije“ (Greenberg 2005: 22), čime je zanijekano temeljno pravo svakoga naroda – pravo na vlastiti jezik. Nakon osvajanja vlasti komunisti sustavno potiskuju iskaze nacionalnog identiteta „u nastojanju da učvrste jugoslavensku državu prožetu novom i zajedničkom komunističkom ideologijom“ (Radelić 2006: 403). U tom se procesu zaštite državnih interesa i njezina opstanka planski nameće srpski jezični standard kao „kralježnica zajedništva“ narodima slične kulture i jezika, tj. Srbima, Hrvatima, Crnogorcima i Muslimanima, što će Hrvati, koji svoj jezik doživljavaju bitnom odrednicom svoje nacionalne individualnosti, doživjeti kao ugrožavanje svoga nacionalnoga identiteta (Radelić 2006).

Hrvatski je jezik, iako službeno jedan od četiriju službenih jezika Jugoslavije, sustavno bio potisnut srpskim jezikom kao državnim jezikom, usprkos odluci da se sve odluke, proglasi i naredbe objavljuju na sva četiri ravnopravna jezika na kojima je proglašen i novi ustav, poštujući pravo svakoga naroda na vlastiti jezik i njegovo narodno ime, a koji se nametao u sudstvu, javnoj upravi, administraciji, diplomaciji, vojci i policiji, dok u politici, ponovno, po tko zna koji puta, jačaju unitarističke ideje koje izravno utječu i na sam jezik (Moguš 2009). Tzv. hrvatski jezični problem nije isključivo problem Titove Jugoslavije, već se paralela može povući i s položajem hrvatskoga jezika u prvoj Jugoslaviji, osobito „kada je Aleksandrova diktatura pošla zbrisati svaki hrvatski nacionalni simbol, zabraniti hrvatsko ime i poricati postojanje hrvatskoga naroda“ (Kljaić 2017: 126), odnosno nasilno jugoslavenstvo kao plod monarhističke diktature imalo je za cilj brisanje svakoga oblika izražavanja nacionalnih osjećaja, a time i identiteta, svih nesrpskih naroda, ponajprije Hrvata koji su bili

najveći protivnici diktature. Prema Kljaiću (2017) „serbokroatizam“, kao dio jugoslavenskog političkog unitarizma, imao je poslanje da ukloni sve razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika u korist srpskoga koji je, pod izlikom jezičnog unitarizma, imao monopol u javnom životu, školstvu, vojsci, pravosuđu i upravi. „Zbog toga je pokušaj kralja Aleksandra iz 1929. godine da nametne nadetnički jugoslavenski identitet, potkrijepljen još snažnije ujedinjenim jezikom, samo pojačao hrvatske strahove da će Srbi raditi na potpunom uništenju hrvatske kulture i jezika“ (2005: 30), slično kao što će promoviranje Titova jugoslavenskoga identiteta usidrenoga u jedinstvenome srpsko-hrvatskome jeziku ogorčiti Hrvate koji takvu politiku smatraju obratom s obzirom na odluku o priznavanju četiriju jugoslavenskih jezika (Greenberg 2005).

Nakon smrti kralja Aleksandra i osnivanja Banovine Hrvatske položaj hrvatskoga jezika se poboljšava jer se sada poslovi prosvjete nalazi pod upravom Banovine, u upotrebu se vraća 4. izdanje Boranićeva pravopisa, a hrvatski se jezikoslovci bave pitanjima razlike između dvaju jezika² potvrđujući time posebnost hrvatskoga jezika, ali istovremeno i osuđujući jugoslavensku unitarističku jezičnu politiku (Pušić 2013). Na tragu osuđivanja i udaljavanja od unitarističke jezične politike prve Jugoslavije bila je i novoutemeljena Nezavisna Država Hrvatska koja je hrvatskom jezičnom problemu pristupila još radikalnije nego li za vrijeme Banovine Hrvatske, jer se provodi jezična politika promicanja hrvatskoga jezika u svim oblicima komunikacije, zabranjuje se pisanje ćirilicom, jezik se čisti od svih vrsta i oblika stranih riječi, osobito srbizama koji su nametnuti hrvatskome jeziku za vrijeme prve Jugoslavije, a ministarskom odredbom uvodi se upotreba korijenskog pravopisa zbog koje 1941. godine, uz početni blagoslov ustaške vlasti, za tisak već pripremljeni fonološki koncipirani *Hrvatski pravopis* Franje Cipre, Petra Guberine i Krune Krstića, na kraju ipak biva zabranjen, a velika većina primjeraka uništena (Bičanić 2013).

Prve četiri poratne godine jednopartijska politička diktatura radikalno je tvrđa i okrutnija nego li za vrijeme rata sustavno izgrađujući staljinistički sustav po uzoru na SSSR. Posao je to za sveprisutnu Komunističku partiju koja kontrolira sve segmente života, obračunavajući se s neistomišljenicima na razne načine, od montiranih sudskih procesa, poput onoga nadbiskupa Alojzija Stepinca, preko „samoubojstava“ kao ono Andrije Hebranga do boravka u koncentracijskom logoru na Golom otoku ili najokrutnijih, kao što je likvidacija

² Petar Guberina i Krno Krstić razlikuju književni jezik od pučkog govora te gledaju na književni jezik kao na odraz „sociokulturoloških okružja“, čime, zapravo, pobijaju argumente jezikoslovaca unitarističkih pobuda koji zastupaju tezu genetsko-lingvističkih srodnosti hrvatskoga i srpskoga jezika. Nadalje, Guberina i Krstić zaključuju kako su se s obzirom na različito „sociokulturološko okružje“ hrvatski i srpski jezik „razvijali kao različitih, kulturnih, uljudbenih i državnih povijesti“ (Kljaić 2017: 139).

bez sudskih presuda (Goldstein 2013). S druge, pak strane, vrijeme je to intenzivne obnove zemlje, zbog koje je sveprisutna Partija zemlju, uslijed nedostatka stručnoga kadra i tehnologije, pretvorila u radni logor organiziravši masovni dobrovoljni rad, u narodu zvan prisilni rad (Matković 1998). Tijekom obnove koncipirana je i industrijalizacija zemlje u tzv. Petogodišnjem planu po uzoru na SSSR, a paralelno s njom grade se brojni prometni pravci, provodi se agrarna reforma kojom se velikim zemljoposjednicima, poput Katoličke crkve i iseljene njemačke nacionalne manjine, oduzima zemlja i daje seljacima, te se istovremeno provodi se i kolonizacija siromašnih seljaka, točnije oko 60 000 obitelji, uglavnom Srba iz Hrvatske te Bosne i Hercegovine, u Vojvodinu i Slavoniju (Bilandžić 1999).

Jugoslavija, predvođena Titom, prva je komunistička zemlja koja se otvoreno, ali i uspješno, suprotstavila SSSR-u, što je kao posljedicu djelovanja Informbiroa 1948. godine, imalo jugoslavensko okretanje Zapadu, ali i stvaranje slobodnijeg i bogatijeg društva Jugoslavije. Prvi važan korak bilo je donošenje zakona o predaji poduzeća, rudnika i drugih gospodarskih subjekata na upravljanje radnicima, tj. radničkim savjetima (1950.), ali i jedan od glavnih razloga galopirajućega razvoja narednih desetljeća potpomognutoga izlaskom Jugoslavije iz višegodišnje vanjskopolitičke izolacije – izbor za treću nestalnu članicu Vijeća sigurnosti UN-a, potpisivanje sporazuma sa SAD-om o vojnoj pomoći, uspostava diplomatskih odnosa sa SR Njemačkom (Goldstein 2013). Dolazi do uvođenja komunalnog sustava, tj. ukinute su oblasti i kotari, a općina ili komuna postaje osnovna teritorijalna jedinica jugoslavenskih republika, što je naznačilo i početak decentralizacije savezne države i republika, potvrđeno i ustavnim zakonom iz 1953. godine (Macan i Holjevac 2013). Krajem 50-ih godina otvara se „inozemni kanal zapošljavanja“, tj. u skladu s politikom demokratizacije i otvaranja prema svijetu, Jugoslavija, u turističke svrhe, ukida vize, što je dovelo i to otvaranja inozemnih tržišta rada za njezine građane (Bilandžić 1999). Isto tako, približavanje Zapadu donijelo je i otapanje rigidnoga komunističkoga stava prema Katoličkoj Crkvi, što se vidi po puštanju nadbiskupa Stepinca u doživotni kućni pritvor u rodnom Kašiću (Goldstein 2013).

Sve ove promjene izazvale su u dijelu Partije strah od dezorganizacije, stoga šalju direktno pismo u kojem ističu kako su te promjene oblik socijalističkoga upravljanja i razvijanja socijalističke demokracije, a sve je upereno protiv birokratizma. Time je, zapravo, Partija dobila novu ulogu u ovim promijenjenim uvjetima, a to je potvrđeno i mijenjanjem naziva Komunističke Partije Jugoslavije u Savez komunista Jugoslavije (Matković 1998). „Nastale promjene uistinu su mijenjale do tada postojeći sustav, ali su svi zahvati obavljani pod vodstvom KPJ“ (Matković 1998: 309). Jugoslavija je, uistinu, i ostvarila zamišljeni

gospodarski rast, od sredine pedesetih do sredine šezdesetih godina, kada je po stopi rasta industrije bila na samom vrhu svjetske ljestvice (Bilandžić 1999). To se odrazilo i na stanje u Hrvatskoj, tako je „između 1952. i 1960. društveni proizvod u Hrvatskoj narastao za 106%, a u narednom desetljeću, od 1961. do 1970. godine, za daljnjih 76%“ (Goldstein 2013: 370).

Hrvatska od početka 50-ih godina ubrzava proces preobrazbe iz pretežito seljačke u industrijsku zemlju, a već početkom 60-ih ulazi u krug srednje razvijenih industrijskih zemalja. Dolazi do porasta turističkog prometa, dovršena je Jadranska magistrala od Rijeke do Dubrovnika, otvorene su zračne luke i nova sveučilišta, u Zagrebu je 1956. godine započeo s emitiranjem prvi televizijski program u Jugoslaviji (Bilandžić 1999). Po svemu sudeći, ovo razdoblje možemo nazvati „zlatnim dobom“ Jugoslavije, ali i Hrvatske, bar prema ovim pokazateljima. Međutim, da sve nije tako „zlatno“ pokazuje i tadašnje stanje u hrvatskom društvu (Macan i Holjevac 2013). Naime, do izražaja dolazi sve veće gospodarsko iskorištavanje Hrvatske jer se pokazalo kako se Hrvatska sustavno zakida prilikom raspodjele saveznoga kapitala (Matković 1998), a velik broj Hrvata nakon otvaranja granica, osobito iz nerazvijenih područja, odlazi na tzv. privremeni rad u Zapadne zemlje, osobito u Njemačku, gdje su i na kraju i ostali, što zbog ekonomskih, što zbog političkih razloga (Macan i Holjevac 2013).

Osim gospodarskog rasta, 50-te godine obilježio je i povratak jezičnog unitarizma, sada u sklopu druge Jugoslavije, kojega je najavio pravopis srpskoga jezikoslovca Aleksandra Belića 1952. godine koji će biti osnovom nastanka Novosadskoga pravopisa čime je komunistički jezični unitarizam doživio svoj vrhunac. Iako u početku revolucionarna komunistička vlast, u posljednjim godinama Drugoga svjetskoga rata i prvim godinama nakon uspostave Federativne Narodne Republike Jugoslavije, propagira pluralističku jezičnu politiku, tj. uvažava ravnopravnost svih četiriju jezika – srpskoga, hrvatskoga, slovenačkoga i makedonskoga, uvođenjem novoga državnoga modela socijalizma i samoupravljanja dolazi do jačanja centralizma čime se pojačava nadzor Komunističke Partije u svim sferama života, a shodno tome dolazi i do ponovnoga jačanja jezičnoga unitarizma, što se vidi i iz samoga naziva jezika. „Paralelizam 'srpskohrvatski jezik' nije se upotrebljavao zbog velikodušnosti Srba ili želje za ravnopravnim položajem dvaju jezika, njime se željela uspostaviti dominacija nad hrvatskim jezikom“ (Pušić 2013: 15), odnosno time se u samom nazivu jezika umanjuje važnost hrvatskoga jezika, čime se zajednički jezik Srba i Hrvata pretvara u srpski jezik, koji je kulturno i politički neprihvatljiv. Vrhunac unitarističke jezične politike druge Jugoslavije predstavlja Novosadski pravopis kojega 1960. godine izdaju obje Matice kao jedan od zaključaka Novosadskoga dogovora iz 1954. godine, kojim se pokušalo veće približavanje

dvaju jezika, a time i dvaju naroda, no kojega je hrvatska strana ocijenila kao pokušaj integracije južnoslavenskih naroda, a borbu za samostalnost hrvatskoga jezika kao „dio borbe protiv hegemonističkog unitarizma i asimilacije Hrvata te za opstanak Hrvata“ (Radelić 2006: 403).

Naime, 1953. godine Matica srpska pokreće Anketu o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa zalažući se da na cijelom srpsko-hrvatskom području bude jedinstveni srpskohrvatski jezik s jedinstvenim pravopisom i jedinstvenom terminologijom (Moguš 2009). Hrvatski i srpski jezikoslovci i književnici sastali su se 1954. godine u Novom Sadu kako bi raspravili pitanje jezika, što je rezultiralo Novosadskim dogovorom, kojega su pod prisilom Partije potpisale obje strane. Tim se dogovorom ustvrdilo kako je srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski jezik jedan književni jezik s dva izgovora, ijekavskim i ekavskim³, da su obje varijante jezika ravnopravne te se pristupa izradi pravopisa i rječnika, latiničnog ijekavskoga i ćiriličnoga ekavskoga (Matković 1998). Novosadskim dogovorom doneseni su neprecizno formulirani zaključci što je ubrzo dovelo do novih sporova između potpisnika o tome kako ih valja interpretirati (Brozović 2008), a koji je zbog svojih nedorečenih odredaba poslužio Srbima kao izvrsno oruđe u provođenju srbizacije hrvatskoga jezika i pravopisa, iako je odredbom određeno službeno dvočlano ime jezika te ravnopravnost dvaju izgovora (Bičanić 2013). Nadalje, prema Novosadskom dogovoru zajednički jezik mora imati i zajednički pravopis pa se tako 1960. godine objavljuju dvije verzije pravopisa: zagrebačka latinična verzija pod naslovom *Pravopis hrvatskosrpskoga književnoga jezika*, a u Beogradu ćirilična verzija *Pravopis srpskohrvatskoga jezika* (Moguš 2009). Novosadski pravopis zasnovan je na fonološkim načelima (Brozović 2008), s očitom težnjom za srbizacijom i internalizacijom što se uočava u poglavlju o pravopisnoj terminologiji koja nalaže zamjenu hrvatskih naziva – *sklonidba*, *umanjenica*, *točka*, i sl. – internacionalizmima i srbizmima – *deklinacija*, *deminutiv*, *tačka*, i sl. (Bičanić 2013). Vokabular srpske sredine sve se više širi Hrvatskom, provodi se ijekavizacija ekavskih izričaja koji na taj način postaju hrvatski te se udomaćuju u hrvatskome jeziku, dok se, s druge strane, ekavski pisani originalni književni tekstovi nisu smjeli ijekavizirati (Moguš 2009).

³ Autori priručnika o pravilnoj upotrebi u novom hrvatskom jeziku (1999.) nedvosmisleno tvrde kako nikakav zajednički govoreni jezik Hrvata i Srba nije mogao postojati jer „o posebnosti hrvatskoga jezika i uopće o odnosu između hrvatskoga i srpskoga jezika reći ćemo samo ovoliko: nije postojao i ne postoji srpskohrvatski ili hrvatskosrpski jezik kao konkretan i spontan jezik, tj. nije postojao i ne postoji srpskohrvatski ili hrvatskosrpski jezik kao materinski jezik ili još točnije nije postojao i ne postoji srpskohrvatski ili hrvatskosrpski jezik kao standardni jezik. Što je postojao i što postoji to su dva konkretna i spontana, dva materinska, dva standardna jezika: hrvatski i srpski“ (Greenberg 2005: 68 prema Barić i dr. 1999: 9).

Također, izrađuje se i *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika* – hrvatski latinični i srpski ćirilični – ali budući da su se očigledne razlike ovih dvaju jezika umanjivale i zanemarivale dobiva se iskrivljeni i nametnuti prikaz njihova jedinstva. To prividno jedinstvo izaziva bijes hrvatske strane te Matica hrvatska nakon objavljivanja dvaju svezaka, od A do F i od G do K, prestaje izdavati daljnje sveske *Rječnika*, popularno nazvanoga *Adok*, dok Matica srpska objavljuje cjelovit *Rječnik* (Bičanić 2013). Novosadski dogovor bio je posljednji pokušaj da se na unitarnoj osnovi pokuša postići dogovor jer se već početkom 60-ih godina, najprije u Srbiji, a potom i u Hrvatskoj, javlja misao o samostalnoj kulturnoj i jezičnoj politici.

Na vanjsko-političkom planu, već spomenuta, 1953. godina označava ponovno približavanje Jugoslavije Istoku, nakon Staljinove smrti, uz zahlađivanje odnosa prema Zapadu. Međutim, trunka nepovjerenja još uvijek tinja u jugoslavensko-sovjetskim odnosima, a kako je ideološki naboj prevelik da bi se u potpunosti priklonila Zapadu, Tito izabire treći put – priklanja se, a potom postaje i „predvodnik“ pokreta nesvrstanih – čime stvara tzv. treći blok, uz Istočni i Zapadni, jačajući svoj položaj prema velikim silama (Matković 1998). Istovremeno, u zemlji se stvara kult Titove ličnosti – njegov rođendan postaje državni praznik (Dan mladosti), organiziraju se štafete jugoslavenske omladine i pionira, a u Beogradu se održava grandiozan slet, dok Kumrovec, njegovo rodno selo, postaje hodočasničko mjesto koje godišnje posjećuju turisti i đačke ekskurzije iz cijele Jugoslavije, ali i inozemstva – a koji se narednih godina pojačava (Goldstein 2013).

Iako je prošlo deset godina od predaje tvornica na upravljanje radnicima, država je i dalje imala dominantnu ulogu u upravljanju gospodarstvom i društvom u cjelini. Primjeri iz svakodnevnoga života potvrđivali su kako je postojeći sustav u suprotnosti s načelima samoupravljanja, što je potaknulo partijski vrh na nove mjere kojima bi se zamišljeni sustav sačuvao te je u javnost plasirana ideja o socijalističkom jugoslavenstvu – uz objašnjenje kako ono nije povezano s predratnim jugoslavenstvom i jugoslavenskim unitarizmom, već se zasniva na socioekonomskoj ravnopravnosti svih građana – kao i ideja o jugoslavenskoj naciji (Matković 1998). Sudar ovih dviju koncepcija, tj. samoupravljanja i državnoga centralizma, doveo je do političke krize u Partiji, ali i u državi, a sve je rezultiralo donošenjem novoga jugoslavenskoga ustava 1963. godine, čime je „nastala“ Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ) sa šest socijalističkih republika i dvjema autonomnim pokrajinama Vojvodinom i Kosovom (Macan i Holjevac 2013).

Nove političke i privredne promjene koju su sredinom 60-ih godina zahvatile Jugoslaviju dovode do postavljanja dotad zabranjenih pitanja, osobito pitanja vezanih uz

međunacionalne odnose – tinjajući problem Jugoslavije, koji će se ubrzo razgoriti u nezaustavljivu buktinju, a plasirana kroz pitanje jezika. Zasjenjivanje hrvatskoga jezika srpskim u umjetno stvorenom hrvatskosrpskom, odnosno srpskohrvatskom, nije izbrisalo razlike između tih dvaju jezika, kojih ima, iako su jezici slični, ali ne i isti (Goldstein 2013). Što se tiče samoga hrvatskoga jezika, njegova je sudbina bila gotovo jednaka onoj u prvoj Jugoslaviji – i u ovoj obnovljenoj komunistički režim sustavno je potiskivao svaku naznaku nacionalne kulture nastojeći da se one stope u umjetnu „jugoslavensku mješavinu prožetu marksističkom ideologijom“ (Matković 1998: 354), gdje se isticala, već provjerena receptura, tj. nametanje srpske kulture, osobito jezika. „Hrvati su pak tradicionalno osjetljivi na identitet i posebnost svoga jezika: on je desetljećima, pogotovo u 19. stoljeću, bio jedan od ključnih elemenata borbe za očuvanje i jačanje nacionalnog identiteta spram mađarskog, talijanskog i njemačkog (austrijskog) pritiska“ (Goldstein 2013: 377) .

4.2. Od Deklaracije do 1990. godine

Sa sve nepovoljnijim položajem hrvatskoga jezika, raste i sveopće nezadovoljstvo Hrvata što će se u konačnici sliti u *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika* objavljenu u zagrebačkom tjedniku *Telegram* 17. ožujka 1967. godine (Goldstein 2013), zamišljenoj kao prilog raspravi o amandmanima jugoslavenskoga ustava u kojoj se traži ravnopravnost svih četiriju književnih jezika u svim javnim ustanovama i njegova dosljedna primjena (Macan i Holjevac 2013), a koju su potpisali brojni hrvatski književnici, jezikoslovci te velik broj hrvatskih kulturnih, sveučilišnih i znanstvenih ustanova⁴ (Moguš 2009). „Potpisnici su ustvrdili da je hrvatski jezik u sklopu oživljavanja etatizma, unitarizma i hegemonizma, doveden u neravnopravan položaj jer se putem upravnog aparata, sredstava javne i masovne komunikacije provodi nametanje srpske varijante državnog jezika“ (2006: 405) te pozivaju na neotuđivo pravo svakoga naroda da svoj jezik zove vlastitim imenom – pa tako i hrvatski, odnosno zahtijevaju ravnopravno mjesto za hrvatski jezik (Radelić 2006).

Njihove zahtjeve tadašnja vlast oštro osuđuje i ocjenjuje politički štetnima za „bratstvo i jedinstvo“ te ih prozivala nacionalističkima, a potpisnike *Deklaracije*, shodno tome, progoni i osuđuje na zatvorske kazne (Bičanić 2013). *Deklaraciji* je bila posvećena posebna sjednica

⁴ *Deklaraciju* su potpisali: Matica hrvatska, Društvo književnika Hrvatske, PEN-klub, Hrvatski centar, Hrvatsko filološko društvo, Staroslavenski institut, Društvo književnih prevodilaca, brojne katedre i instituti za jezik i književnost HAZU, Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Zadru (Radelić 2006).

na kojoj su kao žarišta nacionalizma označeni Matica hrvatska, čije je vodstvo razriješeno dužnosti, potom Matica iseljenika, skupina unutar Saveza književnika predvođena Petrom Šegedinom te Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, čiji je ravnatelj Franjo Tuđman smijenjen, usprkos činjenici kako Institut uopće nije sudjelovao u potpisivanju *Deklaracije* (Radelić 2006). S osamnaest potpisa hrvatskih znanstvenih i kulturnih ustanova, *Deklaracija* je imala daleko šire značenje od onoga filološkoga jer upozorava na nacionalnu neravnopravnost, osobito Hrvata i hrvatskoga jezika, stoga ne čudi što je ocijenjena politički štetnom, a njezini potpisnici proganjani i udaljeni iz javnoga života (Goldstein 2013). Osim jezika, prepoznatljivi su čimbenici stvaranja i potvrđivanja nacionalnog identiteta povijest i tradicija pa su tako u komunistički reduciranoj ikonografiji iz hrvatske nacionalne povijesti na važnosti dobivale samo socijalne bune, kao što je to Seljačka buna predvođena Matijom Gupcem, dok su se događaji koji su u prijašnjim razdobljima bili simboli nacionalnoga ponosa i identiteta, poput Zrinsko-Frankopanske urote, bana Jelačića ili odluke Hrvatskoga sabora o osamostaljenju Hrvatske i izdvajanju iz Austro-Ugarske, prešućivani ili tek usputno obilježavani (Radelić 2006).

Zapaljena iskra međunacionalnih neravnopravnosti buknuće već sljedeće godine, najprije u Beogradu, odakle će se proširiti na Zagreb i Ljubljanu, prevođena studentima koji zahtijevaju demokratizaciju političkoga života, smanjenje nezaposlenosti, poboljšanje uvjeta studenata i jačanje njihova utjecaja u rješavanju društvenih problema te ukidanje svih oblika društvenih nejednakosti, što će potaknuti i onako već revoltirane Albance koji su u drugoj Jugoslaviji „građani drugoga reda“ (Matković 1998), tj. smatra ih se manjinskim narodom iako „dvije južnoslavenske nacije, svaka za sebe (Crna Gora i Makedonija), manje su od najbrojnije neslavenske narodnosti (albanske) koja se približavala drugim dvjema južnoslavenskim nacijama (Slovincima i Muslimanima)“ (Bilandžić 1999: 538). Titovom intervencijom studentske su demonstracije prekinute, a novi vjetar u leđa hrvatskom nacionalnom pitanju počeo će puhati dolaskom na vlast reformistički i nacionalno orijentiranog hrvatskog vodstva na čelu sa Savkom Dabčević-Kučar i njezinih suradnika – Mike Tripala, Ivana Šibla, Pere Pirkerera te Dragutina Haramije, koji su se zalagali za radikalnu promjenu gospodarskoga sustava i demokratizaciju političkoga života (Goldenstein 2013), a koje je Tito do izbijanja hrvatskoga proljeća manje-više podupirao što im je i bio poticaj da ustraju na svojim idejama (Matković 1998).

Novoizabrano hrvatsko vodstvo zahtijeva od federalne administracije decentralizaciju sredstava, što je bio početak mobilizacije javnoga mišljenja kao podrške političkim i ekonomskim zahtjevima vodstva. Zahtijevajući decentralizaciju hrvatsko vodstvo dolazi u

sukob sa Srbijom i saveznom vlasti koje odlučno brane centralizaciju kapitala. Nastali sukob Hrvati vide „kao hegemonističko velikosrpsku politiku s težnjom za ekonomskom kolonizacijom Hrvatske“, dok ju srpska strana doživljava kao hrvatsku politiku „razbijanja Jugoslavije i stvaranja samostalne Hrvatske“ (Bilandžić 1999: 523). Neravnopravnost Hrvata očitovala se u svih sfera života pa su tako primjerice bili podzastupljeni u JNA i u saveznim institucijama „iako je Hrvata tada bilo 22 % u državi, na rukovodećim položajima u saveznim administrativnim tijelima bilo ih je 19,1 %, a ukupno među zaposlenima samo 8,9 %. Istodobno je Crnogoraca u stanovništvu bilo 2,5 %, a rukovodilaca u saveznim administrativnim tijelima bilo je 15,1 %“ (Goldstein 2013: 381). Nadalje, ta se neravnopravnost ogledala osobito u ekonomskoj sferi jer se unatoč velikom turističkom i deviznom doprinosu Hrvatska nije mogla koristiti tim sredstvima, već su ona prenamijenjena slabije razvijenim zemljama Jugoslavije, dok je posebna nepravda učinjena s deviznim doznakama koje su hrvatski radnici na privremenom radu u inozemstvu slali kući, od kojih je većina odlazila u Beograd (Goldstein 2013).

Sve ovo bit će povod nastanku pravoga masovnog pokreta, nazvanoga prema Praškom – Hrvatsko proljeće, kojem će se u ožujku 1971. godine priključili svi slojevi hrvatskoga društva, predvođeni studentima, s ciljem konstituiranja države Hrvatske u postojećem jugoslavenkome okviru (Matković 1998), potvrđujući time duboku ukorijenjenost *Deklaracije* koja se uvukla „u svijest hrvatskoga naroda kao dokaz da je moguće pružiti otpor unitarističkim ostvarenjima Novosadskoga dogovora“ (Moguš 2009: 205). Zahvaljujući povoljnijoj političkoj klimi za vrijeme hrvatskoga proljeća 1971., a „kao odjek zahtijevanja da se hrvatski jezik što više oslobodi pritiska srpske varijante“ (Radelić 2006: 407) izrađen je i tiskan, ali ne uvezen i distribuiran, *Hrvatski pravopis* Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša (Moguš 2009), kojega unitaristička vlast zabranjuje te uništava gotovo svu njegovu nakladu, osim nekolicine primjeraka koji svoj „spas“ pronalaze u Londonu gdje će nepotpun biti i otisnut te objavljen 1972. godine, otkuda mu i popularni naziv *Londonac*. Sami autori upozoravaju kako propisani *Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika* ne donosi zadovoljavajuća rješenja, odnosno kako pojedine odredbe nisu u skladu s hrvatskom pravopisnom tradicijom, a ni rječnik spomenutoga pravopisa ne sadržava oznake po kojima bi se znalo što ide, a što ne ide u hrvatski književni jezik⁵ (Radelić 2006).

⁵ Babić, Finka i Moguš navode kako „stoljetna hrvatska književna tradicija i snažan hrvatski jezični osjećaj nisu dopuštali da se u praksi prihvate sve pravopisne dvostrukosti toga priručnika te je tako nastao nesklad između pravopisne norme i pravopisne i jezične prakse“ (Radelić 2006: 407).

Iako Tito isprva podržava proljećare, zaplašen sveopćim nacionalnim zanosom i mogućnošću sovjetske intervencije u Jugoslaviji, priprema udar na Hrvatsku i hrvatsko vodstvo (Macan i Holjevac 2013), koje na sjednici u Karađorđevu biva prisiljeno podnijeti ostavku pod optužbom za nacionalističku i separatističku politiku, nakon čega je uslijedilo smjenjivanje svih onih koji su na bilo koji način sudjelovali u hrvatskom proljeću, od kojih su mnogi izvedeni pred sud i osuđeni na višegodišnje zatvorske kazne, dok je dio njih uspio pobjeći iz zemlje (Matković 1998). Iako je hrvatsko proljeće naišlo na oštru osudu jugoslavenske vlasti, ipak je došlo do bitnoga jezično-političkog napretka u odnosu na prethodno stanje te u ustavne amandmane 1971. i u hrvatski Ustav 1974.⁶ ulazi naziv „hrvatski književni jezik“ (Bičanić 2013).

Donošenjem novoga Ustava 1974. godine određena su načela društveno-ekonomskih odnosa i političkoga sustava, unesena je odredba o kolektivnom Predsjedništvu SFRJ, na koje u slučaju smrti predsjednika republike prelaze sve dužnosti, a Tito je proglašen doživotnim predsjednikom. Iako su republike sada tretirane kao posebne – nacionalne – države, partijska represija i dalje, još i žešće, guši svako spominjanje nacionalnih obilježja strogo kažnjavajući pjevanje rodoljubnih pjesama ili spominjanje imena nacionalnih vođa tijekom povijesti (Matković 1998).

Prividno blagostanje i prosperitet urušit će se 1979. kada dolazi do potpunoga privrednoga sloma (Matković 1998.), a naznačeni početak kraja Jugoslavije posebno će obilježiti smrt Josipa Broza Tita 1980. godine, kada vlast u zemlji preuzima Predsjedništvo SFRJ nastojeći svim silama održati stanje prividne kontrole (Goldstein 2013). Nepunih godinu dana nakon Titove smrti izbijaju nemiri na Kosovu pokrećući „lavinu srpskoga nacionalizma koji je Titov komunistički režim desetljećima držao pod kontrolom“ (Bilandžić 1999: 750). U Beogradu, sada glavnom centru kritičkoga vala, traži se mijenjanje Ustava iz 1974. koji omogućava stvaranje nacionalnih država unutar Jugoslavije (Matković 1998), a napetosti su se osjećale i u Hrvatskoj, posebno vezane uz pitanje ekonomskih odnosa među republikama, osobito uz načine potpomaganja nerazvijenih republika (Bilandžić 1999). Sve je to dovelo i do međunacionalnih napetosti i netrpeljivosti koje je dotadašnji režim držao podalje očiju javnosti zataškavajući pravo stanje stvari, „pa je upravo takvo njihovo

⁶ Članak 171 Ustava SFRJ iz 1974. godine priznaje pravo svakoga jugoslavenskoga konstitutivnoga naroda na upotrebu vlastitoga jezika na republičkoj, odnosnoj pokrajinskoj razini, a „kao rezultat toga, Socijalistička Republika Hrvatska, Bosna i Hercegovina i Crna Gora proglasile su svoje vlastite 'standardne jezične izraze' na svojim teritorijima, što je za posljedicu imalo jedinstveni jezik s tri republička standardna izraza pored srpske (istočne) standardne varijante“ (2005: 52), uz zanimljivost da su sva tri republička izraza bila utemeljena na novoštokavskom ijekavskom dijalektalnom tipu (Greenberg 2005).

potiskivanje postalo jednim od bitnih razloga što su tako snažno buknući 1990. – 1991. godine i doveli do raspada Jugoslavije u katastrofalnom ratu“ (Goldstein 2013: 405).

Srpski nacionalisti svoje će kritike 1986. godine oblikovati u Memorandumu Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) koji će postati temelj velikosrpskoga nacionalnoga pokreta čije je težište stvaranje srpskoga nacionalnoga pokreta s ciljem onemogućavanja hrvatske i slovenske dominacije, ukidanja postojećeg ustava te mijenjanje položaja srpskoga naroda mijenjanjem federativne strukture Jugoslavije kako bi se srpski narod mogao ujediniti (Matković 1998), a koji će postati kamen temeljac velikosrpske politike Slobodana Miloševića (Macan i Holjevac 2013), čiji je politički cilj bilo pretvaranje Jugoslavije u proširenu Srbiju, dok rješenje tzv. srpskoga pitanja zamišlja tako da svi Srbi žive u jednoj državi, koja će samo po imenu biti Jugoslavija, iako je to zapravo Velika Srbija, u kojoj će Srbi biti jedina vladajuća nacija nauštrb drugih naroda i narodnosti (Matković 1998).

Miloševićeva politika iz dana u dan postajala je sve agresivnija, da bi, nakon što su slovenske vlasti odbile održavanje „mitinga istine“ zaprijetivši upotrebom vojne sile, Milošević odgovorio bojkotom svih slovenskih proizvoda, a diskriminatorne mjere proširene su i na Hrvatsku, označavajući time definitivni kraj SFRJ (Matković 1998). Istodobno dok je velikosrpski pokret dostizao vrhunac svoje hegemonije, u Hrvatskoj je – pod okriljem sloma europskoga komunizma, raspada Jugoslavije te prijeteće velikosrpske ideje – nakon dugih godina šutnje započeo proces stvaranja demokratskoga i nacionalnoga pokreta sličnoga onome iz 1971. godine čime je otvoren put višestranačju (Bilandžić 1999).

U svibnju i lipnju 1989. godine u Hrvatskoj se osnivaju prve stranke – Hrvatska socijalno-liberalna stranka (HSLŠ) Goldsteina i Gotovca, Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) Franje Tuđmana i stranka hrvatskih komunista Stranka demokratskih promjena (SDP) (Macan i Holjevac 2013). Nakon formiranja i legalizacije političkih stranaka provode se prvi izbori za višestranačke republičke parlamente diljem Jugoslavije, na kojima komunisti doživljavaju poraz, osim u Srbiji gdje jača velikosrpski radikalizam kojega novoizabrano vodstvo Crne Gore slijepo slijedi. Na temelju izbornih rezultata dosadašnje republike konstituiraju se kao savezne države, što je dodatno pojačalo, ionako napete, međunacionalne i međurepubličke sukobe. Novonastale savezne države – Slovenija, Hrvatska, Makedonija te Bosna i Hercegovina – inzistiraju na mirnome i sporazumnome rješenju jugoslavenske ustavne i državne krize, no Srbija svim silama nastoji opstruirati rješenje krize mirnim putem te rješenje vidi u Jugoslavenskoj narodnoj armiji (JNA) (Matković 1998).

Po završetku četveromjesečne predizborne kampanje u Hrvatskoj su u travnju i svibnju 1990. godine održani prvi i drugi izborni krug (Bilandžić 1999). Hrvatski komunisti

priznali su izborni poraz i mirno predali vlast, a “novi Sabor i nova vlast, prva slobodno izabrana u Hrvatskoj nakon 50 godina, konstituirani su 30. svibnja 1990. godine” (Goldstein 2013: 419) – datum koji će biti proglašen Danom državnosti. Žarko Domljan izabran je za prvoga predsjednika višestranačkoga Sabora, Stjepan Mesić za prvoga predsjednika hrvatske vlade, a Franjo Tuđman za novoga predsjednika republičkoga Predsjedništva (Macan i Holjevac 2013). Sabor 25. svibnja proglašava amandmane na Ustav Hrvatske, tj. ukida se odrednica “socijalistička” u nazivu države, potvrđuje se novi grb i zastava, a uvodi se funkcija predsjednika Republike i ministara umjesto predsjednika Predsjedništva i republičkih sekretara (Goldstein 2013). Jugoslavenska državna kriza uvođenjem višestranačja i održavanjem prvih slobodnih izbora nije ublažena, već se zahvaljujući srpskoj radikalnoj politici nacionalizma još više rasplamsava, posebno se obrušavajući na Hrvatsku, čiju novoizabranu vlast Srbija proglašava ustaškom i srbofobičnom, a razoružavajući hrvatsku teritorijalnu obranu, između dva izborna kruga, priprema “teren za nasilno obaranje nove hrvatske vlasti” (Matković 1998: 409).

Uspostavom hrvatske neovisnosti započinje posljednje, peto, podrazdoblje povijesnoga razvoja hrvatskoga jezika koje traje do danas. Nakon prvih održanih višestranačkih izbora Ustavom RH, koji stupa na snagu 22. prosinca 1990. godine, člankom 12. naznačeno je: „U Republici Hrvatskoj u službenoj je uporabi hrvatski jezik i latinično pismo“ (Bičanić 2013). Iste godine ponovno je tiskan, ovaj puta u svojoj domovini, *Hrvatski pravopis* Babić-Finka-Moguša, tzv. *Londonac*, koji, iako na tragu Broz-Boranićevih pravopisnih rješenja, ne odstupa znatnije od tada zatečene Anić-Silić (1986.) pravopisne norme, dok će kasnija izdanja postupno uvoditi promjene u hrvatsku pravopisnu normu, odnosno povećat će se broj odstupanja od fonološkoga pravopisnoga načela (Brozović 2008).

Nakon Domovinskoga rata, mijenja se i položaj hrvatskoga jezika, dolazi do oživljavanja zanimanja za jezična pitanja. Početak 90-ih godina obilježavaju burne rasprave oko pisanja *ie* umjesto dugoga refleksa *jata* (*biel, liep, snieg*), pisanje *je* iza tzv. pokrivenoga *r* (*strjelica, pogrješka*) ili pisanje tipa *mladca, sudca, govedče*, ali posebna pozornost usmjerava se na odabir između fonološkoga i morfonološkoga pravopisa, gdje pobjedu odnosi fonološki za koga glasuje većina ustanova (Pranjeković 2006). Intenzivira se i rad na normativnim i drugim jezičnim priručnicima, tiskaju se gramatike, pravopisi, pojačava se leksikografska djelatnost, a vrlo popularno postaje jezično savjetništvo (Bičanić 2013). Položaj hrvatskoga standardnoga jezika krajem 20. st. bio je razmjerno zadovoljavajući, a iako se u 21. st. ušlo s izgrađenim standardnim jezikom, još ima nekih neriješenih pitanja. “Takvo stanje, uz ostalo, potvrđuje da je standardizacija trajan, neprekidan i neprekidiv proces” (Bičanić 2013: 105).

5. Zabranjeni pravopisi hrvatskoga jezika od Drugoga svjetskog rata do uspostave hrvatske samostalnosti

Raspalom Austro-Ugarske Monarhije i ulaskom Hrvatske u sastav Kraljevine SHS (1918.) započinje dugo i mučno razdoblje za hrvatski narod, a osobito za hrvatski jezik, koji trpi posljedice srpske unitarističke jezične politike. Time nastaje tzv. hrvatski jezični problem koji će obilježiti narednih 80-ak godina hrvatskoga egzistiranja u prvoj i drugoj Jugoslaviji, počevši sa Šestosiječanjskom diktaturom kralja Aleksandra kada se sustavno provodi negiranje hrvatske narodnosti čime je integritet hrvatskoga jezika vidno ugrožen (Pušić 2013). Godine 1929. *Pravopisnim uputstvom za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S.* dodatno se marginalizira hrvatski jezik uvođenjem brojnih srbizama, iako su, službeno, oba pisma i oba izgovora ravnopravni, dok će točku na i staviti novi pravopis Belića i Boranića utemeljen na unitarističkim načelima s ciljem unificiranja dvaju jezika (Badurina 2006). Tek će osnivanje Banovine Hrvatske (1939.) donijeti kratkotrajan predah hrvatskome jeziku zahvaljujući odredbi kojom se prosvjetni poslovi prenose pod upravu Banovine (Pušić 2013).

Da će predah biti kratkog daha bilo je jasno već osnivanjem NDH u travnju 1941. godine kada je osnovan Hrvatski državni ured za jezik s ciljem širenja hrvatskoga jezika u svim oblicima komunikacije i njegovo čišćenja od stranih riječi, osobito srbizama, dok se istodobno objavljuju jezični savjeti, rješavaju jezične dvostrukosti te se radi na novom pravopisu koji se prema ministarskoj odredbi o pravopisu mora provesti po etimološkom načelu (Samardžija 2008). Tom odredbom i ministarskom zabranom uporabe ostalih pravopisnih načela i priručnika, umjereno fonološki, *Hrvatski pravopis* Cipra-Guberina-Krstića biva zabranjen, a velika većina primjeraka uništena.

Kraj Drugoga svjetskoga rata i povratak u okrilje, sada druge, Jugoslavije, ponovno aktualizira hrvatski jezični problem koji će biti kamen spoticanja hrvatsko-srpskih odnosa do samoga kraja Jugoslavije, točnije do uspostave hrvatske neovisnosti. Povratak srpskoga jezičnoga unitarizma počinje Belićevim pravopisom koji je trebao biti početna točka zajedničkoga pravopisa Hrvata i Srba, što će novosadski pravopis 1960. godine i potvrditi, dovodeći hrvatski jezik, svojom unitarističkom koncepcijom, u dotad najtežu poziciju (Badurina i Pranjković 2009). „Integritet hrvatskoga jezika bitno je ugrožen u godinama nakon Novosadskog dogovora, jezični unitarizam bio je na vrhuncu, no upravo je to potaknulo hrvatske intelektualce na borbu za ravnopravnost te jezičnu samostalnost“ (Pušić 2013: 28), što će se i dogoditi 1967. godine objavljivanjem *Deklaracije o nazivu i položaju*

hrvatskog jezika, koju je potpisalo osamnaest hrvatskih kulturnih i znanstvenih ustanova, zahtijevajući ravnopravnost svih četiriju književnih jezika i dosljednu uporabu hrvatskoga jezika u školama, vojsci, javnom i političkom životu (Macan i Holjevac 2013). Komunističko vodstvo *Deklaraciju* je osudilo kao neprijateljski čin te su potpisnike *Deklaracije* proganjali i osuđivali na zatvorske kazne (Goldstein 2013).

Na krilima *Deklaracije*, nastali studentski prosvjedi diljem Jugoslavije, u Hrvatskoj će dovesti do buđenja hrvatske nacionalne svijesti kulminiravši 1971. godine u hrvatskom proljeću donoseći političku slobodu koju su hrvatski jezikoslovci htjeli iskoristiti te su izabrali Stjepana Babića, Božidara Finku i Milana Moguša da do 1. rujna sastave novi hrvatski pravopis ili u suprotnom pravopis neće ni izaći jer „Srbi će se organizirati i nastojat će ga ugušiti [...] jer znaju da hrvatski pravopis znači i više od pravopisne slobode“ (Babić 2008: 55). Hrvatsko će proljeće, nakon početnog Titova odobravanja, biti ugušeno, Hrvatska optužena za rušenje „bratstva i jedinstva“, radikalni nacionalizam i vraćanje ustaškim korijenima (Matković 1998), a *Hrvatski pravopis* „zbog naslova u kojem se jezik ne imenuje hrvatskosrpskim i otpora društveno zadanoj jezičnoj unifikaciji“ (Ćužić 2015: 99), bit će zabranjen, a potom i uništeno četrdeset tisuća primjeraka, od kojih će nekolicina biti prokrijumčarena u London i objavljena 1972. godine (Batrnek 2011).

Iako ugušeno hrvatsko je proljeće donijelo i određene pomake u vezi hrvatskoga jezičnoga problema, točnije Ustavom SFRJ iz 1974. godine hrvatski jezik postaje službenim jezikom na hrvatskom teritoriju (Bičanić 2013). Iako je do raspada Jugoslavije korišten naziv „hrvatski ili srpski“ jezik, on se u jezičnoj praksi ipak nije održao zbog slabljenja jezičnog unitarizma (Pušić 2013), a smrću Josipa Broza Tita narušena je, ionako oslabljena, stabilnost Jugoslavije koje se suočila sa sukobima između republika, a potom i njihovim postupnim osamostaljivanjima. Uspostavom hrvatske neovisnosti 1990. godine riješen je hrvatski jezični problem, a hrvatski jezik, nakon dugogodišnjeg srpskog jezičnog unitarizma, napokon je dobio mjesto koje mu i pripada člankom 12. Ustava Republike Hrvatske.

Stoga Babićeva (2008) izjava da je pravopis kao normativni priručnik uvijek politički čin kojega određuje vlast, a koja je plod politike, najbolje ilustrira sudbina dvaju zabranjenih pravopisa hrvatskoga jezika – *Hrvatski pravopis* Cipra-Guberina-Krstića te istoimeni pravopis Babić-Finka-Moguša – prvoga je zabranila i uništila ustaška vlast 1942. godine, a drugoga komunistička 1971.

5.1. Kratak pregled pravopisa hrvatskoga jezika

*Jedva koje pitanje u literaturi
raspaljuje tako strasti kao upravo pravopis...*
(Vatroslav Jagić)

Uređenje grafijskoga sustava hrvatske latinice uslijed njezine neprilagođenosti hrvatskom fonemskom sustavu traje sve do kraja 19. st. kada se pozornost, zahvaljujući programima filoloških škola, prebacuje na pravopisne programe (Badurina i Pranjković 2009). Pravopis kao istovremeno pitanje kontinuiteta (pravo)pismenosti i (našega) odnosa prema vlastitoj pismenosti, odnosno pitanje jezika i njegova razvoja, preciznije jezičnih i pravopisnih normi, u hrvatskoj jezičnoj povijesti, ali i u hrvatskoj povijesti uopće, ima veliku ulogu, a time i burnu prošlost, ali i sadašnjost (Badurina 2001). „Pravopis kao normativna knjiga izrazit je normativni priručnik i kao takav uvijek je politički čin. Određuje ga vlast, a vlast je plod politike“ (Babić 2008). Pravopisne knjige zauzimaju važno mjesto u hrvatskoj povijesti, osobito u prijelomnim trenucima: Brozov pravopis prekretnica je u jezičnim i pravopisnim zbivanjima druge polovice 19. st., jezična koncepcija NDH-a najbolje se vidjela na primjeru zadiranja u pravopisnu normu, novosadski pravopis iskaz je jugoslavenskoga jezičnoga unitarizma, dok je *Londonac* odraz težnji hrvatskih proljećara (Badurina 1996). Iako su hrvatsku vanjsku dvadesetostoljetnu povijest pravopisanja obilježile dramatične smjene pravopisnih knjiga, detaljniji pogled stanja pravopisne norme ukazuje na poprilično mirnije unutarnje prilike (Badurina 2006), što najbolje pokazuje kontinuitet hrvatske pravopisne tradicije započete *Hrvatskim pravopisom* Ivana Broza koji je „prvi u nizu pravopisnih priručnika kojima je izgrađivana novija fonološko-morfološka pravopisna norma“ (Badurina i Matešić 2011: 19).

Godine 1892. – koja se uzima kao godina „pobjede vukovske jezične i pravopisne koncepcije Hrvata“ (Bičanić 2013: 88) – Ivan Broz, po narudžbi bana Hedervaryja, objavljuje *Hrvatski pravopis* koji postaje obvezatan u svim školama (Moguš 2009). Iako je pravopis umjereno fonološkoga tipa u skladu s glasovnom prirodom novoštokavštine, a napisan u skladu s načelima kojih se drže Karadžić i Daničić, kako to ističe sam Broz, ipak predstavlja svojevrsan „nastavak tendencija u novoštokavskoj pismenosti četvrtoga razdoblja, koje je

tendencije prekinuo Gaj, u čem ga je slijedila Zagrebačka škola“ (Brozović 2008: 110). Brozov pravopis smatra se prvim hrvatskim pravopisom u novijem smislu te je ujedno prvi hrvatski službeni pravopis (Bičanić 2013). U njemu Broz uvodi i neke novine, tj. pisanje slova *đ* umjesto dotadašnjih dvoslova *dj/gj*, uvodi troslov *ije* za pisanje refleksa dugoga *jata* od čega odstupa u slučajevima kada se *jat* nađe ispred samoglasnika *o* i realizira kao *i* te kada se suglasnik + *r* + *je* ostvaruje kao *e*“, te napušta tradiciju pisanja popratnoga vokala uz tzv. samoglasno *r*, umjesto čega propisuje pisanje apostrofa ispred ili iza samoglasnog *r*. Međutim, u dvije bitne pravopisne odredbe važne za kasniji razvoj pravopisa, Broz pokazuje izvjesnu nedosljednost. Naime, množine imenica koje završavaju na *-dak*, *-tak* pišu se sa završetkom *-ci*, samo se iznimno pišu s *-dci*, *-tci*, a kratki se *jat* iza skupine suglasnik + *je* – tzv. pokriveno *r* – piše kao *je* (*pogrješka*, *krjepost*), ali i kao *e*, dok je zanimljivost za kasniji razvoj pravopisa i Brozovo rastavljeno pisanje *ne ću* (Marijanović 2012).

Brozove pravopisne norme, zahvaljujući Dragutinu Boraniću koji nakon Brozove smrti nastavlja uređivati njegov *Pravopis* (do 1915.), a potom i sam objavljujivati *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* u više izdanja (1921. – 1951.), nastavljaju živjeti tijekom cijele prve polovice stoljeća (Badurina 2006). Ušavši u državotvornu zajednicu s Jugoslavijom (1918.) hrvatski jezik biva sustavno potiskivan srpskom unitarističkom jezičnom koncepcijom kojom se srpski jezik nametao u svim sfera života, što će u više navrta rezultirati i nametanjem srpske pravopisne norme. Broz-Boranićevo djelovanje dovelo je do stabilizacije latinične pravopisne norme, dok je istodobno Aleksandar Belić učvrstio srpsku ćirilichnu normu, što je dovelo do razilaženja u tumačenju fonološkog pravopisa, pisanju velikog i malog slova, glasova *h* i *j* te interpunkcije jer se Boranić drži Karadžićeva pravopisanja (gramatička interpunkcija; *odsjeći*, *odšetati*, *podčinovnik*, *nadcestar*, *odćušnuti*; *ne ću*), a Belić ide korak dalje u provođenju fonetičnosti (logička interpunkcija; *otsjek*, *otšetati*, *potčinovnik*, *natcestar*, *otćušnuti*, *voćstvo*; *neću*) (Jonke 2015). „Iako se hrvatska i srpska pravopisna tradicija dobrim dijelom poklapaju – i jedna su i druga u svojoj osnovi fonološke – one se i razlikuju upravo s obzirom na zastupljenost morfonološkoga“ (Badurina 1995), zbog čega dolazi do nastanka dvostrukosti, odnosno razlika između hrvatske i srpske pravopisne norme⁷ koje su donošenjem *Pravopisnog uputstva za sve osnovne, srednje i stručne škole*

⁷ Pranjковиć (2008.) navodi kako najveći broj razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika proizlazi iz činjenice kako su hrvatski i srpski standardni jezik prošli dva potpuno različita procesa standardizacije, hrvatski je bio vrlo dug, od 16. do kraja 19. st., dok je srpski bio izrazito brz, a započeo je tek u 19. st. “Za hrvatski je jezik dakle karakteristična standardizacija evolucijskoga tipa, a za srpski jezik revolucijskoga” (2008: 61). Nadalje, razlike proizlaze i iz odnosa prema jeziku, točnije Hrvati su zbog svoje povijesno utemeljene trojezičnosti puno svjesniji činjenice da je standardni jezik umjetno stvoreni idiom zbog čega je i norma hrvatskoga standardnoga jezika

Kraljevine S. H. S. 1929. trebale biti unificirane, no osnivanjem Banovine Hrvatske 1939. ponovno se vraća Broz-Boranićeva pravopisna norma koju naprasno prekida osnivanje Nezavisne Države Hrvatske (Badurina 2006). Posljednja dva izdanja Boranićeva *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika* (⁹1947. i ¹⁰1951.) označili su povratak hrvatskoj pravopisnoj tradiciji koja je započela 1892. godine Brozovim *Hrvatskim pravopisom* (Marković 2013).

Kao što je već spomenuto, polustoljetnu dominaciju Broz-Boranićeve pravopisne koncepcije prekinut će osnivanje Nezavisne Države Hrvatske u travnju 1941. godine kada novoutemeljeni Hrvatski državni ured za jezik preuzima skrb o pravilnosti i čistoći hrvatskoga jezika kao jedini ovlašten za rješavanje svih jezičnih pitanja u novonastaloj državi. „U skladu s težnjom za povratkom hrvatskoj pravopisnoj tradiciji, prekidaju s tadašnjim Boranićevim *Pravopisom hrvatskoga ili srpskoga jezika* propisujući tzv. korienski pravopis *Zakonskom odredbom o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu*, koja je objavljena 14. kolovoza 1941. godine“ (Marijanović 2012). Upravo te 1941. godine napisan je *Hrvatski pravopis* autora Franje Cipre, Petra Guberine i Krune Krstića koji izvršna vlast zabranjuje jer ne udovoljava uvjetima iz *Zakonske odredbe*, odnosno riječ je o pretežito fonološkome pravopisu koji u novoosnovanoj državi nije poželjan. Samo godinu dana od objave *Zakonske odredbe* Adolf Bratoljub Klaić izdaje kratku knjižicu *Koriensko pisanje* u kojoj je dan nacrt budućega pravopisa kojega 1944. godine objavljuju A. B. Klaić i Franjo Cipra pod nazivom *Hrvatski pravopis* (Marković 2013). Cipra-Klaićev pravopis najopsežniji je hrvatski pravopis dotada, a sastoji se od dva dijela, prvi dio sadržava pravopisna pravila, dok je drugi dio pravopisni rječnik (Bičanić 2013). Osnovna se razlika između Broz-Boranićeve norme i novoga korienskoga pravopisa očituje u pisanju suglasničkih skupova i ijekavskoga izgovora pa se tako po novome piše *vrapca, nadkriliti, društvo, bolestnik* iako se govori *vrapca, natkriliti, društvo, bolesnik* što odgovara postanku tih riječi, a „što se tiče ijekavskoga izgovora, jednosložni dvoglas koji je nastao od jata u dugom se slogu pisao ie, a u kratkom slogu je“ (Marijanović 2012: 15). Ukidanjem Nezavisne Države Hrvatske ukida se i koriensko pisanje, odnosno ponovno se vraća Broz-Boranićeva pravopisna norma koja će na snazi biti sve do 1960. godine i pojave novosadskoga pravopisa.

Novosadski pravopis, nastao kao rezultat sastanka hrvatskih i srpskih jezikoslovaca i književnika u Novom Sadu 1954. godine, u dvjema varijantama zagrebačkoj/hrvatskoj (latiničnoj) i novosadskoj/srpskoj (ćiriličnoj) bio je veliki korak prema jezičnom unitarizmu. Iako zajednički ovaj pravopis nije u svemu bio jedinstven što se može vidjeti na primjeru

uvijek stroga i konzervativna za razliku od Srba koji svjesno vjeruju kako govore “narodnim”, tj. organskim idiomom te je norma njihova standardnoga jezika puno blaža.

pisanja futura I. gdje je dopušteno dvojstvo, odnosno Hrvati ostaju pri svome rastavljenome pisanju *nosit ću*, dok Srbi pišu sastavljeno *nosiću* (Babić 2010). Nadalje, zajednički pravopis uvodi logičku, srpsku, umjesto gramatičke, hrvatske, interpunkcije, pisanje točke samo iza arapskih rednih brojeva, nepisanje točke iza kratica tipa *dr.* i *gđa.*, pisanje kratica po uzoru na Belića (*itd., tj., tzv., npr.*), propisuje jednačenje fonema *d* ispred *c, č, ć*, ali ne i ispred *s* i *š*, kao i pravila za oba izgovora (ijekavski i ekavski), dok se kod pisanja stranih imena dopušta izvorno pisanje na latinici i fonetsko na ćirilici. Hrvatske jezične posebnosti uklonjene su ekaviziranjem brojnih hrvatskih riječi pa tako nastaju oblici *grešan, grešnik* umjesto *grješan, grješnik, strelica* umjesto *strjelica, pogreška* umjesto *pogrješka*, i sl. (Marković 2013). Izrazito loša strana novosadskoga pravopisa ujednačavanje je pravopisne terminologije, preciznije „između *točke* i *tačke* bira se *tačka*, između *zareza* i *zapete zarez*, između *prisvojni* i *posvojni* bira se *prisvojni* – npr. *prisvojni pridjevi*“ (Badurina i Pranjković 2009.), čime potvrđuje svoju unitarističku narav.

Zagrebačka/hrvatska, tj. latinična varijanta novosadskoga pravopisa – *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* – u prvi je mah prihvaćena u Hrvatskoj, no ubrzo dolazi do akumulacije nezadovoljstva hrvatske strane što će se sliti u *Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika* 1967. godine čime se Matica hrvatska odriče novosadskoga dogovora i njegovih zaključaka (Marković 2013). Politička kriza u Jugoslaviji šezdesetih i sedamdesetih godina svoj će vrhunac doživjeti u studentskim prosvjedima diljem zemlje koji će u Hrvatskoj izroditi hrvatsko proljeće, a povoljna jezična klima pogodovat će izradi *Hrvatskog pravopisa* Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguš 1971. godine. Nastao na temelju IX. izdanja Boranićeva izdanja, ne odvajajući se od hrvatske jezične tradicije, osim u onim slučajevima u kojima autori smatraju da je promjena bila nužna (uvode pisanje točke iza svih rednih brojeva, čak i kada slijedi neki drugi pravopisni znak, kao i iza kratica tipa *dr.*, bilježenje *d* i ispred *c, č* i *ć*, rastavljeno pisanje futura I., ali ostaju pri sastavljenom pisanju *neću*, povratak logičkoj interpunkciji te korištenje hrvatskoga leksičkoga fonda i izbacivanje ekavskoga izgovora iz rječnika), čime nastavlja već utrti put hrvatskoga fonološko-morfonološkoga pravopisanja (Babić, Finka i Moguš 1990).

„Nažalost, sudbina je te knjige dijelila nemilu sudbinu hrvatskoga proljeća – ugušena je, uništena i prije no što je ukorićena!“ (Badurina 2006). Neki primjerci zabranjenoga pravopisa pronašli su svoj put do Londona i Jakše Kušana gdje su i objavljeni 1972. i 1984. godine otkuda i popularni naziv pravopisa – *Londonac* (Batrnek 2011). Razlog zabranjivanja pravopisa isticanje je hrvatskih standardnojezičnih posebnosti čime se u pravopisnom smislu vraća Broz-Boranićeva tradicija pravopisanja, ali i jezično-savjetnički napuci autora u

pravopisnom rječniku koji upućuju na leksičke razlike hrvatskoga i srpskoga jezika (Marković 2013). Svjetlo „hrvatskoga“ dana *Hrvatski pravopis* Babić-Finka-Moguša ugledat će tek 1990. godine stjecanjem hrvatske neovisnosti.

„Stoga je pravi i konačan prekid s novosadskom pravopisnom praksom označila jedna druga knjiga: *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Vladimira Anića i Josipa Silića objavljen 1986. godine“ (Badurina 2006: 149). Za razliku od dotadašnjih pravopisa Broz-Boranićeve tradicije ovaj je pravopis inovativan, njegova struktura i metodologija obrade razlikuju se od prethodnih pravopisa, odnosno strogo odvaja pravopisno od nepravopisnoga sadržaja, točnije reorganizira pravopisne sadržaje npr. „propisivanje pisanja /h/ zadržano je samo na rječničkoj razini, zatim svaki je interpunkcijski znak zasebno poglavlje, bez podnaslova tipa *interpunkcijski* ili *rečenični znakovi (razgodci)*, a pravopisni je rječnik razdvojen na rječnik vlastitih imena, opći pravopisni rječnik te rječnik kratica“ (Badurina i Matešić 2011: 27). Nadalje, ovim pravopisom autori uvode i nove termine poput *fonem*, *grafem*, *alternacije (ije/je/e/i i l/o)*, *subordinirana* i *koordinirana složenica*, *prefiks*, *sufiks*, *intenzifikator*, i sl. (Badurina i Pranjković 2009).

Anić-Silićev pravopis propisuje dosljedno pisanje *zadaci*, *zadače*, *zubaci*, *zubače*, *napuci*, *napuče*, nastavljajući polustoljetni kontinuitet hrvatskog pravopisanja, od kojeg odstupa u slučajevima nerazrješivih kontekstualnih situacija: *bradci* prema *bradac*, a *bratci* prema *bratac*, zatim *ledci*, *mladci* prema *ledac* i *mladac* nasuprot *letci*, *mlatci* prema *letak* i *mlatac* (Badurina 2001.) te navodi: „alternativa **e** zamjenjuje alternativu **je** u slogovima gdje se sreće skup **suglasnički fonem + r + je**: **brjegovi** (prema **brjegovi** od **brijeg**), **sprečavati** (prema **sprječavati** od **spriječiti**), **vredniji** (prema **vrjedniji** od **vrijedan**), **crepić** (prema **crjepić** od **crijep**)“ (2001: 129). Međutim, autori zadržavaju neka rješenja iz novosadskoga pravopisa, točnije sastavljeno pisanje *neću*, a što se tiče jednačenja po zvučnosti provode jednačenje *d* samo ispred *c*, *č* i *ć* (Marković 2013).

„Devedesete su godine – potvrđujući još jedanput koliko su jezična i pravopisna pitanja i prvorazredno društveno-političko pitanje – obilježene procvatom pravopisne djelatnosti u Hrvatskoj“ (Badurina 2006: 149) počevši s prvim hrvatskim izdanjem *Londonca* 1990., preko novih, promijenjenih izdanja, *Hrvatskoga pravopisa* istih autora (²1994., ³1995., ⁴1996.) do 2001. godine kada, u osvit novoga tisućljeća, Vladimir Anić i Josip Silić objavljuju *Pravopis hrvatskoga jezika*⁸.

⁸ Popis pravopisa hrvatskoga jezika od uspostave neovisnosti do danas (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje): Babić-Finka-Moguš: *Hrvatski pravopis* (¹1990., ²1994., ³1995., ⁴1996., ⁵2000., ⁶2002., ⁷2003., ⁸2004., ⁹2006.)

„Jednim dijelom u jeziku utemeljena, drugim dogovorom ovjerena – pravopisna pravila teže u tradiciju se uklopiti i tradicijom postati“ (Badurina 2001). Hrvatski fonološko-morfonološki pravopis koji se ustalio Brozovim *Hrvatskim pravopisom*, usprkos kraćim prekidima i tek manjim promjenama, nikada nije doveden u pitanje zahvaljujući svojim uporištima: prirodi hrvatskoga jezika, točnije prozirnosti njegove fonemske strukture, i tradiciji pisane hrvatske riječi (Badurina 1996). Badurina zaključuje kako „hrvatski pravopis, kao uostalom ni jedan drugi, nije zasnovan isključivo na jednom pravopisnom načelu te u njemu, uz dominantno fonološko, nailazimo i na sasvim izrazite elemente morfonološkog pisanja“ (1995: 64).

5.2. Cipra-Guberina-Krstić *Hrvatski pravopis* (1941.)

Prvo izdanje *Hrvatskog pravopisa* Franje Cipre, Petra Guberine i Krune Krstića svjetlo dana ugledalo je kao pretisak *Pravopisa* sastavljenoga 1941. godine. Iako je bio „predan u tisak, složen i prelomljen, ipak nikada nije objavljen“ (Marotti 1998: 161). Razlog tome leži u činjenici da je sastavljen prema pretežito fonološkome načelu što tadašnjim vlastima nije bilo po volji. Sve do sloma Nezavisne Države Hrvatske gotovo nitko, osim šačice stručnjaka, nije znao za postojanje ovoga *Pravopisa*, te je za širu javnost bio sasvim nepoznat. Poštujući želju akademika Guberine, pretisak je objavljen bez „posebnog pogovora“.

Objavljivanjem *Pravopisa* 1998. godine, hrvatska se javnost nemalo iznenadila činjenicom kako je i prije čuvenoga *Londonca* još jedan pravopis hrvatskoga jezika bio zabranjen i „uništen“. Badurina navodi kako se *Pravopis* u većoj mjeri uklapa u hrvatsku fonološko-morfonološku tradiciju što potkrepljuje primjerom: „*d* se ne mijenja u *t*, ako se nalazi na kraju predmetka složenih riječi ispred *s*, *š*, *c*, *č* i *ć* (2000: 130), dok su neka pravopisna pravila na tragu stabiliziranja hrvatske pravopisne norme: „*d* iz dometka *-dak* u imenicama s nepostojanim *a* ostaje u pismu ispred *c*, premda se ne izgovara. Piše se: *napredci* a ne *napreci* ni *napretci*“ (2000: 130), a „*d* iz dometka *-dac* u imenicama s nepostojanim *a*

Anić-Silić: *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (¹1986., ²1987., ³1990.); *Pravopis hrvatskoga jezika* (2001.)

Babić-Ham-Moguš: *Hrvatski školski pravopis* (¹2005., ²2008., ³2009., ⁴2012.)

Badurina-Marković-Mičanović: *Hrvatski pravopis* (¹2007., ²2008.)

Babić-Moguš: *Hrvatski pravopis* (¹2010., ²2011.)

Bičanić-Frančić-Mihaljević: *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika* (2013.)

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, ur. Željko Jozić: *Hrvatski pravopis* (2013.)

ostaje nepromijenjeno u pismu (premda se gubi u izgovoru) ondje, gdje je potrebno istaknuti razliku od koje slične riječi“ (2000: 130).

Pravopis je koncipiran u tri dijela – prvi dio sadrži pravopisna pravila koja uključuju: glavna pravila hrvatskoga pravopisa, hrvatsku abecedu, pisanje velikih i malih slova, pisanje glasova *ije – je, ĉ – ć, đ – dj – dž, h, l – o, i j*, promjene u suglasničkim skupinama, prilagođavanje suglasnika po zvučnosti (pretvaranje zvučnih u bezvučne i obrnuto), prilagođavanje suglasnika po mjestu tvorbe (prilagođavanje ispred nepčanih i usnenih glasova), ispadanje suglasnika, čuvanje značenja i korijena u pravopisu, sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi (opća i posebna pravila), tuđice, rastavljanje na slogove (opća i posebna pravila), te pisanje točke, spojnice, crtice, izostavnika ili apostrofa, znakova naglasaka i dužine, drugih znakova i kratica, dok se drugi dio odnosi na pismene znakove, tj. na interpunkciju (pismeni znaci za stanke i melodiju), a treći je dio rječnik, napisan na 75 stranica, prije kojega se nalazi napomena i popis korištenih kratica.

Na početku *Pravopisa* nalazi se predgovor, izvadak iz zakonske odredbe o hrvatskome jeziku, njegovoj čistoći i pravopisu, ministarska odredba o hrvatskome pravopisu te uvod, a na samom kraju nalazi se prirediteljeva bilješka. Autori započinju s glavnim pravilima hrvatskoga jezika u kojima navode kako se glasovi u hrvatskim ili pohrvaćenim riječima pišu onako kako se i izgovaraju, a ukoliko se radi o riječima stranoga podrijetla pišu se onako kako se pišu i u vlastitom jeziku – tako se piše *hrvatski* iako se izgovara *hrvacki*, *Shakespeare* iako se izgovara *Šekspir*. *Pravopis* je izdala nakladnička kuća *ArTresor naklada* iz Zagreba, a priredio ga je Bojan Marotti. Recenzenti pravopisa su prof. dr. Marko Samardžija i prof. dr. Josip Silić. Samardžija pozdravlja odluku o pretisku *Pravopisa*, koji je time “prvi put objavljen u koliko-toliko cjelovitom izdanju“. Slično mišljenje ima i Josip Silić koji smatra da je objavljivanje *Pravopisa* važan kulturni događaj, „ali i dokaz da hrvatski pravopis, ovakav kakav jest, ima svoj kontinuitet, koji ne treba napuštati.“ Drugim riječima, načela po kojima je rađen nimalo se ne razlikuju od načela aktualnoga *Pravopisa* Babić-Finka-Moguša. Silić navodi kako su pravopisna pravila jedinstvena i metodički homogena, iako je riječ o radu trojice autora, te da su logički dosljedna u provedbi, racionalna, ekonomična i jasna, a što se koncepcije *Pravopisa* tiče, smatra da je onakav kakav odgovara hrvatskoj tradiciji pravopisanja, tj. „umjereno fonološki“ i „umjereno tvorbeni“.

Zanimljivost predstavlja pisanje rečeničnih znakova jer autori, ne mijenjajući u osnovi tradiciju hrvatske Broz-Boranićeve strukturne, tj. gramatičke, interpunkcije, uvode elemente ritmo-melodijskoga načela, odnosno govorna stanka postaje signal za pisanje rečeničnoga znaka, ali je i presudna za razumijevanje smisla iskaza. Isto tako, pozornost privlači i

pravopisni rječnik u kojem autori ne savjetuju koju je riječ bolje upotrijebiti već se vode načelom „zabilježiti hrvatske riječi, i to hrvatske književne riječi, koje mogu praviti poteškoće u pisanju“ (Badurina 2000: 133).

5.2.1. Veliko i malo slovo⁹

Veliko početno slovo¹⁰, prema Cipra-Guberina-Krstiću, piše se: na početku rečenice, na početku svake riječi ili skupine riječi koje predstavljaju naslov (*Ero s onoga svijeta*), iza točke kojom završava rečenica, iza upitnika i uskličnika na kraju rečenice gdje inače dolazi točka, iza dvotočja ako nakon njega slijedi upravni govor, na početku stihova, vlastita imena (imena i prezimena, zemljopisna imena, imena zvijezda i zvijezda, imena naroda, stanovnika zemlje, mjesta ili kraja, ime *Bog – Alah, Bogorodica, Svemogući*, ime bogova višebožaca – *Jupiter, Perun*, blagdani i svetkovine, imena nadjenuta domaćim i pripitomljenim životinjama, opća ili mislena imenica u svojstvu imena ustanova, trgovina, i sl., nazivi strana svijeta u smislu zemalja ili država – *europski Jugoistok*, posvojni pridjevi izvedeni od vlastitih imena na *-ov, -ev i -in*), nazivi iz poštovanja (*Sveti Otac Papa*), osobne i posvojne zamjenice u 2. licu jednine i množine (*Vi, Vama*), neke kratice (*USA, C-dur*) te „natpisi na naslovima listova knjiga i natpisi poglavlja i glavnih odjeljaka“ (§ 18, str. 18)¹¹.

Malim slovom¹² pišu se: prezimena koja su dobila opće značenje kao što su električne jedinice (*amper*), opće i mislene imenice izvedene od vlastitih imena (*franjevac*), „nazivi vjerskih zajednica i njihovih pripadnika, pokreta, nauka, stranaka i njihovih pristaša, pa makar bili ti nazivi izvedeni i od vlastitih imena“ (*musliman, protestant*) (§ 35, str. 20), strane svijeta, vjetrovi, imena povijesnih razdoblja, pokreta, ratova i ugovora (*humanizam, ilirski pokret*) te pridjevi izvedeni od vlastitih imena na *-ski (hrvatski, homerski)*.

Autori pisanje dvočlanih imena¹³ povezuju uz zemljopisne nazive u kojima se prva riječ naziva uvijek piše velikim slovom, dok se ostale riječi pišu ovisno o značenju tog drugog dijela. Iz toga je izvedeno pravilo: „Druga riječ u dvočlanom zemljopisnom imenu piše se malim slovom, dok se njezino značenje pokriva sa značenjem cijelog dvočlanog imena, a velikim, ako znači nešto drugo, nešto što kazuje cijelo ime“ (§ 40, str. 21). Iznimka od ovoga pravila je pisanje naziva naseljenih mjesta (*Dugo Selo*) i imena država (*Republika Francuska*). Pravila za dvočlana zemljopisna imena vrijede i za sva ostala dvočlana i

⁹ Usp. Cipra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. str. 16-23.

¹⁰ Isto, §§ 6-32, str. 16-19.

¹¹ Zbog preglednosti teksta i lakšeg snalaženja u spomenutim pravopisima promijenjen je stil citiranja.

¹² Isto, §§ 33-39, str. 20.

¹³ Isto, §§ 40-53, str. 21-23.

višečlana vlastita imena, odnosno nazive ustanova, zavoda, društava, škola, novina, imena svetkovina, i sl. (*Hrvatski državni ured za jezik, Hrvatski Crveni križ*). Ukoliko se imenu doda pridjev, onda se taj dodatak smatra sastavnim dijelom dvočlanog naziva te se piše velikim slovom, npr. *Karlo Veliki*. Isto tako, uz imena povijesnih osoba često se nalazi i redni broj, obično označen rimskom brojkom, a ukoliko se taj broj ispisuje slovima piše se također velikim slovom kao što je to slučaj s imenom austrijskog cara *Franje Prvoga*.

Pridjevi *sveti* i *blaženi* ispred imena svetaca pišu se malim slovom i to obično kraticom: *sv. Petar, bl. Nikola Tavelić*, dok se isti u zemljopisnim nazivima piše velikim slovom: *Sveti Petar, Sv. Ivan Zelina*. Međutim, ukoliko se pridjevi *sveti* i *blaženi* nalaze iza imena tada se u potpunosti ispisuju i pišu velikim slovom: *Ljudevit Sveti*.

5.2.2. Glasovne promjene zastupljene u pravopisu

Prema glavnom pravilu kojeg daju Cipra-Guberina-Krstić, glas *č* piše se tamo gdje je postao od *k* ili *c*, a glas *ć* tamo gdje je postao od *t*. Posebna pravila nalažu da se **č**¹⁴ piše: u nastavcima *-ač (brijač), -ača (udavača), -aćina (premetačina)*, u deminutivima na *-če* i pripadajućim zbirnim imenicama na *-čad (siročće – siročad)*, te na *-ćica (granćica)* i *-čić (kamenčić)*. Nadalje, glas **ć**¹⁵: u infinitivu glagola (*doći*), u glagolskom prilogu (*vodeći*), imenicama izvedenima od pridjeva (*gluhoća*) i u deminutivima, uključujući i prezimena izvedena od njih (*gradić, Ivanović*).

Đ i **dž**¹⁶ razlikuju se u izgovoru kao i *ć* i *č*, čiji su zvučni parnjaci, što znači da se pišu onako kako se pravilno izgovaraju, odnosno kako ih uho čuje. Prema tome, **dž** nastaje kada se *č* nađe ispred zvučnog *b*: *svjedodžba, narudžba*, a inače se može naći u tuđicama, osobito u turcizmima: *džamija, budžet*, dok **đ** nastaje od *dj* (koji se piše kada se čuju oba glasa – *d* i *j* – u složenicama i kada *d* stoji iza *je*, „kome u ikavskom govoru odgovara *i*, a u ekavskom *e*“ (§ 83, str. 27): *glodati – glodjem – glodem*.

H¹⁷ se obično piše, ondje ga se u izgovoru i čuje, mada se u nekim hrvatskim krajevima ono u govoru izgubilo, dok se u drugima govori tmo gdje mu i nije mjesto, odnosno: u genitivnom nastavku imenica, pridjeva i zamjenica (*dobrih, dvojih, kojih*), u prvom licu jednine aorista, imperfekta i kondicionala (*vidjeh, rekoh, ja bih*) te u riječima turskog i grčkog podrijetla (*halva, historija, Homer*).

¹⁴ Usp. Cipra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. §§ 75-79, str. 26.

¹⁵ Isto, §§ 70-74, str. 26.

¹⁶ Isto, §§ 80-86, str. 26-27.

¹⁷ Isto, §§ 87-89, str. 27.

Alternacija **l** u **o**¹⁸ provodi se na kraju sloga ili riječi, osim u kajkavskom i čakavskom gdje ostaje nepromijenjen: *dala – dal – dao*. Postoje i iznimke u kojima ne dolazi do ove promjene: u tuđicama (*general, instrumental*), u nekim hrvatskim riječima (*bol, molba*) te nakon ispadanja nepostojanoga *a* u imenicama muškoga roda na *-olac* (*dolac – dolca, a ne doca*).

Dosta je nesigurnosti i kolebanja oko pisanja *j* pa se tako **j**¹⁹ piše: 1) između samoglasnika i suglasnika *i* u imenicama na *-ić, -ica* u kojima ispred završetka osnove riječi stoji glas *j*; 2) u posvojnim pridjevima od imenica na *-ija* (*azijski, kadijin*); 3) u tuđicama između *i-a* (*nacija*), *i-e* (*higijena*), *i-u* (*milijun*) i *e-a* na kraju riječi (*ideja*); odnosno *j* se ne piše: 1) između *i-o* (*nosio, dioba*); 2) u složenicama *naime, iole, prianjati*; 3) u imenicama ženskoga roda izvedenima od onih muškoga roda na *-ija* (*hadžinica, kadijica*); 4) u tuđicama između *i-o* (*violina*), *a-i* (*mozaik*), *e-i* (*kazein*), *o-i* (*heroida*), *u-i* (*kontinuitet*), *o-e* (*poezija*), *e-a* ukoliko nije na kraju riječi (*ideal*), a u složenicama ni između *i-e* (*triedar*).

Što se tiče pisanja glasovnih skupova *ije – je* autori navode glavno pravilo: „Ovaj je skup u dugom slogu *ije*, u kratko *je* (dijete – djeca)“ (§ 55, str. 23). Nadalje, postoje i četiri posebna pravila:

1. od dugoga *ije* postaje kratko *je*:
 - a) u oblicima i izvedenicama: *dijete – djeteta, djeca, djetinstvo; vijenac – vjenčić*
 - b) u dugoj množini, na *-ovi*, u dvosložnim imenicama s postojanim naglaskom: *cvijet – cvjetovi, snijeg – snjegovi*
 - c) kod imenica s nepostojanim naglaskom ostaje *ije* i u dugoj množini: *lijek – lijekovi, dio, dijela – dijelovi*
2. u dugom slogu ne piše se *ije* nego *je*:
 - a) u genitivu množine imenica koje u nominativu jednine imaju kratko *je*: *djelo – djela, koljeno – koljena*
 - b) u padežima i u glagolskom prilogu prošlom kada *je* stoji ispred dva suglasnika od kojih je prvi *l, lj, n, r* i *v*: *drvodjelac – drvodjelcu, ponedjeljak – ponedjeljkom*
 - c) u nekim hipokoristicima: *djevica – djeva, Stjepan – Stjepo*
3. „iza *r* nije prema *ije* kratko *je* nego (protiv glavnog pravila) samo *e*: *vrijeme – vremena, brijeg – bregovi*“, no, to nije uvijek tako već se „uobičajilo pisati: *pogrješka, strjelica*“ (§§ 65-66, str. 25)

¹⁸ Usp. Cipra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. §§ 90-93, str. 28.

¹⁹ Isto, §§ 94-100, str 28-29.

4. ispred *o* ikavsko *i* ostaje *i* u ijekavskome *i*: *cio* – *cijel*, *dio* – *dijel*, ali ne *sio* nego *sjeo*, ne *srio* nego *sreo*.

5.2.3. Jednačenje suglasnika po zvučnosti i mjestu tvorbe²⁰

U govoru vrijedi opće pravilo da kada se dva suglasnika različite zvučnosti²¹ nađu jedan pored drugoga, prvi se od njih mijenja tako da se po zvučnosti povodi za drugim. Kada se zvučni suglasnik nađe ispred bezvučnog pretvara se u svoj bezvučni parnjak, i obrnuto, kada se bezvučni suglasnik nađe ispred zvučnog mijenja se u svoj zvučni parnjak, što se najbolje vidi u pismu: 1) *b* se mijenja u *p*: *zipka* umjesto *zibka*; 2) *d* u *t*: *glatko* umjesto *gladko*, odnosno *t* u *d*: *množidba* umjesto *množitba*; 3) *g* u *k*: *drukčiji* umjesto *drugčiji*, odnosno *k* u *g*: *svagdašnji* umjesto *svakdašnji*; 4) *z* u *s*: *istok* umjesto *iztok*, odnosno *s* u *z*: *zbog* umjesto *sbog*; 5) *ž* u *š*: *bilješka* umjesto *bilježka*, odnosno *š* u *ž*: *zadužbina* umjesto *zadušbina*; 6) *č* se mijenja u *dž*: *narudžba* umjesto *naručba*.

Postoje i neke iznimke²² vezano uz mijenjanje *d* u *t*, odnosno do mijenjanja ne dolazi kada se *d* nalazi ispred *s*, *š*, *c*, *č* i *ć*: *odcijepiti*, a ne *otcijepiti*, potom u složenim riječima koje označavaju viši ili niži položaj u odnosu na zvanje ili zanimanje, predmetci *nad* i *pod* čuvaju *d* pa pišemo: *nadporučnik*, a ne *natporučnik*, slično je i s predmetcima *-dak* i *-dac* u imenicama s nepostojanim *a* koji čuvaju *d* tako da u pismu imamo: *napredci* (prema *napredak*) umjesto *napreci* ili *napretci*, odnosno *mladci* (prema *mladac*) umjesto *mlaci* ili *mlatci*, te u sklonidbi imena mjesta s nepostojanim *a*: *Gradca* (prema *Gradac*), a ne *Graca* ili *Gratca*.

Tvorbom riječi dolazi do nastanka suglasničkih skupova²³ koje je teško izgovoriti, stoga se prvi glas suglasničkoga skupa mijenja tako da odgovara drugom glasu, uz iznimku zvučnoga *v* ispred kojega se bezvučni suglasnici ne mijenjaju pa tako govorimo i pišemo *crkva*, a ne *crgva*. Ispred nepčanih glasova *č*, *ć*, *đ*, *š*, *ž*, *lj* i *nj*, glasovi *s* i *z* mijenjaju se *š* i *ž*: *iščupati* umjesto *isčupati* (od *izčupati*), *vožnja* umjesto *voznja*, *raširiti*, a ne *rašširiti* (od *razširiti*). Dvije su iznimke ovom pravilu: *s* i *z* se ne mijenjaju u *š* i *ž* ispred *lje* i *nje*, ako u iakvskom govoru odgovara *li* i *ni*, tj. ako *je* odgovara glasu *jat* piše se: *snježni* prema *snižni*, te ispred *lj* i *nj*, „ako se na *s* ili *z* svršava predmetak u složenim riječima“ (§ 116, str. 33): *sljubiti* > *s* + *ljubiti*. Glas *n* ispred usnenih *b* i *p* mijenja se u *m*: *stambeni* umjesto *stanbeni*.

²⁰ Usp. Cibra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. str. 29-33.

²¹ Isto, §§ 102-104, § 111, str. 29-30, 32.

²² Isto, §§ 105-110, str. 30-31.

²³ Isto, §§ 112-117, str. 32-33.

5.2.4. Promjene u suglasničkim skupovima²⁴

U različitim oblicima iste riječ često dolazi do stvaranja suglasničkih skupova koji su nezgodni za izgovor te se u takvim slučajevima pojedini suglasnici ili u govoru mijenjaju ili potpuno izostavljaju, što se najčešće odražava i u pisanju. Do promjena u suglasničkim skupovima dolazi ponajviše u: 1) padežima imenica koje imaju nepostojano *a*: *vrapca* umjesto *vrab-ca*, *oca*, *oče* umjesto *ot-ca*, *ot-če*, *suca*, *suci* umjesto *sud-ca*, *sud-ci*; 2) u pridjevima ženskoga i srednjega roda s postojanim *a*: *slatka*, *slatko*, umjesto *slad-ka*, *slad-ko*, *niska*, *nisko* umjesto *niz-ka*, *niz-ko*; 3) u svim vrstama složenica nastalih dodavanjem predmetaka: *potkova* umjesto *pod-kova*, *opkoliti* umjesto *ob-koliti*; 4) u svim vrstama riječi koje su nastale dodavanjem tvorbenih dometaka: *ženidba* umjesto *ženit-ba*, *srce* umjesto *srd-ce*, *pašče* umjesto *pas-če*, *drukčiji* umjesto *drug-čiji*.

5.2.5. Ispadanje suglasnika²⁵

Kada se slaganjem riječi iz njezinih tvorbenih dijelova nađu jedan pored drugoga dva jednaka suglasnika²⁶, jedan od njih se gubi i u govoru i u pismu, pri čemu je svejedno jesu li suglasnici izvorno jednaki ili su postali jednaki: *odijeliti*, a ne *oddijeliti*, *bezzvučan*, a ne *bezzvučan*. Iznimka je pisanje superlativa pridjeva koji počinje na *j* kada u pisanju ostaju dva *j*: *najjadniji* prema *jadan*, *najjači* prema *jak*.

Kada se u završnom dijelu riječi nađu *d* i *t*²⁷ ispred *c*, *č*, *ć* i *š* oni otpadaju u govoru i pismu pa tako govorimo i pišemo: *djeca* umjesto *djetca*, *sučev* umjesto *sudčev*. Međutim, tu nalazimo na iznimke: 1) u imenicama s nepostojanim *a* na *-tak* i *-dak* *t* i *d* ne ispadaju ispred *c* u pismu, ali se u govoru ne čuje: *dodatci*, a ne *dodaci*; 2) u imenicama s nepostojanim *a* koje završavaju na *-tac* i *-dac* *c*, načelno, ne ispada, osim kada je potrebno razlikovati slične riječi, tako da pišemo *t* i *d*, iako ih ne izgovaramo: *kotci* od *kotac*, a ne *koci*, *ledci* od *ledac*, a ne *leci* ili *letci*; 3) u vlastitim imenima koja se bilježe od davnine *t* i *d* ne ispadaju: *Zabrdca*, *Zabrdčev* prema *Zabrdac*; 4) *t* i *d* ispadaju u govoru i pismu kada se nađu među suglasnicima *s*, *š*, *z* i *ž* iza kojih stoje *n*, *m*, *nj*, *lj*, *b*, *d* i *k*: *usmeno* umjesto *ustmeno*, *godišnji* umjesto *godištnji*, *nužno* umjesto *nuždno*.

²⁴ Usp. Cipra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. § 101, str. 29.

²⁵ Isto, str. 34-36.

²⁶ Isto, §§ 118-119, str. 34.

²⁷ Isto, §§ 120-124, str. 34-35.

Do zamjene glasa *č* glasom *š*²⁸ dolazi u dva slučaja: u prvom, kada se *č* nađe ispred *d*: *štivo* umjesto *čtivo*, te u drugom, kada se *č* nađe ispred *c* u završetku imenica srednjeg roda: *sunašce* umjesto *sunačce*, *srdašce* umjesto *srdačce*.

Suglasnik *j* iza usnenih *b*, *m* *p* i *v* izgovara se i piše kao *lj*²⁹: *roblje* umjesto *robje*, *zemljan* umjesto *zemjan*, uz iznimke kada *j* ostaje nepromijenjeno: u riječima u kojima slog *je* odgovara ikavskom *i*: *živjeti* prema ikavskom *živiti*, u složenim riječima iza predmetka *-ob*: *objasniti - ob + jasniti*, u nekim riječima stranog podrijetla: *Damjan*, *tamjan*.

5.2.6. Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi³⁰

Cipra-Guberina-Krstić daju pet općih pravila vezano uz sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi: 1) svaka riječ može imati samo jedan naglasak; 2) u složenicama samo jedan sastavni dio može biti naglašen, dok su u polusloženicama oba dijela naglašena; 3) u složenicama i polusloženicama prvi sastavni dio uvijek je nepromjenjiv; 4) ukoliko se u dvočlanom izrazu prva riječ sklanja, ne može se sastaviti ni u složenicu ni u polusloženicu; 5) dvočlani izrazi u kojima jedna ili obje riječi ne mogu stajati sama za sebe, pišu se sastavljeno.

Kod pisanja imenica³¹, osobito dvočlanih izraza, pažnja se posvećuje naglascima jer o broju naglašanih riječi ovisi hoće li se taj izraz pisati sastavljeno ili rastavljeno, odnosno: 1) ako je naglašena samo jedna riječ, radi se o složenici koja se piše sastavljeno kao jedna riječ: *rimokatolik*, *Očenaš*; 2) ako se ne sklanja prva riječ, radi se o polusloženici, čiji se izrazi vežu spojnicom: *Okić-grad*, *rak-rana*, *spomen-ploča*; 3) ako se sklanja prva riječ, izraz se piše rastavljeno: *barun Jelačić*, *majčina dušica*, *Novi Vinodolski*.

Slična pravila vrijede i za pridjeve³²: 1) prave se složenice pišu sastavljeno: *svagdašnji*, *srednjoškolski*, *velečasni*; 2) polusloženice se pišu sa spojnicom, neovisno radi li se o pridjevima izvedenima od imeničkih polusloženica: *kulen-vakufski*, *Osman-begov*, ili o pridjevima nastalima spajanjem dvaju pridjeva ravnopravnih značenja: *njemačko-hrvatski (rječnik)*, *francusko-pruski (rat)*; 3) ako ispred pridjeva stoji samostalan prilog ili pridjev u nepromjenjivom priložnom obliku koji tom pridjevu pojačava ili smanjuju značenje ili ga pobliže opisuje, tada svaka riječ zadržava svoj naglasak te se onda piše rastavljeno: *malo*

²⁸ Usp. Cipra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. §§ 125-126, str. 35.

²⁹ Isto, §§ 127-130, str. 35-36.

³⁰ Isto, str. 37-49.

³¹ Isto, §§ 135-153, str. 37-39.

³² Isto, §§ 154-158, str. 39-40.

poznat, tamno modar, tako zvani (t.zv.). Prave su složenice, redovito i složene zamjenice³³ koje se onda, prema navedenom pravilu, pišu sastavljeno: *kojekakav, svašta, koješta*.

Autori brojeve³⁴ dijele u dvije skupine: 1) višečlani brojevi i izvedene brojne imenice mogu se pisati kao: složenice (*dvadeset, pedeset, dvjesta, obadva, obadvojica*), polusloženice (*trideset-drugina, dvadeset-jednina, trideset-dvojica, osamdeset-troje*) i rastavljeno (*dvije stotine, sto tisuća, petsto osamdeset devet tisuća tristo pedeset jedan*) te 2) „brojevi udruženi s drugim riječima pišu se po istim općim načelima kao“ (§ 166, str. 41): složenice (*čtetverostruk, trodnevan, sedmogodišnji, četveronožac, dvaput*), polusloženice (*jedamput-jedan*) i rastavljeno (*dva puta, pedeset puta, petnaesti put, prvi put*).

Opća se pravila sastavljenoga i rastavljenoga pisanja primjenjuju i za priloge³⁵ pa se tako: 1) složenice, kojima jedan sastavni dio ne može stajati sam za sebe ili svaki dio može stajati sam za sebe, ali ne ovako jedan uz drugoga, te one kojima bi se sastavni dijelovi mogli pisati i rastavljeno, ali u drugom značenju, pišu sastavljeno: *onomad, uzastopce, prekjučer, odmah, uzalud, najednom, međutim*; 2) polusloženice pišu spojnicom: *amo-tamo, gore-dolje, manje-više*; 3) „rastavljeno se pišu neke priložne sveze prijedloga s imenicom, koje se jače osjećaju kao zasebne riječi ili je uobičajeno, da se pišu kao dvije riječi“ (§ 170, str. 43): *bez sumnje, na posljetku, na desno, na malo*.

S druge strane, kod složenih prijedloga³⁶ razlikujemo dvije vrste složenica: prve, koje se ne mogu pisati rastavljeno, a da oba njezina dijela imaju smisao: *ispred, pokraj, iznad, unatoč*, i druge, kojima bi se sastavnice mogle pisati rastavljeno, ali bi onda imale drugo značenje: *nadno, navrh, uime, uoči*. Što se tiče veznika³⁷, oni sastavljeni od dvije riječi, tj. složenice, pišu se sastavljeno kao *pošto, premda, ipak*, dok se ostali pišu rastavljeno, poput: *budući da, nakon što, ma gdje, ma da*.

U skupinu, za koju vrijede posebna pravila³⁸, spadaju prilozni s dometcima *god* i *li*, te predmetkom *ne*, zatim veznici s predmetcima *ni* i *i*, kao i prijedlog s predmetkom *po*. Riječca *god* po naglasku i značenju je dvojaka, tj. kada je nenaglašena naslanja se kao enklitika na riječ kojoj pripada i ima značenje „nekad“, „jednom“: *Dođi mi kadgod.*, odnosno kada je naglašena piše se rastavljeno sama za sebe i ima značenje „uvijek“, „bilo kad“: *Kad god mi dođeš, dobro si došao*. Stoga se može zaključiti, nenaglašeno ili enklitičko *god* spaja se s prethodnom riječi, dok se naglašeni prilozni *god* piše rastavljeno od riječi iza koje dolazi. I

³³ Usp. Cipra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. § 159, str. 40.

³⁴ Isto, §§ 160-167, str. 40-41.

³⁵ Isto, §§ 168-170, str. 42-44.

³⁶ Isto, § 171, str. 44.

³⁷ Isto, § 172, str. 44.

³⁸ Isto, §§ 173-205, str. 45-49.

naglašeno i nenaglašeno *god* može stajati uz zamjenice: *tkogod, štogod, tko god, što god*, te uz priloge: nenaglašeno *god* uz prilog tvori složen prilog: *gdjegod, kadgod*, a naglašeni *god* uz prilog služi kao veznik: *gdje god, kad god*. Uz brojeve najčešće dolaze riječice *put* i *puta*, ali se mogu naći i uz zamjenice (*koji put, svaki put, onaj put*) i priloge (*više puta, koliko puta, nebrojeno puta*). Dometak *li* uz prilog može se pisati rastavljeno, ukoliko ima upitno značenje: *hoćemo li, znaš li*, te vezano uz prethodnu riječ: *kamoli, kadli, negoli*.

Niječna čestica *ne* dolazi u kombinaciji s više različitih vrsta riječi pa se shodno tome, može pisati i sastavljeno i rastavljeno: 1) uz glagole, kao niječni prilog, piše se rastavljeno: *ne ću, ne ćeš, ne će...*, dok se sastavljeno piše u oblicima: *nemam, nemaj, nemoj, nemojmo, nestati (nestajati), nedostati (nedostajati)*, 2) kada s imenicama, pridjevima, glagolskim pridjevima i priložima nastalima od pridjeva tvori složenice niječnog značenja piše se sastavljeno: *neprijatelj, nedjelo, nesreća*; 3) sa zamjenicama tvori složenice neodređenoga značenja koje se pišu sastavljeno: *netko, nešto, neki*; 4) uz priloge može imati niječno značenje (*nedavno, nemalo*), a mogu mu dati i neodređeno značenje (*negdje, nekako*). Predmetci *ni* i *i* dolaze u složenim priložima (*nigdje, nimalo, igdje, imalo*), zamjenicama (*nitko, ništa, itko, išta*) te uz broj *jedan* (*nijedan, ijedan*), gdje treba paziti prilikom pisanja padeža s prijedlogom, koji onda dolazi između *ni* i zamjenice te se sve tri riječi pišu rastavljeno: *ni za što, ni od koga*.

Prijedlog *po*, jedan od najčešćih predmetaka u složenicama, javlja se uz različite vrste riječi: uz imenice, glagole i pridjeve piše se sastavljeno: *poglavica, poočim, popraviti, povratiti, povelik, povisok*, uz brojeve se piše rastavljeno i to uz glavne (*po jedan, po deset*), redne brojeve u vezi s prilogom *put* (*po prvi put, po deseti put*) te uz brojevne imenice (*po dvoje, po troje*), sa zamjenicama se piše rastavljeno (*po što, po nešto, po tom*) koje onda u složenicama tvore druge vrste riječi: veznike (*pošto*) i priloge (*ponešto, potom*), dok s priložima tvore složene priloge: *pomalo, potanko, ponekad, pogotovo*, koji rastavljeno napisani imaju drugačije značenje.

5.2.7. Rastavljanje na slogove³⁹

Riječi se rastavljaju na slogove, a koliko slogova ima riječ ovisi o broju samoglasnika, računajući i slogotvorno *r*: *An-ka, za-r-đa-ti*. Rastavljanje na slogove vrši se u dva slučaja: prvo, pojedine se riječi rastavljaju u gramatikama kada se navode primjeri za rastavljanje, u početnicama zbog didaktičkih razloga i u tekstu ispod nota, te drugo, rastavljaju se na kraju

³⁹ Usp. Cipra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. §§ 232-250, str. 52-55.

retka kada ne može cijela rečenica stati u jedan redak pa se jedan dio prenosi u novi redak. Tri su pravila vezana uz rastavljanje riječi: 1) jednosložne riječi se ne rastavljaju: *grom, strah*; 2) dvosložne riječi rastavljaju se na samo jedan način, tj. između oba sloga: *maj-ka, stra-ha*; 3) trosložne riječi rastavljaju se na dva načina: *ma-lina* i *mali-na*, četverosložne na tri: *do-movina, domo-vina* i *domovi-na*, itd. Prilikom rastavljanja na slogove koristi se spojnica (kratka crtica) koja se stavlja samo na kraju retka, a nikako se ne piše na početku drugoga retka. Složene se riječi rastavljaju onako kako su i nastale: *po-dne, ne-vješt, golo-glav, od-goj*, ali ipak se neke riječi rastavljaju protiv općih pravila: *raz-ulariti, iz-ob-ličiti, ob-javiti, ras-taliti, na-dmem, po-čnem*.

5.2.8. Rečenični znakovi⁴⁰

Cipra-Guberina-Krstić rečenične znakove u svom *Pravopisu* nazivaju pismeni znaci ili interpunkcije, a dijele ih u dvije skupine: pismeni znaci za stanke (točka, zarez, točka i zarez) i pismeni znaci za melodiju (dvotočje, upitnik, uskličnik, navodnici, točkice, zagrade i crtica). **Točka**⁴¹ označava najdužu govornu stanku iza koje slijedi najosjetljivije spuštanje glasa, a piše se na kraju svih vrsta rečenice. Isto tako, bilježi se i na mjestima gdje nije misaoni završetak rečenice, već pokazuje „da se radi o osjećajnom ili izražajnom pojačanju“ (str. 71).

Zarez⁴² označava kraću stanku od točke koja se očituje: u nabranju riječi i rečenica, ispred i iza vokativa, apozicije, umetnutih riječi i rečenica, osobito ako se njima osjetno mijenja melodija i brzina čitanja, ispred i iza participa kada oni zamjenjuju rečenice, kao izražajno sredstvo u iskazivanju misli i osjećaja, te u složenim – usporednim i zavisnim – rečenicama. Zarez se gotovo uvijek bilježi na granici dvaju rečenice jer osim oznake stanke ima i funkciju razdjeljivanja gramatičkih jedinica, tj. piše se tamo gdje završava pojedini dio složene rečenice. Zarezom se odvajaju dvije ili više usporednih rečenica koje stoje jedna do druge bez veznika: *Jadan odlazi, drugi dolazi*. Isto tako, zarezom se odvajaju sastavne i rastavne usporedne rečenice koje počinju veznicima *i, pa, te, ni, niti* u slučajevima kada su im subjekti različiti: *Dođite sutra, i mi ćemo doći.*, dok se kod istih subjekata, zarez ne piše: *Ivan je prispio jutros i već me je posjetio*. Usporedne suprotne, zaključne i izuzetne rečenice koje počinju veznicima *a, ali, nego, već, dakle, samo, samo što, osim* uvijek se odvajaju zarezom. Sve zavisne – zavisno-upitne, odnosne, izrične, poredbene, namjerne, posljedične, vremenske,

⁴⁰ Usp. Cipra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. str. 70-84.

⁴¹ Isto, str. 70-71.

⁴² Isto, str. 72-76.

uzročne, dopusne i pogodbene – rečenice uvijek se zarezom odjeljuju od glavnih ili drugih zavisnih rečenica.

Točka i zarez⁴³ nemaju određenu stanku u pismu, već se jedanput, kada je potrebna duža stanka, približavaju vrijednosti točke, dok se drugi puta, kada je potrebna manja stanka, približavaju vrijednosti zareza. Upotrebljavaju se u složenim rečenicama gdje samostalnu misaonu jedinicu točka previše izražava, odnosno zarez premalo, a naročito kada se nabrajaju pojedinačno različite misaone jedinice koje pripadaju istoj misaonoj skupini, te u dugom nizu rečenica u kojima se jasno razlikuju dva očita dijela.

Dvotočje⁴⁴, pismeni znak za melodiju, koji označava daljnji tok misli upotrebljava se: kod nabiranja, ispred upravnog govora i kada slijedi tumačenje ili nadopuna rečenice. **Upitnik**⁴⁵ se upotrebljava: na završetku upravnog pitanja koje može biti sastavljen od samo jedne ili više riječi ili složene rečenice, iza izraza čuđenja koje može biti pomiješano i s drugim izraženim osjećajima, sam za sebe, bez ijedne druge riječi, nakon jače stanke poslije izraza jakih osjećaja te iza navođenja nečijih riječi u koje baš ne vjerujemo. **Uskličnik**⁴⁶, kao znak da rečenicu treba izgovoriti uskličnim glasom, piše se: iza uskličnih riječi i rečenica kojima se izražavaju obični usklici i usklici pomiješani s veseljem, divljenjem, ljutnjom, zlobom, srdžbom, ruganjem, i sl., iza vokativa i imperativa, u upitnim rečenicama koje ima uskličnu melodiju te prilikom izražavanja nekog ruganja, podsmjehivanja, čuđenja, ironije kada se stavlja u zagrade: *Junak ti je on(!), moj brate*.

Kombinacijom **upitnika i uskličnika**⁴⁷ izražava se izraz jačeg čuđenja, stoga se upotrebljavaju: kada se uz pitanje izražava i neko čuđenje, kada je usklik povezan s velikim čuđenjem ili nekim drugim osjećajem, kada pri izražavanju jačih osjećaja upitnim oblikom izražavamo sigurnost, kada je usklični dio jači, a za njim slijedi upitni dio rečenice, te kada se osim pitanja i čuđenja želi naznačiti i veća stanka. **Navodnici**⁴⁸ se upotrebljavaju: kod dvotočja kada se navodi upravni govor, za naznaku riječi unutar teksta koje ne pripadaju piscu, „za naznaku riječi, koje ne pripadaju općem književnom jeziku ili neočekivano ulaze u rečenicu“ (str. 81), kada se ističu riječi u ozbiljnom ili podrugljivom smislu, te za označivanje naslova, natpisa ili naziva.

⁴³ Usp. Cipra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. str. 76-77.

⁴⁴ Isto, str. 77.

⁴⁵ Isto, str. 78.

⁴⁶ Isto, str. 79.

⁴⁷ Isto, str. 79-80.

⁴⁸ Isto, str. 80-81.

Točkice⁴⁹ označavaju prekinutu rečenicu, a upotrebljavaju se: za označavanje prekida misli osobe koja govori, kada netko prekida riječ onome koji govori, kada govornik namjerno prekida kako bi njegove riječi dobile jače značenje, osobito ako izražava gorčinu, negodovanje ili prijetnju, te kada se pri navođenju izostavljaju pojedine riječi ili stihovi. Pojedine riječi ili cijele rečenice koje daju objašnjenja prethodne rečenice, a same za sebe čine posebnu cjelinu, stavljaju se u **zgrade**⁵⁰. Zgrade se koriste kako bi se označile riječi koje objašnjavaju ili nadopunjavaju prethodnu rečenicu, kako bi se izrazila neka sumnja ili neodlučnost (*On je (recimo) nevin.*) te prilikom bilježenja datuma, bibliografskih podataka, navođenja, i sl.

Crtica⁵¹ se koristi kako bi se neke riječi ili rečenice iz teksta izvodile, ne zato jer nisu bitne za tekst, već zato što same za sebe čine posebnu cjelinu. Stoga se crtica kao rečenični znak upotrebljava: 1) poslije navođenja riječi kada izrični glagol stoji iza navedenih riječi; 2) prilikom objašnjavanja ili nadopunjavanja nečega; 3) ispred apozicije koja se ističe; 4) kada se označava jača stanka ispred riječi koju želimo istaknuto, osobito ako se radi o nečem neočekivanome; 5) ispred i iza umetnute rečenice kako bi se izrazila veća stanka; 6) za označavanje stanke u sredini rečenice; 7) kod prekida govora; 8) u pripovijedanju kada se riječi jedne odjeljuju od riječi druge osobe; 9) kod navođenja upravnog govora; 10) uopće pri navođenju govora u pripovijedanju; 11) kada se navodi nešto za što nismo u potpunosti sigurni: *Ima tome već sedam-osam godina.*

5.2.9. Pravopisni znakovi⁵²

Autori u pravopisne znakove ubrajaju: točku, spojnicu, crticu, izostavnik ili apostrof, znakove za naglasak i dužine te ostale pravopisne znakove – zvjezdica i križić, luk, znaci za bilješke, kosa crta, računski znaci i znak ponavljanja. Prema njima, **točka** se piše u ovim slučajevima⁵³: 1) iza rednih (arapskih i rimskih) brojeva; 2) u većim brojevima između tisuća i stotina „i to obično samo u računicama ili drugim knjigama, u kojima se mnogo radi s brojevima“ (55): 345.859; 3) u novčanim iznosima između jedinica višega i nižega reda: *Kn 3875.30*; 4) između cijelih brojeva i desetičnih razlomaka: *07*; 5) iza skraćenih riječi kao znak kratice. S druge strane, točka se ne piše⁵⁴: 1) iza brojeva koji znače mjesto u nekom redu ili nizu: *državni neprijatelj br. 1, Babonićeva ulica br. 44*; 2) iza rednih brojeva u citatima: *I*

⁴⁹ Usp. Cipra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. str. 81-82.

⁵⁰ Isto, str. 82-83.

⁵¹ Isto, str. 83-84.

⁵² Isto, str. 55-65.

⁵³ Isto, §§ 251-256, str. 55-56.

⁵⁴ Isto, §§ 257-265, str. 56-57.

Kor. 10, 12-18; 3) prilikom navođenja godina, nekog vremenskog raspona, u povijesnim djelima, enciklopedijama i sl.: *Tridesetogodišnji rat (1618 – 1648)*; 4) u nabranjanju: *prvo, drugo, treće, ...* ako se označava brojkom i lukom: *1) ..., 2) ..., 3) ..., ...* ili slovima *a) ..., b) ..., A) ..., B) ...*; 5) iza naslova knjiga, časopisa, članaka, poglavlja, natpisa ispod ilustracija, i sl.; 6) iza naslova na natpisnim pločama ustanova, organizacija, trgovina, i sl.; 8) iza potpisa; 9) iza znaka paragrafa: *§ 15, a ne §. 15.*; 10) iza nekih kratica.

Spojnic⁵⁵ je kratka crtica, kojoj je glavna zadaća spajati riječi ili druge sastavne dijelove nekog izraza, koji se iz jezičnih, pravopisnih ili grafičkih razloga ne mogu pisati odvojeno, ali ni spojeno. Usko se priljubljuje uz riječi ili znakove kojima pripada, tj. piše se bez razmaka između dviju sastavnica. Spojnicu se piše: u svim polusloženicama od kojih svaka zadržava svoj naglasak, a samo se posljednja, ukoliko je promjenjiva, sklanja: *spomen-ploča, rak-rana*, kao i između dva pridjeva sastavljenih u jedan pojam od kojih se prvi ne sklanja: *Hrvatsko-njemačko društvo*; između dvostrukih prezimena ženskih osoba: *Ivana Brlić-Mažuranić*, ali se ne piše kod dvostrukih prezimena muškaraca ako se prvo prezime sklanja: *Kačić Miošić*; između dvaju imena u nazivima željezničkih postaja ili kolodvora kojima se služe dva obližnja mjesta: *Zabok-Krapinske Toplice*; u primjerima kao što je: *osovina Berlin-Rim, sastanak Hitler-Mussolini* ili između dvaju ili više imena kojima se označuje zajedničko autorstvo neke knjige, teorije, zakona, i sl.: *Broz-Iveković: Rječnik hrvatskoga jezika*; prilikom skraćenog označavanja sastava nekog preparata: *kalij-dušik-superfosfat (KAS)*; u stranim imenima i nazivima tuđeg podrijetla: *Harun-al-Rašid*; u stranim višičlanim nazivima kojima se dodaju hrvatski padežni i pridjevni nastavci: *na Hoeck van Holand-u*; u sporednim stranama svijeta: *jugo-jugozapad*; u nabranjanju složenica s istom osnovom, ali samo kod većih nizova: *dvo-, tro-, četvero- i peterosložne riječi*; u izrazima u kojima je prvi dio slovo kao *C-dur, a-deklinacija, n-ti korijen*; kada se brojkama dodaju nastavci ili se vežu uz riječ: *75-og, 85-postotni*; kada se kraticama dodaju padežni nastavci: *HASK-a*; između brojeva u označavanju zakona ili zakonskih odredbi, kao i u telefonskim i sličnim brojevima: *br. XXXIV-16-Z.p.-1941, 22-668*; prilikom rastavljanja riječi na slogove: *raz-go-va-ra-ti*, kao i na kraju retka kada se prenosi riječ u novi redak, te kada se prikazuje od kojih je dijelova sastavljena neka riječ: *s-pasti, ple-tem*.

Crtica⁵⁶, kao pravopisni znak, ima funkciju rastavljanja, a grafički se razlikuje od spojnice po samoj duljini i razmacima između dvaju sastavnica nekog izraza. Piše se: kao znak za prijedlog do: *Sarajevo 1878. – 1918.*; kao znak razmaka, pruge ili prometne veze:

⁵⁵ Usp. Cipra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. §§ 266-283, str. 58-60.

⁵⁶ Isto, §§ 284-292, str. 61.

zrakoplovna linija Zagreb – Beč; „u športu između protivnika u borbi ili utakmici“ (61) u značenju *između* ili *protiv*: Rumunjska – Slovačka 3 : 2, kao i u političkom životu i međunarodnim odnosima: *pregovori Japan – Sijam*; u naslovima između pojedinih dijelova gdje bi inače stajao zarez: *PROŠLOST – SADAŠNJOST – BUDUĆNOST*; između strana svijeta kada se označava smjer, pravac ili vjetar: *sjever – jug (S – J)*; u novčanim iznosima: *Kn 350. –, Kn – .75*, te između brojeva ili ispred njih u značenju *minus*: *25 – 5 = 20, – 5° C*.

Izostavnik ili **apostrof**⁵⁷ piše se na onom mjestu u riječi gdje je nešto izostavljano, npr. *neg' umjesto nego, pomoz' Bog!* Ne piše se uz: prijedloge *k* i *s*: ne *k' tebi, s' tobom* nego *k tebi, s tobom*, uz zamjениčki enklitički oblik *nj*: ne *na nj', u nj'* nego *na nj, u nj*, u stihu umjesto *i* u slogu *ije* kako bi se izrazila njegova jednosložnost (jer je ono ionako jednosložno): ne *L'jepa naša domovino* nego *Lijepa naša domovino*, u infinitivu umjesto izostavljenoga krajnjega *i*: ne *past' će* nego *past će*, te „u stihu ili dijalektalnom govoru ispred *o* ili *a*, što je stegnuto od *ao* ili *eo*“ (62): umjesto *rekao* ne *rek'on* ili *reko'* nego *rek'o ili reka'*.

Znak za naglasak, kao i **znak za dužinu**⁵⁸, u svakodnevnom se pisanju ne bilježe, osim u situacijama kada treba jasno označiti razliku između dviju riječi, jednakih u pismu, npr. *grád* (varoš) i *gräd* (tuča). Znakovi za naglasak bilježe se na samoglasnicima i slogotvornom *r* naglašenoga sloga: *prâvda, glâva*, dok se oni za dužinu bilježe na samoglasniku nenaglašenoga dugoga sloga: *junāka*, ali kada se bilježe na *i* onda se pišu umjesto točke: *sijao, krīvda, borīk*.

Ostali pravopisni znaci uključuju sljedeće znakove: **zvjezdica** (*) i **križić** (†)⁵⁹, gdje zvjezdica označava znak rođenja ili riječ *rođen*. (kratica *rođ.*), a u nekim slučajevima i kao znak za bilješku, dok križić stoji u značenju umro ili *pokojni*; **luk**⁶⁰, po obliku jednak drugome dijelu zgrade, stavlja se prilikom nabiranja uz redne brojeve ili slova umjesto točke; **znak za bilješku** (*)⁶¹ ili kako je Nijemci zovu *Fußnote*, stavlja se na dnu stranice „ispod crte“ kada se izvan teksta nešto navodi, citira, objašnjava, i sl.; **kosa crta** (/)⁶² upotrebljava se kao znak razlomka: $\frac{1}{2}$, u skraćenom pisanju datuma: *15./X.*, u oznaci razdoblja koje se proteže na dvije kalendarske godine: *škol. god. 1941./42.*; između dva susjedna kućna broja iste zgrade: *k. br. 16/18*; te između broja kuće i kata: *Tkalčičeva 4/II*; **računski znaci** (+, -, =, x, :)⁶³ gdje je znak za „minus“ jednak crtici, znak množenja služi kao oznaka razmjera ili dimenzija, npr.

⁵⁷ Usp. Cipra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. §§ 293-298, str. 62.

⁵⁸ Isto, §§ 299-303, str. 62-63.

⁵⁹ Isto, § 304, str. 63-64.

⁶⁰ Isto, § 305, str. 64.

⁶¹ Isto, § 306, str. 64.

⁶² Isto, § 307, str. 64.

⁶³ Isto, § 308, str. 64-65.

soba 4x4m, znak diobe po obliku je jednak dvotočju te služi za oznaku „*prema*“, znak jednakosti služi kao kratica za „*jednako*“, „*znači*“, „*isto što i*“, **znak ponavljanja** (,) ⁶⁴ koji se stavlja ispod riječi koje se ponavljaju u više redaka, te **paragraf** (§, množina §§) ⁶⁵ koji se piše bez točke, a po potrebi mu se dodaju i padežni nastavci: §-om 5. ovih pravila predviđeno je...

5.2.10. Tuđice ⁶⁶

„Jedno od temeljnih načela čistoće hrvatskoga jezika jest: ne upotrebljavaj tuđu riječ, ako isti pojam možeš izreći dobrom hrvatskom riječi“ (§ 206, str. 49). U hrvatskome jeziku razlikujemo tuđice iz klasičnih i živih jezika, a pišu se na dva načina: ili se prilagođavaju koliko-toliko hrvatskih jezičnim zakonima i pišu onako kako se izgovaraju (tuđice preuzete iz klasičnih jezika koje su već odavno ušle u jezik) ili zadržavaju oblik i pravopis jezika iz kojega su uzete (riječi koje su ušle u jezik u novije vrijeme).

Neke tuđice uzete iz živih jezika ⁶⁷ prilagodile su se hrvatskom jeziku pa se pišu onako kako se izgovaraju, poput: *valcera*, *konjaka*, *žurnala*, *štrajka*, a tu se ubrajaju i glagoli stranoga podrijetla kojima infinitiv u našem jeziku poprima nastavak – *irati* (*kalkulirati*, *rezonirati*), dok su neke tuđice zadržale svoj izvorni oblik i pravopis kao: *adagio*, *dandy*, *essay*, *Duce*, *Führer*, ... Što se tiče, pak, pisanja vlastitih imena, ona se pišu onako kako se pišu u jeziku iz kojeg su uzeta: *Župančić*, *Sienkiewicz*, *Alighieri*, *Schiller*, dok se završetci – *skij* i – *kij* u ruskim prezimenima stežu u hrvatski – *ski* i – *ki*: *Musorgski* prema *Musorgskij*, *Gorki* prema *Gorkij*. Ista pravila vrijede i za imena gradova, odnosno pišemo ih onako kako se pišu u jeziku iz kojega dolaze: *New York*, *München*, *Bordeaux*. Međutim, u hrvatskome jeziku postoje imena za neke gradove koja su: 1) posve različita od izvornih imena tih gradova: *Beč*, *Carigrad*; 2) nalik na izvorna imena: *Prag* – *Praha*, *Napulj* – *Napoli*; 3) ne razlikuje se mnogo od izvornog izgovora, ali se pišu prema hrvatskom pravopisu: *Lurd* – *Lourdes*, *Varšava* – *Warszawa*.

Iako se strana vlastita imena sklanjaju prema pravilima hrvatske sklonidbe, ipak razlikujemo: imena koja završavaju tako da ih sklanjamo kao i hrvatske riječi (*Luther* – *Luthera*, *Pascal* – *Pascala*) i ona koja imaju drugačiji završetak od hrvatskih riječi (*Peru* – *Perua*, *Garibaldi* – *Garibaldija*, *Dostojevski* – *Dostojevskoga*, *Smolensk* – *Smolenska*).

⁶⁴ Usp. Cibra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. § 309, str. 65.

⁶⁵ Isto, § 310, str. 65.

⁶⁶ Isto, str. 49-52.

⁶⁷ Isto, §§ 208-221, str. 50-51.

Tuđice preuzete iz klasičnih jezika⁶⁸ (grčkoga i latinskoga) pišu se onako kako se uobičajilo govoriti npr. *premija*, uz neka manja odstupanja: 1) između glasova *i – a*, *i – e* umeće se uvijek glas *j*, a između *e – a* glas *j* samo na kraju riječi: *dijalog*, *dijeta*, uz iznimku: *ideal*, *realnost*, dok kod složenica ne vrijedi ovo pravilo: *poliandrija*; 2) gdje u hrvatskome jeziku dolazi do jednačenja po zvučnosti, ono se provodi i u riječima iz grčkoga i latinskoga: *abstractus – apstraktan*; 3) grčke i latinske riječi gube svoje nastavke: *obolus – obol*, *Pythagoras – Pitagora*, ali se radi lakšeg izgovora u nekih riječi umeće nepostojano *a* između dva krajnja suglasnika ili glas *o* na kraju riječi: *psalmus – psalam*, *Damoklo*, dok neke riječi bez obzira na nastavke ostaju u izvornome obliku: *status*, *minimum*, *circus*, *datum*.

5.2.11. Kratice⁶⁹

Cipra-Guberina Krstić kratice dijele na prigodne i ustaljene. Prigodne⁷⁰ su kratice one kojima se služimo prema potrebi i za njih vrijede neka opća pravila, odnosno takve kratice moraju biti razumljive i ekonomične. Nastaju tako da se krati samo: 1) prvo slovo: *o. g. – ove godine*, *I. Gundulić – Ivan Gundulić*; 2) prva dva suglasnika ili svi suglasnici ispred samoglasnika prvoga sloga: *gl. kolodvor – glavni kolodvor*, *Silvije Str. Kranjčević – Silvije Strahimir Kranjčević*; 3) prvi slog i svi suglasnici ispred samoglasnika drugoga sloga: *str. sprema – stručna sprema*, *zdravstv. stanje – zdravstveno stanje*; te 4) prva dva sloga i svi suglasnici trećega sloga: *željezn. promet – željeznički promet*. Stoga autori daju pravilo da se sve „takve kratice (osim kad je prvo slovo samoglasnik) svršavaju na suglasnik i uz njih se uvijek stavlja točka“ (str. 67).

Velik se dio ustaljenih⁷¹, tj. kratice koje se svakodnevno koriste, drži već navedenih pravila kao: *g. i gosp. (gospodin)*, *i t. d. (i tako dalje)*, *t. zv. (tako zvani)*, *prof. (profesor)*, *čl. (članak)*, *d. d. (dioničko društvo)*, i sl., ali mnoge ipak odstupaju od tih pravila. Jedno je od najčešćih odstupanja izostavljanje točke, a česta je i upotreba velikog slova za riječi koje se inače pišu malim slovom. Tako se: 1) bez točke pišu kratice metričkih mjera: *m – metar*, *l – litra*; 2) velikim slovom bez točke pišu kratice za kemijske elemente, električke jedinice, strane svijeta, figure u šahu: *H – vodik*, *A – amper*, *S – sjever*, *D – dama*, *kraljica*; 3) uz prvo slovo piše i posljednje slovo ili slog: *dr. – doktor* (može i *dr* i *d^r*), *mr. – magister*, *gđa – gospođa*; 4) uz prvo slovo piše i slijedeći samoglasnik i to najviše u oznakama kemijskih elemenata: *He – helij*, *ta – tara*; 5) uz prvo slovo piše suglasnik iz drugoga sloga: *Kn – Kuna*,

⁶⁸ Usp. Cipra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. §§ 222-231, str. 51-52.

⁶⁹ Isto, str. 65-68.

⁷⁰ Isto, str. 65-67.

⁷¹ Isto, str. 67-68.

Mg – magnezij; 6) uz prvo slovo složenice piše i prvo slovo drugog njezinog dijela: *cm* – centimetar, *rk* – rimokatolički; 7) u višim ili nižim električnim jedinicama piše malo slovo ispred velikog: *kW* – kilovat; 8) velikim slovima s točkom piše: *P. S.* – *post scriptum*, *N. N.*, ali se bez točke piše *KS* – *konjska snaga*; 9) velikim slovom bez točke pišu skraćeni višečlani nazivi država, ustanova, organizacija: *NDH* – *Nezavisna Država Hrvatska*, *HAŠK* – *Hrvatski akademski športski klub*; 10) s točkom pišu dvostruka slova za množinu: *gg.* – *gospoda*, *čč. ss.* – *časne sestre*; 11) bez točke pišu dvostruka slova za superlativ: *pp* – *pianissimo*; 12) bez točke pišu skraćeni naslovi *fra* i *don*.

5.2.12. Pravopisni rječnik⁷²

Prema riječima autora, temelj nastanka ovoga *Rječnika* bio je pravopisni rječnik Dragutina Boranića iz 1941. godine, ali i brojni drugi rječnički izvori, poput novijih hrvatskih rječnika tuđih jezika te osobito *Šta je šta* Nikole Andrića. Prije samog pravopisnog rječnika autori daju neke napomene vezane uz njega te navode kako su neke riječi u kojima se nalazi glas *đ* izostavljene, odnosno da su u rječnik uvedene te riječi „da se *đ* u njima ne bi zamijenio s *d*“ (str. 85) kako to obično biva u neknjiževnom govoru. Isto tako, uvedene su i riječi u kojima se javlja glas *dž*, i to one iz narodnoga jezika, kao i one turskoga podrijetla koje se češće koriste. Nadalje, napominju kako u *Rječniku* nije naznačena razlika među riječima po književnoj vrijednosti, jer označivanje takvih razlika ne pripada pravopisu, već općem rječniku književnog jezika.

U nekim su slučajevima navedena oba oblika za istu riječ, koja su podjednako pogodna u književnoj uporabi. Velik je broj takvih slučajeva vezan uz prezent tzv. nepravilnih glagola, pridjeva na završetak *-iv* te kod glagola s infinitivnom osnovom na *ě*, „gdje u književnoj upotrebi počinju prevladavati ikavski oblici bez obzira na razlikovanje aktivnog i pasivnog značenja“ (str. 85). Cipra-Guberina-Krstić, u pravopisne svrhe, daju tumačenja pojedinih riječi, osobito homonima, ali i primjera te upozorenja na srodne riječi, npr. kod glagolskih imenica na glagol.

U *Napomenama* ističu kako, u slučaju da se u *Rječniku* ne nađe tražena složenica, treba potražiti riječi od kojih je složena. Isto tako, unesen je i velik broj tuđica s namjerom da se pokaže kako se trebaju ispravno pisati, što ne znači da ih se treba i upotrebljavati, baš naprotiv, ondje gdje je to moguće preporuča se upotreba prikladne narodne riječi. Što se tiče deminutiva na *-ić*, autori navode kako su one uglavnom izostavljene jer se pravopisno pravilo

⁷² Usp. Cipra-Guberina-Krstić. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: ArTresor, 1998. str. 85-159.

o njima lako pamti, dok su imenice na *-ić* unesene u onim slučajevima kada ih treba razlikovati od imenica na *-ič*, tj. kada osim *ć* sadržavaju još neku pravopisnu poteškoću ili kada nisu deminutivi.

5.3. Babić-Finka-Moguš *Hrvatski pravopis* (1971.)

Više od četiri desetljeća prošlo je do izdavanja *Hrvatskog pravopisa* autorskog trojca Babić-Finka-Moguš (1971.), popularnoga *Londonca*. Svojevrsan uvod u njegovo izdavanje bilo je objavljivanje *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnoga jezika* 1967. godine čime se Matica hrvatska odrekla *Novosadskog pravopisa* (1960). Među članovima Jezične komisije, Matica je odabrala Pravopisnu komisiju sastavljenu od vodećih hrvatskih jezikoslovaca među kojima su upravo Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš odabrani za autore novoga pravopisa (Batrnek 2011).

U uvodu *Pravopisa* autori navode kako im je IX. izdanje Boranićeva pravopisa poslužilo kao osnovica za izradu rukopisa jer nisu željeli odstupati od hrvatske pravopisne i jezične tradicije (Babić, Finka i Moguš 1971.), stoga *Londonac* predstavlja nastavak fonološko-morfonološkoga pravopisanja. Pravopis je konačno tiskan 1971. godine, ali „zbog naslova u kojem se jezik ne imenuje hrvatskosrpskim i otpora društveno zadanoj jezičnoj unifikaciji, vlasti zabranjuju objelodanjivanje pravopisa“ (Ćužić 2015: 99). Uništeno je četrdeset tisuća primjeraka, od kojih je šest stotina uvezeno, ali bez predgovora, uvoda, kratica i kazala, s oznakom „SAMO ZA INTERNU UPOTREBU“ koji su pronašli put do Londona gdje hrvatski emigrantski list – *Nova Hrvatska* – 1972. potom 1984. objavljuje, otkuda i nadimak *Londonac*, da bi tek 1990. godine bio u cijelosti tiskan (Batrnek 2011). Jonke ističe kako je glavno obilježje ovoga pravopisa „upotreba ijekavice i hrvatski leksički fond. A to je ono što pripada među bitna i prirodna prava hrvatskog naroda i hrvatskog književnog jezika, koja se ne mogu i ne smiju osporiti“ (Jonke 1971: 142 prema Marković 2013: 88).

Pravopis je podijeljen u dva dijela: prvi dio su pravopisna pravila – koja sadrže podatke o pismima, veliko i malo slovo, glasove i glasovne skupove, tuđice, sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi, rečenične znakove, pravopisne znakove i kratice – dok je drugi dio pravopisni rječnik na 153 stranice. Osim predgovora i uvoda koji su napisali sami autori, te

popisa kratica korištenih u *Pravopisu*, na samom kraju nalazi se dodatak pretisku koji sadrži pogovor, objašnjenja te ispravke i promjene.

5.3.1. Veliko i malo slovo⁷³

„Velikim se početnim slovom pišu vlastita imena, prva riječ u rečenici i riječi iz počasti. Sve se ostale riječi, same ili u rečenici, pišu malim početnim slovom“ (§ 7, str. 5). Ovo osnovno pravilo autori u daljnjem tekstu proširuju te navode kako se velikim početnim slovom pišu⁷⁴: vlastita (jednostavna i složena) imena, prezimena i nadimci, atributi i nadimci koji su srasli s imenom pa su postali njegov sastavni dio (*Josip Broz Tito*, *Ljudevit Posavski*), imena božanstava kog jednobožaca i višebožaca (*Jupiter*, *Bog – Alah*, *Svemogući*, *Bogorodica*), kao i druga zamišljena osobna bića poput *Lucifera*, *Sotone*, personificirani misleni pojmovi u književno-umjetničkim djelima koji služe kao vlastita imena (*Sreća*, *Zloba*), imena domaćih ili pripitomljenih životinja i vlastita imena životinja u književnim djelima (*Bukefal*, *Brundo*, *Šarko*), svi članovi imena država, osim veznika, i njihovih pojedinih pripadnika (*Bosna i Hercegovina*, *Albanac*), svi članovi imena gradova, sela i zaselaka, osim veznika i prijedloga (*Sveti Martin pod Okićem*), svi članovi imena kontinenata (*Južna Amerika*), prvi član višesložnih imena pokrajina, područja i krajeva, ako ostali članovi nisu vlastita imena (*Hrvatsko primorje*), imena stanovnika (etnika) izvedenih od zemljopisnih imena naseljenih mjesta (*Babogredac*, *Varaždinka*) te drugih zemljopisnih imena (toponima) koje označuju naseljena mjesta (*Afrikanka*, *Dugootočanin*, *Sicilijanac*, *Ličanka*), posvojni pridjevi na *-ov*, *-ev*, *-in* izvedeni od imena stanovnika (*Banjalučaninov*, *Zagorčev*, *Splićaninov*), prvi član u višesložnim imenima ulica, trgova i gradskih naselja (*Bili brig*, *Ulica bana Josipa Jelačića*), prvi ili jedini član imena nebeskih tijela (*Danica*, *Kumova slama*), imena vjerskih i državnih blagdana te spomen-dana (*Tijelovo*, *Nova godina*), prva riječ u imenu organizacija, društava, ustanova, tvornica, javnih skupova (*Atlantska plovidba*, *Crveni križ*, *Mjesna zajednica u Božavi*), zaštićena imena proizvoda (*Gillette*), prva riječ naslova knjiga, časopisa, novina, pjesama, članaka, filmova, i sl. (*Zlatarevo zlato*, *Tko pjeva zlo ne misli*), iza dvotočja nakon kojega slijedi upravni govor, prve riječi stihova u pjesmama, osobne i posvojne zamjenice u 2. licu jednine i množine, nazivi poglavara država kada se pišu bez imena (*Predsjednik*, *Sultan*), kao i posvojni pridjevi izvedeni iz naziva državnih poglavara kada se upotrebljavaju bez imena (*Predsjednikov*, *Sultanov*).

⁷³ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. str. 5-22.

⁷⁴ Isto, §§ 8, 13, 18, 25, 28-31, 36-37, 42-45, 54-57, 60-64, 66, 73, 77, 83, 85, 93, 100, 103-104. str. 5-22.

Autori kažu kako se malim početnim slovom pišu⁷⁵: opće imenice koje uz osobno ime označavaju titulu ili položaj (*knez Branimir*), osobna imena u službi općih imenica poput *ampera, makadama, žileta*, opće imenice *bog, božica, boginja, sotona, šejtan, gospa, djevica*, opće imenice za bilje i životinje, životinjske pasmine te imena životinja nastala prema karakternoj osobini (*sivonja, zekan*), strane svijeta, opće imenice koje označavaju zemljopisne pojmove (*uvala, zaljev, vrh, kuk, jezero*), posvojni pridjevi koji završavaju na *-ski, -ški, -čki, -čki*, kao i oni izvedeni od naziva blagdana (*novogodišnji*), opći nazivi administrativnih jedinica (*ličko-senjska županija, zadarska nadbiskupija*), nazivi društvenih pokreta, povijesnih događaja i razdoblja (*francuska revolucija, humanizam, ilirski pokret*), nazivi pripadnika ideoloških i političkih pokreta, pravaca, članova raznih organizacija, i sl. (*franjevac, marksist*), imena pojedinačnih proizvoda koji su dobili značenje općih imenica iako su izvedeni od vlastitih imena (*kaladont, singerica, žilet*) te „nazivi predsjednika upravnih, administrativnih, političkih, ideoloških i drugih tijela“ (*ministar, general, biskup*) (§ 105, str. 22).

5.3.2. Glasovne promjene zastupljene u pravopisu

Suglasnik *č*⁷⁶ nalazi se u riječima kojima postanak nije vidljiv, poput: *Bačka, čabar, drač, pčela, ...*; zatim u oblicima i izvedenicama prema osnovnom *k/c* i *c/č*: *junak – junače, junački, junačina, zec – zeče, zečevi, zečić*; u riječima sa sufiksima *-ač* (*berač*), *-ača* (*jabukovača*), *-ičar* (*alkoholičar*), *-čić* (*kamenčić*), *-čica* (*grančica*), *-čina* (*šamarčina*), *-če* (*kumče*), *-ačak* (*dugačak*), *-ičan* (*ironičan*), *-ički* (*humanistički*), *-ečak* (*grmečak*), *-ičak* (*grmičak*), *-čaga* (*rupčaga*), *-ičina* (*dobričina*), *-ična* (*sestrična*), *-ačan* (*ubitačana*), *-ački* (*dubrovački*), *-čiv* (*prijemčiv*), *-ičast* (*modričast*); kao i u kajkavskim vlastitim imenima (*Začretje, Medveščak*) i slavenskim prezimenima (*Jurkovič, Kidrič, Lav Nikolajevič Tolstoj*). Suglasnik *ć*⁷⁷ nalazi se u riječima kojima postanak nije vidljiv, poput: *ćelav, ćud, dućan, noć ...*; zatim u oblicima i izvedenicama prema osnovnom *t*: *smrću : smrt, radošću : radost*; u riječima sa sufiksima *-ić* (*crvić*), *-oća* (*hladnoća*), *-aći* (*domaći*), *-ći* (*pekući, moći*), *-ać* (*golać*), *-dać* (*crvendać*), *-bać* (*zelembać*), *-aća* (*mokraća*), *-eći* (*teleći*); kao i u riječima u kojima se osnovno *đ* našlo ispred bezvučnoga suglasnika: *smeđ – smečkast, Rođo – Ročko*.

⁷⁵ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. §§ 21, 24, 26, 28-29, 32, 34, 48, 52-53, 58, 65, 70, 75, 79-80, 105, str. 5-22.

⁷⁶ Isto, §§ 107-108, 110-114, 116-118, str. 23-25.

⁷⁷ Isto, §§ 121-123, 125-126, str. 26-27.

Dvoslov **dž**⁷⁸, zvučni parnjak glasa č, sliveni je glas koji dolazi u riječima nevidljiva podrijetla, uglavnom tuđica, kao: *džep, pidžama, patlidžan, ...*; potom ispred *b* prema osnovnom č: *jednadžba : jednačiti, svjedodžba : svjedočiti*; kao i u sufiksima turskoga podrijetla –*džija, –džinica: ćevabdžija, ćevabdžinica*; dok se suglasnik **đ**⁷⁹, zvučni parnjak bezvučnoga ć, pojavljuje u riječima kojima postanak nje vidljiv i njihovim izvedenicama: *čađav, čuđenje, oruđe, lađa, ...*, te u oblicima i izvedenicama na mjestu osnovnoga *d*: *gladu : glad, mladi : mlad, građa : graditi, oslobođenje, grožđe : grozd, ...*

„Suglasnik se **h**⁸⁰ piše gdje mu je po podrijetlu mjesto i gdje se čuva u izgovoru“ (§ 137, str. 29): 1) u genitivu množine pridjeva, zamjenica i promjenjivih brojeva: *lijepih, nećijih, četvrtih*; 2) u prvom licu jednine aorista, imperfekta i kondicionala: *rekoh, čuvah, ja bih*; 3) u suglasničkom skupu *hv*: *hvala, hvalospjev, Hvar, pohvala*; a ne piše se u riječima u kojima ga nije bilo ili se reduciralo (*lako, a ne lahko, povenuti a ne povehnuti*) te u onima u kojima je odavno zamijenjen sa *v* ili *j* (*aždaja, buzdovan*). U hrvatskom književnom jeziku pravilan je izgovor *duhan, kihnuti, kuhar, muha, uho, snaha, suh, ...* pa ga treba jedino tako i pisati, dok je zbog dvojake upotrebe u hrvatskoj književnosti i narodnim govorima dopušteno pisati *rđa i hrđa, rvati se i hrvati se, rvanje i hrvanje, rzati i hrzati, ...*

Promjena **l** u **o**⁸¹ dosljedno se provodi u muškom rodu jednine glagolskoga priloga radnoga (*vidio, živio*), u imenicama muškoga i ženskoga roda, kao i pridjevima muškoga roda koji ispred završnog –*l* imaju nepostojano *a* (*posao, misao, nagao*) te u imenicama ženskoga roda na –*nica* izvedene od glagolskih osnova (*čekaonica, učionica*), dok se različito ponašaju imenice na –*lac*: jedne mijenjaju *l* u *o* u svim padežima osim nominativa jednine i genitiva množine (N jd. *davalac* – G mn. *davaoca* – N mn. *davaoci* – G mn. *davalaca*), druge ne mijenjaju *l* u *o* (*tkalac – tkalca – tkalci – tkalaca*), dok „u trećoj je skupini oblik bez promjene običniji kao npr. *stolac – stolca – stolci – stolaca*“ (§142, str. 31), dok su oblici s promjenom, npr. *doca* – mn. *doci* stilski obilježeni. Postoji nekoliko pojedinačnih usporednih likova s *l* i *o*, od kojih su češći oni bez promjene – *sokol, sol, stol* – od onih *soko, so, sto*.

U domaćim i stranim riječima, koje nisu složenice, između suglasnika *i-a, i-e, i-i* te *i-u* piše se suglasnik **j**⁸²: *kutija, gladijator, Leopardija, Marijin, azijski, aluminijski, dijeta, pijetet, svačiji, drukčiji, glasniji, milijun, trijumvirat, ...* Isto tako, piše se između *e-a* na kraju riječi u nominativu jednine: *ideja, Koreja, matineja*, te iza samoglasnika *i* u imperativu: *pij,*

⁷⁸ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. §§ 129-132, str. 28.

⁷⁹ Isto, §§ 135-136, str. 29.

⁸⁰ Isto, §§ 137-140, str. 29-30.

⁸¹ Isto, §§ 141-143, str. 30-31.

⁸² Isto, §§ 144, 147-148, str. 31-32.

pijte, lij, lije. Međutim, ne piše se: između samoglasnika *i-o* gdje je *o* postalo od *l* (*bio, mio, dioba, rukovodioca*) i u posudbenicama (*sociologija, patriot*), kao ni u složenicama sa *i-a* (*prijanjeni*), *i-e* (*arhiepiskop*), *i-i* (*antiimperijalistički*), *i-o* (*iole*), *i-u* (*nadriumjetnički*), te između bilo koja dva samoglasnika ako prvi nije *i* (*zaista, maestral, idealan, realizam, oaza, poezija, uime*).

Babić-Finka-Moguš navode dva osnovna i pet ostalih pravila vezanih uz pisanje glasovnih skupova *ije – je*⁸³. Prvo osnovno pravilo kaže ako se osnovno *je* dulji, u jednom slučaju postaje *ije*, a drugome samo *je*:

1) duljenje kratkoga *je* daje *ije* :

- a) u nesvršenim glagolima i glagolskim imenicama ako u svršenom obliku nije u osnovi riječ *mjera, mjesto* i *sjesti*: *dospjeti: dospijevati, dospijevanje*
- b) prema osnovnom *e*, i u *letjeti, leći, liti*, njihovih složenica i složenica sa *-zreti*: *poletjeti: polijetati, polijetanje*.

2) „u ostalim tipovima i riječima, koje su u pretežnoj većini, duljenjem ne postaje *ije*, nego samo dugo *je*“ (§ 157, str. 34):

- a) u genitivu množine: *mjesto – mjesta, djelo – djela*
- b) ispred dva suglasnika od kojih je prvi *l, lj, n, r, v*: *djelo – djelce, ponedjeljak – ponedjeljka*
- c) u složenicama tipa *kutomjer, polumjer, ...*
- d) u imenicama od *milja* i njihovim izvedenicama: *djevojka – djeva, djed – djedin, Stjepan – Stjepin*
- e) u nesvršenih glagola i njihovih izvedenica ako su im u osnovi riječi *mjera, mjesto* i *sjesti*: *zamjeriti – zamjerati, namjestiti – namještanje*
- f) u imenica izvedenih sa *-je*: *bilježiti – obilježje*
- g) kao i u ovih riječi: *vještac, vješčev* prema *vješt, htjenje/htijenje* prema *htjeti*.

Drugo osnovno pravilo kaže da kada se osnovno *ije* krati, „tada daje samo kratko *je*, a samo *e* iza stalne suglasničke skupine u kojoj je posljednji suglasnik *r*“ (§ 165, str. 36): *bijel – bjelina, vrijedan – vredniji – vrednota, brijeg – brežuljak – bregovit, lijep – ljepota, grijeh – grehota*, no „ako suglasnička skupina nije stalna, kao što jest u *vrijeme, vrijedan, ždrijebe, brijeg, trijezan...*, nego nastaje sastavom složenice, tada *j* ostaje kao da suglasničke skupine i nema“ (§166, str. 36): *odrješenje, odrješit*.

Ostala pravila⁸⁴ propisuju:

⁸³ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. §§ 150-151, 157-166, str. 33-36.

⁸⁴ Isto, §§ 186, 188, 190-192, str. 39-41.

- 1) ispred *o* umjesto *ije* ili *je* dolazi samo *i*: *cijel – cio, dijela – dio*
- 2) prema osnovnom *teći* glagoli i izvedenice imaju *–tjecati*, a prema *taći, taknuti, –ticati*: *dotjecati – doteći, doticati – dotaći*
- 3) neki glagoli od iste osnove imaju *–jeti* s jednim značenjem, a *–iti* s drugim: *bijeljati* (postajati bijel) i *bijeliti* (činiti što bijelim)
- 4) „ijekavski zamjenički i pridjevski likovi na *–ijeh, –ijem(a)*, npr. *tijeh, dragijeh, tijem, dragijem(a)*, i *nijesam, nijesi, nijesmo...* danas su zastarjeli oblici i mogu se upotrijebiti samo s posebnom stilskom obilježnošću“ (§ 191, str. 41), dok su stilski neutralni oblici na *–ih, –ima(a), nisam...*
- 5) načelo da se vlastita imenice upotrebljavaju prema izgovoru kraju iz kojega potječu vrijedi i za imenice u ovoj kategoriji: *Belostenec, Cvetković, Medvednica, Osijek, ...*

Zamjena suglasnika *k, g, h* sa *c, z, s*⁸⁵ javlja se u imperativu glagola koji u 3. licu prezenta završavaju na *–ku, –gu* (*peci, pecimo, pecite : peku*), množini imenica muškoga roda na *–i, –ima* (*vojnici, vrazi, orasima* prema *vojniki, vrag, orah*) te u dativu i lokativu jednine imenica koje ispred nastavaka *–ka* i *–ga* imaju samoglasnik (*djevojci, knjizi, poruci* prema *djevojka, knjiga, poruka*). Do zamjene ne dolazi⁸⁶ u nekim hrvatskim dijalektalnim riječima poput *pajcek – pajceki*, stranim riječima kao *mag – magi*, kod imenice *Pelazgi* koja se ne upotrebljava u jednini, u imenicama odmila kojima osnova završava na *k* (*baki, seki*), u imenicama na *–cka, –zga* i *–sha* (*kocki, mazgi, pashi*), etnicima ženskoga roda koje završavaju na *–ka* (*Slavonki*), imenicama izvedenima od pridjeva koje završavaju na *–ka* (*crnki*) te u osobnim imenima (*Luki, Anki*). Iako se u imenicama na *–čka, –ćka, –tka* uglavnom ne javlja zamjena *k, g, h* sa *c, z, s* postoje imenice s dva oblika poput *pripovijetki* i *pripovijeci, točki* i *točci*. Slično tome, u nekim se zemljopisnim imena i općim imenicama ova zamjena javlja, dok u drugih ne javlja (*Lici, Rijeci, Požegi, Gradiški; snahi* i *snasi, buhi, muhi*)⁸⁷.

Dva su pravila po kojima se jednače dva suglasnika različita po zvučnosti⁸⁸ kada se nađu u riječi: prvo pravilo kaže da se zvučni suglasnik ispred bezvučnog mijenja u svoj bezvučni par: *sladak – slatka, težak – teška*, uz iznimku suglasnika *d* koji ispred bezvučnih *c, č, ć, s* i *š* ostaje nepromijenjen: *predsjednik, odcijepiti*, te suglasnik *v* koji ispred bezvučnoga suglasnika ne prelazi u *f*: *ovca, kolijevka*, dok drugo pravilo kaže kako se bezvučni suglasnik mijenja ispred zvučnoga u svoj zvučni parnjak i obrnuto: *svjedodžba* od *svjedočba* (prema *svjedočiti*).

⁸⁵ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. §§ 197-198, 200-201, str. 43-44.

⁸⁶ Isto, §§ 201-202, str. 44.

⁸⁷ Isto, §§ 203-204, str. 44-45.

⁸⁸ Isto, §§ 206-208, str. 46.

Postoje i dva dodatna pravila: prvo, „zvučni suglasnik dobiven od bezzvučnog ostaje nepromijenjen u čitavoj paradigmi“ (§ 207, str. 46): *svjedodžba* – G mn. *svjedodžaba*, i obrnuto, bezzvučni dobiven jednačenjem od zvučnoga mijenja se u G mn. u zvučni: *bilješka* – G mn. *bilježaka*. Postoje i slučajevi kada ne dolazi do jednačenja suglasnika⁸⁹ zbog jasnoće, osobito je to slučaj u novijim složenicama na kraju prvoga i početku drugoga dijela: *adhezija*, *postdiplomski*, zatim u imenica stranoga podrijetla i njihovih pridjeva: *Habsburgovci*, *habsburški*, te u pojedinačnim slučajevima kao što je to *Brgudac* – G jd. *Brgudca*.

Po mjestu tvorbe jednače⁹⁰ se suglasnici *s*, *z* i *nj* od kojih se glasovi *s* i *z* ispred suglasnika *č*, *ć*, *đ*, *š*, *ž*, *lj* i *nj* mijenjaju u *š* i *ž*: *pašče* od *pasče* (prema *pas*), *nošnja* od *nosnja* (prema *nositi*), *grožđe* od *grozđe* (prema *grozd*), *vožnja* od *voznja* (prema *voziti*). Međutim, suglasnici *s* i *z* ne jednače se po mjestu tvorbe kada se nađu ispred *lj* i *nj* koji stoje na početku drugog dijela složenice: *izljubiti*, *razljutiti*, kao i ispred *lj* i *nj* koji su nastali zbog kratkoga jekavskoga izgovora: *sljepoća*, *snježan*. Kod nekih riječi prije promjene *s* u *š* i *z* u *ž* dolazi do jednačenja po zvučnosti: *iščupati* od *izčupati* preko *isčupati*, odnosno nakon jednačenja po zvučnosti dolazi do gubljenja jednog od istih suglasnika: *išarati* od *izšarati* preko *iššarati*. Kada se u izvedenicama suglasnik *n* nađe ispred *b* i *p* mijenja se u *m*: *stambeni* od *stanbeni* (prema *stan*), ali u složenicama poput *jedanput*, *stranputica*, *vanbračni*, ne dolazi do takve promjene.

Prilikom tvorbe složenica ponekad se nađu jedan do drugoga dva ista suglasnika⁹¹ od koji se jedan u pisanju gubi: *odijeliti* umjesto *oddijeliti*, *ruski* umjesto *russki*. Isto tako, mogu se naći dva ista suglasnika kao plod jednačenja: *bežični* umjesto *bežični*, *pedeset* umjesto *peddeset*. Iznimka je pisanje superlativa kojima komparativ počinje suglasnikom *j*, npr. *najjači*, *najjeftiniji*, kao i pisanje nekih složenica radi lakšeg razumijevanja, poput: *naddržavni*, *podbijaklet*.

Autori navode kako zbog slivenog govora i pravopisne tradicije u nekim slučajevima dolazi do nejednakoga pisanja suglasnika *d* i *t* ispred nekih suglasnika⁹². Stoga se, zbog slivena izgovora, gube suglasnici *d* i *t*: 1) ispred *c*, *č*, *ć*: *oca*, *očev* umjesto *otca*, *otčev* prema *otac*, *suca*, *sučev* umjesto *sudca*, *sudčev* prema *sudac*, *dobici* umjesto *dobitci* prema *dobitak*; 2) ispred suglasničkoga skupa *št*: *hrvaština* umjesto *hrvatština*; 3) kao dio suglasničkoga skupa *st*, *št*, *zd*, *žd* ako iza njih stoji suglasnik: *izvrсна* od *izvrstna* prema *izvrstan*, *godišnji* od *godištnji* prema *godište*. Nadalje, pravopisna tradicija nalaže pisanje suglasnika *d* i *t*: 1) u

⁸⁹ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. § 208, str. 46.

⁹⁰ Isto, §§ 209-214, str. 46-47.

⁹¹ Isto, str. 49.

⁹² Isto, str. 48.

složenicama ispred *c, č, ć, s i š*: *podcrtati, nadšumar*; 2) u složenicama koje završavaju na –*što*: *kadšto, budšto*; 3) u pridjevima stranog podrijetla nastalih od imenica na –*st*: *azbestni, protestni*. U izvedenicama na –*ski* dolazi do ispadanja suglasnika *s* ako se nalazi iza *č* i *ć*, npr. *plemički* umjesto *plemički*, *kopački* umjesto *kopački*.

5.3.3. Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi⁹³

Riječi u hrvatskome jeziku pišu se odvojeno, svaka za sebe, „ako se pak dvije ili više riječi združe *da bi se dobilo novo značenje, različito od onoga što ga je svaka riječ prije imala, nastaje složenica*“ (§ 360, str.83), koja u pravilu ima jedan naglasak. Složenica u kojoj svaka riječ zadržava svoj naglasak zove se polusloženica i njezini se sastavni dijelovi spajaju crticom: *Ivanić-Grad, lovor-vijenac*. Autori pravila o sastavljenome i rastavljenome pisanju riječi dijele prema vrstama riječi pa se tako mnoge imenice⁹⁴, prema pravilu o složenicama, pišu sastavljeno: *maloljetnik, zubobolja*; kao i imena stanovnika naselja koja se inače pišu odvojeno: *Babogredac, Dugootočanin* te imenice kojima je prvi dio riječca *ne, polu* ili nekakav prijedlog: *neprijatelj, polubrat, prapovijest*. Sastavni dijelovi polusloženica spajaju se crticom, a zadržavaju svoj naglasak zbog čega se sklanja samo završni dio: *auto-cesta*, G jd. *auto-ceste*, odnosno kod dvostrukih prezimena ženskih osoba ne sklanja se prvo ili oba: *Ivana Brlić-Mažuranić*, G jd. *Ivane Brlić-Mažuranić, Milka Ružić-Jakovina*, G jd. *Milke Ružić-Jakovine*. S druge pak strane, dvostruka prezimena muških osoba ne spajaju se crticom, kao ni nadimci koji stoje iza prezimena, stoga se oba dijela dekliniraju: *Andrija Kačić Miošić*, G jd. *Andrije Kačića Miošića, Josip Broz Tito*. Polusloženicama se ne smatraju imeničke veze kao *kamen temeljac* jer prva imenica ima šire, a druga uže znače, zbog čega se obje sklanjanju: *kamena temeljca*.

Što se tiče pridjeva⁹⁵, sastavljeno se pišu prave složenice, tj. pridjevi poput *srednjoškolski*, potom pridjevi složeni s prijedlogom: *nagluh, postdiplomski*, te pridjevi složeni s riječcom *ne*: *nevidljiv*, a tu se ubrajaju i pridjevi složeni s prilogom koji pojačava, umanjuje ili pobliže označuje pridjev ne naglašavajući posebno priložni dio: *književnopovijesni, tamnomodar* te pridjevi izvedeni od dvočlanih zemljopisnih imena: *babogredski, južnoamerički*. Sastavljeni pridjevi ravnopravni po značenju – *englesko-francuski (rječnik)* i posvojni pridjevi na –*ov, -ev, i -in* izvedeni od polusloženih osobnih

⁹³ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. str. 83-95.

⁹⁴ Isto, §§ 364-366, 368, 370-372, str. 84-85.

⁹⁵ Isto, §§ 373-374, 376, str. 85-86.

imena ili kada se referira na dvostruko ili višestruko autorstvo – *Broz-Ivekovićev rječnik* – pišu se kao polusloženice.

Složene zamjenice⁹⁶ u većini su slučajeva prave složenice pa ih se piše sastavljeno: *gdjetko, koješta, svašta*, no zamjenice se često spajaju s prefiksima ili sufiksima: 1) s prijedlogom *po* pišu se zajedno u značenju neodređenih zamjenica: *pokoji* = koji, *poneki* = neki, ali ako prefiks *po* čuva svoje dijelno značenje, piše se rastavljeno: *Po koji* put sam to već rekao?; 2) kada se *po* spaja sa zamjenicom može, osim neodređenih zamjenica, nastati i prilog koji se onda piše sastavljeno: *ponešto, potom*; 3) s predmetcima *i, ni, ne* nastaju složene neodređene zamjenice – *itko, išta, nitko, ništa, netko, nešto* – koje se pišu sastavljeno, dok se rastavljeno od zamjenice piše predmetak *i* ako služi za pojačanje te *ni* i *ne* ako služe za nijekanje: *Znamo i tko je, i što je, i čiji je, i gdje je, i kako mu je.*, *Ne zna se ni gdje je, ni kako mu je.*; 4) zamjenice se mogu združivati i s riječcom *god* pa tako u neodređenim zamjenicama *god* nema naglasak i piše se kao složenica s prethodnom riječju (*tkogod, kakavgod*), dok u odnosnim zamjenicama ili u vezama koje znače neograničenost riječca *god* ima naglasak i piše se rastavljeno od zamjenice (*tko god, kakav god*); 5) zamjениčke sintagme mogu se tvoriti i s riječcama *put, bilo* ili *mu drago* koje se pišu rastavljeno od zamjenice (*koji put, koji bilo, koji mu drago*), ali ako u takvim vezama riječca *put* izgubi svoj naglasak, može srasti uz zamjenicu te kao složenica dobiva priložno značenje (*kojiput, svakiput*). Zamjениčke enklitike – *na nj, uza nj, sa mnom, za me*, i sl. – pišu se odvojeno od prijedloga.

Svi glavni (*jedanaest, dvjesta/dvjesto*) i redni (*dvadeseti, petstoti*) brojevi⁹⁷ te brojne imenice (*dvadesetina, šezdesetorica*) pišu se kao složenice, tj. sastavljeno, kao polusloženice pišu se brojevi koji označavaju približne ili neodređene brojne vrijednosti (*dva-tri, sat-dva, riječ-dvije, čaša-dvije*), dok se rastavljeno pišu: *dvije stotine, pet tisuća, petnaest milijuna*. Višečlani brojevi, zbog posebnih razloga u bankarskom poslovanju, mogu se pisati i sastavljeno: *šestošezdesetšest (666)*. Brojevi koji su složeni s riječju *put* ili *puta* pišu se rastavljeno kada svaka riječ zadržava svoj naglasak (*prvi put, osamdesetak puta*), te sastavljeno kao složenice (*jedanput, stoput*).

Niječna čestica *ne*⁹⁸ ne piše se rastavljeno s glagolom: *ne znam, ne čita, ne bih*, kod se sastavljeno piše samo u slučaju kada zajedno s glagolom daje potvrdno značenje: *nedostajati, nestati, nestajati*, te u oblicima: *nemoj, nemojmo, nemojte; nemam, nemaš, nema, ...; nemaj, nemajmo, nemajte; nemajući*, ali *ne imati, ne imao, ne imavši; neću, nećeš, neće, ...*, a stilemi

⁹⁶ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. §§ 377-383, str. 86-87.

⁹⁷ Isto, §§ 384-388, str. 88.

⁹⁸ Isto, §§ 389-390, 394, str. 89.

nastali povezivanjem dvaju glagolskih oblika bliskih ili suprotnih značenja, poput *reklakazala, hoćeš-nećeš*, pišu se kao polusloženice.

„Po općem pravilu o pisanju složenica, tj. da se dvije ili više riječi mogu združiti ako se time promijeni značenje, piše se većina priloga⁹⁹“ (§ 395, str. 90): *doduše, izdaleka, naprosto, štoviše, zadugo, ...* No, ukoliko dijelovi ovih složenica zadrže svoja samostalna značenja pišu se rastavljeno, kao i složeni vremenski prilozi (*otkada, dotada, zasada, odonda, i sl.*) kada im se drugi, tj. priložni, dio želi istaknuti: Točno se zna *od kada* radiš. Prilozi se mogu tvoriti i s riječcom *god*, kada je ona nenaglašena njome se tvore prilozi neodređena značenja i piše se sastavljeno (*gdjegod, kadgod*), a kada je naglašena piše se rastavljeno od priloga (*gdje god, kada god*) te takav dvočlani izraz služi kao veznik koji samostalno stoji na početku nezavisnih rečenica: *Gdje god* živio, živi pošteno. Drugu skupinu složenih priloga čine prilozi kojima se jedan sastavni dio ne može odvojiti jer nije samostalna riječ (*danas, naizust, previše*) i one u „kojima se jedan sastavni dio ne govori uz drugi u onom obliku koji ima u složenici“ (§ 399, str. 92) (*gdjekad, našao, unakrst*). Priložni izrazi sastavljeni od dvaju korelativnih priloga sa suprotnim značenjem pišu se kao polusloženice: *amo-tamo, gore-dolje, lijevo-desno*, dok se rastavljeno pišu priložni izrazi u kojima nije došlo do srašćivanja, a to su: prijedlozi s imenicom koji se još uvijek osjećaju kao zasebne riječi (*bez sumnje, od šale*) te se upotrebljavaju samo kao dijelovi sintagme (*ići uz nos, (ne) imati pri ruci*) i prijedlozi s vremenskim prilogom (*do sutra, pod jesen, na zimu, u proljeće*), a ne srašćuju se ni priložni izrazi kao *bog te pitaj, dobar dan, tako reći, i sl.*

Prijedlozi¹⁰⁰ se dijele na proste i složene, koji se pišu sastavljeno u slučajevima kada sastavni dijelovi ne bi mogli samostalno stajati (*ispod, između, pokraj*) te kada dvije riječi sastavljanjem dobiju novo značenje (*nakraj, navrh, uime*), dok se rastavljeno pišu dva prijedloga koji stoje jedan uz drugi, a oba čuvaju svoje značenje (*do potkraj rata, do ispod koljena, tik uz kuću*).

Veznici¹⁰¹ *kanda, ipak, otkako, premda, i sl.* pišu se kao složenice za razliku od riječce *li* koja se može pisati sastavljeno i rastavljeno pa se tako rastavljeno piše kada ima upitno značenje (*je li, bismo li*) i u pogodbenim rečenicama (*budeš li radio...*), dok se sastavljeno piše u svim drugim slučajevima (*ili, kadli, negoli*). Rastavljeno se pišu sastavni dijelovi i svih ostalih višečlanih veznika, npr. *budući da, nego što, samo da*.

⁹⁹ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. §§ 395-402, str. 90-92.

¹⁰⁰ Isto, §§ 403-405, str. 93.

¹⁰¹ Isto, §§ 406-408, str. 93-94.

Riječ, odnosno rečenica, rastavlja se u dva retka¹⁰² da se ne može cijeli ispisati u jedan redak i tada se drugi dio riječi prenosi u novi redak, a uz posljednje se slovo na kraju retka stavlja crtica kao znak rastavljanja riječi. Iako je u načelu rastavljanje riječi slobodno, ipak se treba pridržavati triju pravila: 1) jednosložne riječi se ne rastavljaju: *čaj, čvrst*; 2) u novi se redak ne prenose posljednji samoglasnik, suglasnik ili suglasnički skup jer ne rastavlja **čud-o, *pepe-o*, već *ču-do, pepeo*; 3) u domaćim i stranim riječima ne odvajaju se oni grafemi koji se pišu kao jedan glas: **pol-je* nego *po-lje*, **Goet-he* ili **Go-ethe* nego *Goe-the*. Autori navode kako se složenice rastavljaju prema svojim sastavnim dijelovima ukoliko su raspoznatljivi: *pre-poznati, pot-pukovnik*, a ako se ne razaznaju rastavljaju se kao nesložene riječi: *ra-zu-mje-ti, u-ze-ti*. Kada polusloženicu treba rastaviti na mjestu gdje je spojena crticom, crtica za rastavljanje stavlja se na kraj retka, a crtica koja označuje polusloženicu piše se na početku novoga retka.

5.3.4. Rečenični i pravopisni znakovi

U rečenične znakove¹⁰³ Babić-Finka-Moguš ubrajaju: točku (.), upitnik (?), uskličnik (!), zarez (,), točka zarez (:), dvotočku (:), crtu (–), tri točke (...), navodnike („“), polunavodnike (‘ ’) i zagrade (), koji služe za rastavljanje govora na rečenice i njezine dijelove. Prema tome, **točka**¹⁰⁴ se piše na kraju izjavnih rečenica, na kraju naslova, podnaslova i natpisa kada dolaze jedan iza drugoga u tekstu (*Hrvatske narodne pjesme. Junačke pjesme. Knjiga druga. Izdanje Matice hrvatske*), ali se ne piše iza novina, knjiga, članaka i poglavlja (*Zlatarevo zlato*) niti kada je naslov potpuna rečenica (*I srce zna govoriti*). **Upitnik**¹⁰⁵ dolazi: na kraju upravnoga pitanja, samostalno kao znak upitne šutnje u razgovoru, iza upitnih rečenica u naslovu, iza rečenice koja je više usklična nego upitna, iza vokativa koji se nalazi na kraju rečenice ako prevladava pitanje, zajedno s uskličnikom uz pitanje kojim se izražava čuđenje, oduševljenje i ushit, te kod navođenja podataka koji su nepouzđani ili nepotvrđeni: *Metod se kao svjetovnjak zvao Mihajlo (?)*.

Uskličnik¹⁰⁶ se stavlja: 1) iza pojedinih uskličnih riječi i rečenica, čak i ako se pojedine usklične riječi nalaze u sredine rečenice; 2) iza vokativa kada se nalazi na kraju rečenice ili kada je na početku samo je jače naglašen; 3) u slučaju kada bi u jednom dijelu rečenice trebao stajati upitnik, a u drugom uskličnik, pa se stavlja samo jedan znak i to onaj

¹⁰² Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. §§ 409-412, str. 94-95.

¹⁰³ Isto, § 413, str. 96.

¹⁰⁴ Isto, §§ 412-418, str. 96-97.

¹⁰⁵ Isto, §§ 419-421, 423-427, str. 97-98.

¹⁰⁶ Isto, §§ 248, 431-432, 435-436, str. 99-100.

koji najbolje odgovara posljednjem dijelu: *Kud si krenuo, nesretniče!, Nesretniče, kud si krenuo?*; 4) u naslovima kada se iz posebnih razloga želi nešto istaknuti ili kada je sastavni dio naslova; 5) kao oznaka snažnog usklika pa mogu stajati i dva ili više uskličnika.

Zarez¹⁰⁷ služi za razlikovanje i odjeljivanje pojedinih rečeničnih dijelova radi lakšeg čitanja i razumijevanja napisanoga, a sva pravila o pisanju zarezova svode se na četiri osnovna načela: 1) *usporednost*¹⁰⁸ – zarezom se odvajaju dijelovi koji usporedno, nezavisno stoje jedan uz drugoga, istovrsni dijelovi bez veznika koji se ponavljaju, razna nabranja, pisanje mjesta uz nadnevak, između nezavisnih atributa, zaključne rečenice, kod inverzije u rečenici, skup riječi s glagolskim prilogom ispred glavnih dijelova rečenice, a ponekad se piše i tamo gdje mu nije mjesto radi jasnoće i lakšega čitanja; 2) *naknadno dodavanje*¹⁰⁹, odnosno umetanje riječi ili rečenica, kod pisanja vokativa, apozicije iza upravne riječi, atributa kada stoje iza svojih imenica, dijelova koji počinju sa *tj. (to jest)*, kod zavisnih rečenica, osobito odnosnih, ali i skupa riječi kada se piše ispred glavnih dijelova rečenice; 3) *suprotnost*¹¹⁰ – odvajanje zarezom svih riječi i rečenica sa suprotnim veznicima te izuzetne rečenice; 4) *isticanje*¹¹¹ – zarez se stavlja ispred dijela koji se želi istaknuti, tako da se u tu svrhu može staviti tamo gdje se inače ne piše, a stavlja se i ispred riječi koje služe upravo za isticanje kao što su to pojačajno *i*, veza *i to*, i sl.: *Izbrisala je večer sve sa zemlje: i ceste, i vrtove, i ljude, i horizont..., Nekog dana dođe on na more, i to na veliko neko more.*

Točka zarez¹¹² (točka i zarez, točka sa zarezom) stavlja se na mjesto „gdje bi točka preoštro odsjekla jedan dio, a zarez ne bi uočljivo odijelio istovrsne ili srodne dijelove“ (§ 470, str. 110), prema tome, nema određenih pravila, već se upotreba prepušta osobnoj procjeni korisnika. Ipak, preporuča se korištenje točke zarezova pri nabranju istovrsnih ili srodnih pojmova kada je potrebno jasnije razgraničiti istovrsnost nabranje ili jasno odijeliti prvu od druge polovice rečeničnog sklopa. **Dvotočka**¹¹³ se piše ispred upravnog govora, iza dijela koji se objašnjava, te ispred dijela rečenice u kojem se nabranja, ali se ne piše ispred nabranja koje se uvodi kraticama *npr. i tj.*, kao ni iza naslova *SADRŽAJ, KAZALO, POPIS*, i sl. pod kojim slijedi nabranje. **Tri točke**¹¹⁴ pišu se: 1) na mjestima gdje je izostavljen dio teksta; 2) na početku ili kraju navođenja kada se iz nekog razloga ne navodi početak, odnosno kraj rečenice, ali i u sredini kada se izostavi neki dio; 3) na kraju prekinutoga teksta koji se

¹⁰⁷ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. str. 100-110.

¹⁰⁸ Isto, §§ 437-440, 447, 450-452, str. 100-105.

¹⁰⁹ Isto, §§ 453, 455-456, 458, 460, 463, str. 105-108.

¹¹⁰ Isto, §§ 464, 466, str. 108.

¹¹¹ Isto, §§ 467-468, str. 109.

¹¹² Isto, §§ 470-471, str. 110-111.

¹¹³ Isto, §§ 473-475, str. 111-112.

¹¹⁴ Isto, §§ 476-477, 480-482, str. 112-113.

nastavlja; 4) kod označavanja isprekidanog govora, duže stanke, i sl.; 5) kada se ne želi naprasno započeti ili završiti neka misao, a osobito kada se time želi potaknuti čitatelja na razmišljanje.

Crta¹¹⁵, oznaka stanke izraženije od zareza, često se piše umjesto zareza, zagrade, navodnika, a ponekad i umjesto dvotočke. Njome se označavaju: 1) uklopljeni dijelovi rečenice ili riječi kada se taj dio želi jače istaknuti ili označiti dulja stanka, kao i umetnuti dijelovi: *Tko visoko leti – kaže narod – nisko pada.*; 2) neočekivani, suprotni, dio rečenice: *Ali on, Jože, tako jak i čil, pa – rob.*; 3) jače izražene stanke, kada se piše uz još neki znak: „*Teta, – patuljci!*“ *poviknem veselo.*; 4) prekretna mjesta u poslovicama: *Mladost – ludost.*; 5) mjesta na kojima se prekida govor, ali se započeta misao ne dovršuje; 6) u pripovijedanju oznake za navodnike i upravni govor, a ponekad i zarezi kada su pripovjedačeve riječi uklopljene u upravni govor ili dolaze iza njega: – *Dobro ste došli – rekao je fratar s tamnim smiješkom.*; 7) prekretna mjesta u rečenici kada završava drukčije nego li je započeta; 8) razmaci između (pod)naslova kada se navode jedan iza drugoga.

Navodnici¹¹⁶ se od dva dijela, početnog i završnog, koja se oba pišu, jedan na početku, a drugi na završetku navođenja. Koriste se: 1) kada se što navodi točno onako kako je izgovoreno ili napisano; 2) u razgovoru kada se riječi pojedinih govornika nalaze jedne ispod drugih; 3) kada se označavaju tuđe riječi koje su usko vezane uz rečenicu, a pisac ih želi naznačiti kao tuđe; 4) kada se označava upravni govor; 5) kada se označavaju riječi kojima se iskazuje podrugljivo značenje; 6) za označavanje riječi koje nisu dio književnog jezika, ali ih pisac iz nekog razloga ipak upotrebljava; dok se **polunavodnici**¹¹⁷ upotrebljavaju kada se u rečenici već nalaze riječi označene navodnicima ili bi ih, prema pravilima, trebalo tek označiti. **Zagrade**¹¹⁸ se, isto kao i navodnici, sastoje od dva dijela, otvorene i zatvorene zagrade, a u njih se pišu riječi ili rečenice sa svrhom nadopunjavanja ili objašnjavanja napisanoga: „*On je (u njihovim predodžbama) došljak...*“ Svi rečenični znakovi koji pripadaju zagrađenom dijelu, obavezno se stavljaju unutar zagrada, a svi ostali nalaze se izvan njih, dok se zarez piše isključivo samo iza drugog dijela zagrada: „*Marice (tako se ona zvala), Marice, hoćeš li biti moja?*“

¹¹⁵ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. §§ 483-490, 492-493, str. 114-116.

¹¹⁶ Isto, §§ 494-496, 499-501, str. 116-118.

¹¹⁷ Isto, § 505, str. 119.

¹¹⁸ Isto, §§ 506-508, str. 120.

U pravopisne znakove¹¹⁹, Babić-Finka-Moguš, ubrajaju: točku (.), dvotočku (:), tri točke (...), crtu (–), crticu (-), zagrade (), zvjezdicu (*), apostrof (’), znak jednakosti (=), znakove podrijetla (< *razvilo se od*, > *razvilo se u*), naglaske (˘ ˘ ˘ ˘), znak dužine (–), genitivni znak (^), te po potrebi uskličnik (!), upitnik (?) i navodnike („ „). **Točka**¹²⁰ se piše iza kratica (*i sl., itd., nom.*) i svih rednih brojeva (*Tekst je prenesen sa 179. strane IX. knjige Starih pisaca hrvatskih*), **dvotočka**¹²¹ između brojeva kao znak omjera (čita se *prema*), dok se **tri točke**¹²² stavljaju umjesto izostavljenog ili nedorečenog teksta.

Crta¹²³ između brojeva zamjenjuje prijedlog *do*, napisana između dvaju ili više mjesta označava udaljenost među njima ili pravac kretanja od jednog do drugog (*Auto-cesta Zagreb – Split*), a njome se povezuju svaka dva uzastopna naziva privremeno ili trajno udružena u međusobni odnos (*Gledali smo utakmicu Dinamo – Hajduk*), dok se **crtica**¹²⁴ piše između dijelova polusloženica (*radio-aparat, Ivanić-grad*), dvostrukih prezimena (*Broz-Ivekovićev rječnik, Ivana Brlić-Mažuranić*), pri rastavljanju riječi na slogove (*Za-greb*) i kod sricanja pojedinih glasova u riječi (*p-r-i-j-a-t-e-lj*), pri rastavljanju riječi na sastavne dijelove (*od-govoriti*), kod označavanja nastavaka i sufiksa (*žen-a, žen-e, žen-om*), na kraju retka kada se jedan dio rečenice prenosi u novi redak, u složenicama u kojima se prvi dio piše brojkom, a drugi slovima (*30-godišnjak*), te kod sklanjanja kratica etikete napisanih velikim slovima (*sudjelovanje u NOB-u*).

Zagrade¹²⁵, kao pravopisni znak, služe za skraćeno označavanje dvostrukih likova istoznačnih riječi i oblika: *akcen(a)t, (pre)nositi*, dok se drugi dio zagrada koristi umjesto točke u označavanju odjeljaka u tekstu: *1), 2), 3), ... a), b), c)*. U stručnoj se literaturi koriste i ostale vrste zagrada: uglate [], vitičaste { } i izlomljene < >. **Zvjezdicom**¹²⁶ se obilježavaju riječi: koje nisu potvrđene u pisanim vrelima, nego su uspostavljene rekonstrukcijom (**svět'a > svijéća*), zatim mogući, ali neobični i neprihvaćeni likovi riječi koji nisu ušli u normalnu jezičnu praksu (*pridjev zagrebački izveden od etnika *Zagrebac ili * Zagrebec*), isto tako i riječi koje nisu dio normalnog rječničkog fonda te se trebaju zamijeniti riječju na koju se upućuje (**asral > stol*), te riječi unutar teksta čime se čitatelja upućuje na dodatna objašnjenja, tumačenja ili napomenu koja se nalazi ispod ili iza teksta, obično na dnu stranice.

¹¹⁹ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. str. 121-129.

¹²⁰ Isto, §§ 510-511, str. 121.

¹²¹ Isto, § 514, str. 122.

¹²² Isto, § 515, str. 122.

¹²³ Isto, §§ 516-518, str. 123.

¹²⁴ Isto, §§ 519-523, str. 123-124.

¹²⁵ Isto, §§ 524-525, str. 124-125.

¹²⁶ Isto, §§ 526-528, str. 125.

Apostrof¹²⁷ se bilježi na mjestu izostavljenoga slova, osobito u pjesničkim tekstovima i narodnim izrekama, kod se ne bilježi na kraju krnjeg infinitiva i glagolskog priloga sadašnjeg, kao ni krnjeg infinitivnog oblika u sastavu futura. Ne bilježi se ni u slučaju kada se sažimanjem dvaju samoglasnika dobije samo jedan: *ko < kao, čeko < čekao*, te kod riječi koje imaju dva istoznačna i jednakopravna oblika, od kojih se upotrebljava onaj kraći: *dobrog uz dobroga, lijepom uz lijepomu*.

Znak jednakosti¹²⁸ može se koristiti između riječi koje su po nečemu jednake (*kad = kada*), mada je najčešće korišten u matematici ($5 + 5 = 10$). **Znakovi podrijetla**¹²⁹, < i >, označavaju da se riječ iza, odnosno ispred, tog znaka razvila iz riječi koja stoji ispred, odnosno iza znaka podrijetla, a njime se u rječnicima upućuje na riječi koje se preporučuju: *adet > običaj*. Kada se želi označiti precizan izgovor neke riječi, iznad samoglasnika stavlja se **znak za naglasak**¹³⁰, kojim se označava mjesto, dužina i vrsta naglašenosti naglašenoga sloga, tj. samoglasnika. U hrvatskom jeziku postoje četiri vrste naglasaka: brzi ili kratkosilazni ˘, spori ili kratkouzlazni ˘˘, silazni ili dugosilazni ˘˘˘ i uzlazni ili dugouzlazni ˘˘˘˘, dok se dugi nenaglašeni samoglasnici bilježe **znakom za dužinu** (–)¹³¹, koji se još naziva i genitivni. Bilježi se na kraju nekih imenica u genitivu množine kada je potrebno označiti razliku između tog i nekog drugog oblika jer se inače ne razlikuju: *čovjek bez prijatelja* (G jd.) – *čovjek bez prijateljā* (G mn.).

Ostali pravopisni znakovi – upitnik, uskličnik i navodnici – zapravo su rečenični znakovi, ali se po potrebi koriste i kao pravopisni. **Upitnik**¹³², obično u zagradama, koristi se kada se želi istaknuti nešto što je doslovno napisano ili prepisano ili, pak, kada se želi privući čitateljeva pažnja, dok **uskličnik**¹³³, isto tako u zagradama, označava sumnju u istinitost napisanoga ili prepisanoga. **Navodnici**¹³⁴ se koriste kada se upozorava na riječ, ime ili izreku koja nije upotrijebljena u svom pravom značenju, već znači nešto drugo. Isto se tako, imena poduzeća, ustanova, organizacija, projekata i akcija, prometala, i sl. mogu pisati u navodnicima, npr. „*Apollo*“ – *svemirski istraživački program*, „*Dubrovnik*“ – *hotel*, i to „redovito samo onda kad za identifikaciju nije dovoljno samo veliko slovo“ (§ 541, str. 129). Navodnici se nikako ne pišu u kraticama etikete u kojima su sva slova velika (*AVNOJ, a ne*

¹²⁷ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. §§ 529-531, str. 125-126.

¹²⁸ Isto, § 532, str. 126.

¹²⁹ Isto, § 533, str. 126-127.

¹³⁰ Isto, § 534, str. 127.

¹³¹ Isto, § 536, str. 128.

¹³² Isto, § 539, str. 128.

¹³³ Isto, § 538, str. 128.

¹³⁴ Isto, §§ 540-543, str. 128-129.

„AVNOJ“), kao ni kod imena škola, organizacija, ustanova i poduzeća koja nose imena osoba (*Osnovna škola Petra Preradovića*, a ne *Osnovna škola „Petar Preradović“*).

5.3.5. Tuđice¹³⁵

U hrvatskom jeziku postoji velik broj riječi stranog podrijetla koje su u nj ušle od najstarijih vremena do danas, bilo preko jezika koji su nam u prošlosti bili najbliži, bilo posredno preko drugih jezika s kojima ni danas nemamo neposrednih dodira. Autori stoga preporučuju da se takve riječi, tj. tuđice koriste samo onda kada u hrvatskom jeziku za njih nema odgovarajuće zamijene. Nadalje, razlikuju dvije vrste tuđica: one koje su se sustavno prilagodile našem jeziku te više ne osjećamo njihovo strano podrijetlo, kao: *breskva*, *kralj*, *čarapa*, *sat*, i one koje još uvijek osjećamo tuđicama, a dijele se na tuđice iz klasičnih jezika, grčkoga i latinskoga, te na tuđice iz živih jezika.

Tri su vrste prilagodbi riječi iz klasičnih jezika našem jeziku, prva je prilagodba samoglasnika¹³⁶ pa se tako: 1) između samoglasnika *i-a*, *i-e*, *i-u* umeće *j*: *dijalektika*, *radijus*, *orijent*, osim u slučaju kada prvi dio složenice završava na *i*: *triangulacija*, kao i između samoglasnika *e-a* samo na kraju riječi: *ideja*, dok se između *i-i* ne umeće *j* kada jednim završavaju, a drugim *i* počinju dijelovi složenice: *arhiiskonski*; 2) grčki dvoglasni *ai*, *oi* i latinski *ae*, *oe* zamjenjuju se hrvatskim samoglasnikom *e*: grč. *paidagogos* – lat. *paedagogus* – hrv. *pedagog*, a grčki dvoglasnik *ei* prelazi u hrvatski *i*: grč. *krokodeilos* – lat. *crocodilus* – hrv. *krokodil*, dok ostali grčki i latinski dvoglasni ostaju nepromijenjeni, npr. *astronomija*, *eufemizam*, *individualan*, *statua*, itd.; 3) grčki i latinski samoglasnik *y* zamjenjuje se hrvatskim *i*: grč. *Aischylos* – lat. *Aeschylus* – hrv. *Eshil*, dok se dugo *e* (*ē*), osim na kraju, zamjenjuje hrvatskim *e*: grč. *Athēnai* – lat. *Athenae* – hrv. *Atena*.

Druga je prilagodba vezana uz suglasnike¹³⁷, tako da: 1) suglasnik *b* u grčkim i latinskim riječima ostaje nepromijenjen: *bazilika*, *babilonski*, *Betlehem*, *simbol*; 2) grčki i latinski aspirirani suglasnici *ph*, *th*, *ch* i *rh* pišu se u hrvatskom bez aspiracije (*f*, *t*, *h* i *r*): grč. *philosophos* – lat. *philosophus* – hrv. *filozof*, grč. *technikē* – lat. *technica* – hrv. *tehnika*, dok se po latinskom izgovoru nekih grčkih riječi na *ch* u hrvatskom piše *k*: *karta*, *kirurgija*, *kemičar*; 3) grčki i latinski suglasnik *s* zamjenjuje se u hrvatskom jeziku glasom *z* ili ostaje nepromijenjen: *kriza*, *emulzija*, *recenzija*, *kurs*, *impuls*, *asimetrija*, *skandal*, *stipendija*; 4) u složenicama prefiks *ex-* prelazi ispred samoglasnika u *egz-*: *exactus* – *egzaktan*; 5) od dva

¹³⁵ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. str. 50-82.

¹³⁶ Isto, §§ 225-233, str. 51-52.

¹³⁷ Isto, §§ 234-249, str. 53-56.

suglasnika u grčkim i latinskim riječima, u hrvatskim ostaje samo jedan: *Attikē* – *Atika*, *commemoratio* – *komemoracija*; 6) jednačenje suglasnika po zvučnosti načelno se provodi kao i u hrvatskim riječima: *subtropicus* – *suptropski*, osim u slučaju suglasničkoga skupa *sm* koji na početku ostaje nepromijenjen, dok u sredini riječi prelazi u *zm*: *smaragd*, *kozmos*; 7) prema tradicionalnome latinskome izgovoru općih imenica grčkoga podrijetla *k* ispred prednjih samoglasnika (*e*, *i* < *i*, *y*) prelazi u *c*: grč. *kyklos* – lat. *cyclus* – hrv. *ciklus*, kao u nekih vlastitih imena: *Cikladi*, *Cipar*, kod ovo pravilo ne obuhvaća sve primjere: *keramika*, *kitara*; 8) latinski skup *-ti-* ispred samoglasnika prelazi u *-ci-*, odnosno grčki završetak imenica *-tia* u *-cija*: *traditio* – *tradicija*, *demokratia* – *demokracija*; 9) grčko *-ti-* ostaje nepromijenjeno pred samoglasnikom, dok *-te-* prelazi u *-ti-*: *peripeteia* – *peripetija*.

Treća prilagodba obuhvaća obličke prilagodbe¹³⁸ riječi: 1) nakon gubljenja grčkih završetaka *-es*, *-on*, *-os* i latinskih *-es*, *-um*, u neke se riječi zbog neprikladnog izgovora umeće nepostojano *a* (*altruizam* – *altruizma*, *intendant* – *intendanata*), a u drugima suglasnički skupovi ostaju neprimijenjeni (*akcent*, *doktorand*), dok se u nekim vlastitim imenima nakon ispadanja završetaka umjesto nepostojanoga *a* dodaje samoglasnik *o*, odnosno *j* ako završava na samoglasnik: *Patroklos* – *Patroklo*, *Orpheus* – *Orfej*; 2) dvosložna imena grčkih otoka mogu zadržati nastavak, ali ga mogu i odbaciti, pa se prema tome njihovi pridjevi tvore iz obje osnove: *Paros* – *Par/Paros*, *parski/paroski*; 3) grčki završetak osobnih imena na *-ios* i latinskih na *-ius* u hrvatskome jeziku prelazi u *-je* (*Polybios* – *Polibije*, *Julius* – *Julije*), dok grčki završetak imenica srednjeg roda na *-ion* i latinskih na *-ium* u hrvatskome se jeziku zamjenjuje dvojako, tj. završetkom *-ija* čime nastaju imenice ženskoga (*gymnasion* – *gimnazija*) i završetkom *-ij* čime nastaju imenice muškoga roda (*genij*, *laboratorij*), ali određen broj imenica ne gubi svoje završetke, već oni služe kao hrvatski nominativni oblik, poput: *datum*, *fetus*, *kozmos*, *radijus*, *stadion*, *virus*; 4) u hrvatskome jeziku krajnje *-is* u općim imenicama grčkoga podrijetla na *-polis*, kao i završetak *-is*, zamjenjuju se samoglasnikom *a* (*akropola*, *metropola*), što ne vrijedi za vlastita imena (*Konstantinopol*); 5) nakon odbacivanja grčkoga genitivnoga nastavka *-os*, odnosno latinskoga *-is* vlastita imena muškoga i srednjega roda s osnovom na suglasnik zadržavaju oblik osnove i muški rod (grč. *Aias*, G *Aiant-os* – hrv. *Ajant*, lat. *Cicero*, G *Ciceron-is* – hrv. *Cicero*), a vlastita imena ženskoga roda zadržavaju oblik osnove i dobivaju nastavak *-a* kao oznaku ženskoga roda (grč. *Artemis*, G *Artemid-os* – hrv. *Artemida*, lat. *Venus*, G *Vener-is* – hrv. *Venera*), dok grčke opće imenice srednjega roda na *-ma* (G *-matos*), koje su u hrvatski jezik ušle posredstvom

¹³⁸ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. §§ 250-281, str. 56-63.

živih jezika, ženskoga su roda i zadržavaju nominativni nastavak *-ma* (grč. *drama*, G *dramatos* – hrv. *drama*), a njihovi se pridjevi izvode iz obje osnove, često s različitim značenjem (*dramski/dramatski*), da bi se stručni nazivi i imena bolesti upotrebljavala u izvornom nominativnom obliku (*bronhitis, gastritis*); 6) latinske opće imenice na *-io* (G *-ionis*) u hrvatskome jeziku dobivaju završetak *-ija* (*invasio*, G *invas-ion-is* – *invazija*), a njihovi pridjevi tvore se završetkom *-ijski* (*invazijski*), dok se latinski završetak *-itas* imenica ženskoga roda zamjenjuje onim muškoga roda *-itet* (*afinitet*); 7) brojne imenice grčkoga i latinskoga podrijetla te one tvorene po njihovu uzoru, a primljene iz modernih jezika u hrvatskome jeziku su muškoga roda sa završetcima *-i* i *-ist*: *atlet, demokrat, ateist, motorist*; 8) grčke imenice ženskoga roda na *-ē, -o* zamjenjuju se u hrvatskome jeziku završetkom *-a* (*Penelopē* – *Penelopa*), iako se neka osobna ženska imena upotrebljavaju i u izvornom obliku (*Klio, Sapfo*), dok grčka osobna imena muškoga roda na *-as* imaju oblik imenica ženskoga roda s nastavkom *-s* (*Leonidas* – *Leonida*); 9) grčka i latinska zemljopisna imena koja imaju samo množinu (*pluralia tantum*) ženskoga ili srednjega roda dobivaju nastavak *-a* i postaju ženskoga roda: grč. *Athenai* – lat. *Athenae* – hrv. *Atena*, dok one muškoga roda ostaju u množini i zadržavaju rod: lat. *Delphi* (*Delphorum*) – hrv. *Delfi*; 10) kada se dekliniraju višečlani latinski izraz upotrebljavani kao hrvatski postupa se dvojako: prvo, mijenjaju se svi članovi ako su po hrvatskom jezičnom osjećaju istoga roda: N jd. *dijeta venusta*, G jd. *dijete venuste*, a drugo, ako nema slaganju u rodu ili se članovi izraza nepromjenjivi, mijenja se samo jedan član ili oni članovi koji su istoga roda: N jd. *status quo*, G jd. *statusa quo*.

Tuđice iz živih jezika¹³⁹ koje nisu vlastita imena pišu se prema izgovoru jezika iz kojega potječu, ali ne preuzimamo ih uvijek neposredno iz izvornoga jezika, već preko jezika posrednika, npr. od latinskoga *actualis* imamo *aktualan*, ali pod utjecajem francuskoga *actuel* imamo i oblik *aktuelan*. Često se tuđice prilagođavaju oblikom i tvorbom hrvatskome jeziku: 1) mnoge imenice stranoga podrijetla u hrvatskome jeziku gube svoje nastavke ili dobivaju nastavke te mijenjaju rod (*bas* od tal. *basso*, *ambalaža* od fr. *emballage*); 2) između dva krajnja suglasnika, osim skupova *-st, -št, -zd, -žd*, umeće se nepostojano *a* (*akcent/akcenata*); 3) tuđicama koje završavaju na samoglasnik dodaje se *j* (*klišej* od fr. *cliché*) ili se njihov način pisanja uzima kao izgovorni (*desert* od fr. *dessert*); 4) na hrvatski oblik tuđice utječe i vrijeme kada je tuđica ušla u jezik pa se neke riječi pišu dvojako (*buljon/bujon*), ali prednost imaju one već prilagođene, tj. ne prilagođava ih se sadašnjem izgovoru jezika iz kojega potječu (*buljon, milijun, Brijun*); 5) iako se po izgovoru pišu sve

¹³⁹ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. §§ 285, 287-290, 292-295, 297-298, 301-317, 342, str. 65-76.

tuđice bez obzira na podrijetlo (*aut* od engl. *out*, *kazačok* (rus.), *ešelon* od fr. *échelon*, *kartel* od tal. *cartello*, *rumba* (šp.), *blic* od njem. *Blitz*, *ćevapčić* (tur.), *gejša* (jap.), *gulaš* od mađ. *gulya*, *bajadera* od por. *balleidera*, *džul*, *inč*, *aluminij*, *drahma*, *kruna*, *makijavelizam* prema Machiavelli, *markovac/marksist* prema Marx, ...), ipak se ponekad zbog neprilagođenosti hrvatskih riječi ili izraza upotrebljava tuđica u svom izvornom obliku bez prilagođavanja hrvatskome jeziku (fran. *grand-prix*, tal. *porto franco*, engl. *rock and roll*); 6) pridjevi na *-ski* izvedeni od stranih vlastitih imena koja smo ponašili tvore se od našeg, a ne stranoga oblika: *rimski*, *solunski*, iako je pravilo da se takvi pridjevi pišu izvorno: *kielski* prema *Kiel*, *stockholmski* prema *Stockholm*.

Tuđa vlastita imena iz jezika koji se služe latinicom¹⁴⁰ piše se po istim pravilima kao i vlastita imena hrvatskoga jezika, tj. onako kako se izgovaraju, odnosno fonetski, a što se tiče pisanja vlastitih imena iz jezika koji se služe ćirilicom¹⁴¹ vrijedi opće pravilo „da se slova onih glasova koji su (približno) isti kao u hrvatskom jeziku prenose latiničkim slovima za te glasove“ (§ 348, str. 78), no u praksi se obično upotrebljava transliteracija – tzv. posredna transkripcija. Za pisanje vlastitih imena iz jezika koji se služe drugim pismima¹⁴² vrijedi pravilo da se u javnim obavijesnim sredstvima za domaće potrebe upotrebljavaju tradicionalni načini pisanja tih naziva, npr. *Delhi*, *Casablanca*, dok se u svim ostalim prigodama – u diplomaciji, na zemljopisnim kartama, i sl. – piše izvoran način pisanja, odnosno onako kako se piše u jeziku iz kojega potječu (*Dilli*, *Ed Dar el Beida*).

5.3.6. Kratice¹⁴³

Babić-Finka-Moguš kratice dijele na stalne, nastale prema utvrđenim načelima, i prigodne, koje stvara sam pisac, ali pod uvjetom da su razumljive čitatelju. Za stalne kratice navode kako su one dvojake, jednu su skraćeni dijelovi riječi ili skupovi riječi, dok su druge nastale spajanjem početnih slova ili grupa slova višesložnih naziva, a njih autori nazivaju tzv. kratice etikete. Obične kratice najčešće se pišu s točkom¹⁴⁴, npr. 1) kratice s jednim slovom iza kojega dolazi točka: *r.* – *razred*, *o. g.* – *ove godine*, *v. d.* – *vršitelj dužnosti*, *a. a.* – *ad acta* (među spise), *o. c.* – *opus citatum* (navedeno djelo), *N. N.* – *nomen nescio* (netko nepoznat), *P. S.* – *post scriptum* (poslije napisanoga); 2) kratice koje se pišu početnim slovima do prvoga samoglasnika, ne računajući samoglasnik na početku, s točkom na kraju: *i dr.* – *i drugo*, *i sl.* –

¹⁴⁰ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. § 325, str. 73.

¹⁴¹ Isto, § 348, str. 78.

¹⁴² Isto, § 359, str. 82.

¹⁴³ Isto, str. 130-135.

¹⁴⁴ Isto, §§ 546-556, str. 130-133.

i slično, str. – stranica, uč. – učenika; 3) kratice s točkom koje se pišu slovima do drugoga samoglasnika: *kat. – katolički, pov. – povijest; god. – godina, razr. – razred*; 4) „kratice s točkom na kraju u kojih se pišu dva sloga u riječi sa suglasnicima do trećeg samoglasnika“ (132): *augm. – augmentativ, uspor. – usporedi*; 5) „kratice s točkom na kraju koje se pišu do drugog suglasnika iza samoglasnika u početnom slogu riječi“ (132): *rus. – ruski, zem. – zemljopis(ni)*; 6) kratice kojima se piše samo prvo i zadnje slovo ili prvo slovo i kraj riječi: *dr. – doktor, mr. – magistar*; 7) neke se kratice s točkom, zbog praktičnosti, prave i na druge načine, uz uvjet da su kratke i jasne: *itd. – i tako dalje, npr. – na primjer, rkt. – rimokatolik/rimokatolički, tj. – to jest, tzv. – tako zvani/takozvani*; 8) prigodne kratice koje svršavaju na suglasnik, a iza kojih dolazi točka: *pred. ili predsjed. – predsjednik, preuzv. – preuzvišeni*. Međutim, postoje i kratice koje se ne pišu s točkom¹⁴⁵: 1) mjerne jedinice i kratice za novčane jedinice, „i to onako kako je za koji novac uobičajeno u međunarodnoj razmjeni“ (133): *mm – milimetar, me – metar, DM – njemačka marka, Lit – talijanska lira*; 2) kratice za vlastita imena od jedne riječi u nazivima časopisa, strana svijeta, figurica šaha, koje se pišu velikim slovom: *J – Jezik (časopis), I – istok, D – dama, kraljica*; 3) tradicionalne, međunarodne, kratice kao što su to *don i fra*, te neke uobičajene kratice poput *gđa i gđica*.

S druge strane, ovisno kako su nastale, autori razlikuju dvije vrste tzv. kratice etiketa¹⁴⁶: one nastale od početnih slova svakoga člana naziva koji se u njima krati – *AVNOJ (Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije), JAZU (Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti), SAD (Sjedinjene Američke Države)*, te one koje „imaju oblik promjenjivih riječi i njihovu sklonidbu, a kao vlastita imena pišu se velikim početnim slovom“ (§ 563, str. 135) – *Nama (Narodni magazin), Uluh (Udruženje likovnih umjetnika Hrvatske)*. Prema ovom drugom načelu mogu se pisati i kratice nastale od početnih slova svakoga člana naziva, s time da se onda umjesto npr. *AVNOJ*, piše *Avnoj*.

5.3.7. Pravopisni rječnik¹⁴⁷

Autori u *Uvodu* navode kako pri izradi pravopisnoga rječnika nisu mogli biti potpuno neutralni i reći „ovako se piše, a kako se upotrebljava, pravopisa se ne tiče“ zbog čega su na mnogim mjestima ukazali na jezičnu upotrebu pojedinih riječi. Stoga su u rječnik unesene riječi i oblici koji, zapravo, ne pripadaju hrvatskom književnom jeziku, ali su zbog pravopisnih razloga morali biti uneseni. Oni su označeni zvjezdicom iza koje dolazi znak > te

¹⁴⁵ Usp. Babić-Finka-Moguš. *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga, 1990. §§ 557-560, str. 133-134.

¹⁴⁶ Isto, §§ 561-563, str. 134-135.

¹⁴⁷ Isto, str. 137-341.

razmaknutim slovima napisane normalne hrvatske riječi. Isto tako, unesene su i riječi koje se u hrvatskom književnom jeziku nalaze kao sinonimi, iza kojih, također, dolazi znak > te razmaknutim slovima napisana riječ za koju autori smatraju da ju je preporučljivije koristiti. Neke su riječi označene posebnim kvalifikatorima, poput: *pokr.* (pokrajinski), *zast.* (zastarjelo), *nar.* (narodni), i sl., a uz njih su dodane i stilski neobilježene riječi, koje su preporučljivije za korištenje. Iako se neke riječi mogu pisati na dva načina, poput *Europa/Evropa*, *sport/šport*, *dvjesto/dvjesta*, autori ostavljaju slobodu odabira zbog, kako navode, tadašnje jezične prakse, mada se sami odlučuju za oblik *Europa*, *šport*, uz napomenu da će u budućim izdanjima usvojiti odluku jezične prakse, te zaključuju „iz jezične prirode jasno je samo po sebi da se može upotrijebiti svaka riječ kad za to postoje posebni razlozi, kad tih razloga nema, bolje je upotrijebiti onu riječ koja se preporučuje kao stilski neobilježena.“

6. Usporedna analiza dvaju zabranjenih pravopisa hrvatskoga jezika od Drugog svjetskog rata do uspostave hrvatske neovisnosti

U ovom dijelu rada dat će se prikaz razlika dvaju zabranjenih pravopisa hrvatskoga jezika – *Hrvatski pravopis* Cipre, Guberine i Krstića iz 1941. te *Hrvatski pravopis* Babića, Finke i Moguša iz 1971. godine – nastalih usporednom analizom. Pravopisi su analizirani prema naslovima poglavlja koja obuhvaćaju, a na kraju je posebna pozornost posvećena uočenim razlikama, odnosno pojedinim poglavljima koja jedan pravopis nema, a drugi ima.

Autori obaju pravopisa nude ista pravopisna rješenja vezana uz pisanje velikog i malog početnog slova, uz napomenu kako trojac Babić-Finka-Moguš daju širi pregled pravila te veći broj primjera. “Pisanje velikog slova uvijek na početku rečenice, nakon točke (.), upitnika (?) ili usključnika (!) koji su na kraju rečenične cjeline, stvar je isključivo pravopisa i ne ovisi ni o kakvim jezičnim podacima” (Badurina 1996: 67). Ovo pravilo Broz je u svom *Pravopisu* proširio dodavši još i pisanje velikim slovom svake prve riječi u stihu. No, već od Boranića naovamo, uključujući Babić-Finka-Moguša (§§ 93-94, str. 20-21) i Cipra-Guberina-Krstića (§ 7, str. 17), ovo se pravilo ne postavlja toliko striktno: “prva se riječ u stihu može tradicionalno pisati velikim slovom, ali i ne mora” (Badurina 1996: 67). Babić-Finka-Moguš u svom *Pravopisu*, iako mu je osnova IX. izdanje Boranićeva *Pravopisa*, mijenjaju stav te navode kako se nazivi društvenih pokreta, povijesnih događaja i razdoblja pišu malim početnim slovom jer su to opći pojmovi (§ 79, str. 14-15). Isto to pravilo pronalazimo i u novosadskom pravopisu iz 1960., kao i *Pravopisnom priručniku* Anić-Silića iz 1986. godine (Badurina 1994), a ovo pravilo nalaže i *Hrvatski pravopis* Cipra-Guberina-Krstića (§ 38, str. 10).

U oba *Pravopisa* nema gotovo nikakvih međusobnih odstupanja u pisanju glasova *č* – *ć*, *đ* – *dž*, *h*, *l* – *o* i *j*, kao ni u pisanju glasovnih skupina *ije* – *je*, osim što Cipra-Guberina-Krstić dodaju dvoglas *dj* u pravilu o pisanju glasova *đ* – *dž*. Dvojbe tipa *neću/ne ću*, *podaci/podatci* i *opreka/oprjeka* – tri su kamena spoticanja svih hrvatskih jezikoslovaca i pravopisaca, što se tiče ove posljednje Broz je svom *Pravopisu* propisao da se piše *pogrješka*, *strjelica*, odnosno da se iza tzv. prekrivenoga *r* piše *je*, što je, kao posebnost hrvatskoga jezika, bilo ekavizirano u novosadskom pravopisu. Oba zabranjena pravopisa, onaj Babić-Finka-Moguša (§§ 165-167, str. 36) i Cipra-Guberina-Krstića (§ 65, str. 25) propisuju ista rješenja, tj. da se iza pokrivenoga *r* piše *e*, uz izuzetak *ogrjev* te *(po)modrjeti* kod Babić-Finka-Moguša (§ 167, str. 36).

Oba *Pravopisa* imaju gotovo jednaka pravila vezana uz jednačenje po zvučnosti i po mjestu tvorbe, isto kao i iznimke pravila, s time da *Hrvatski pravopis* autora Cipra-Guberina-Krstić daje detaljniji prikaz pravila uz veći broj primjera. Brozovim *Pravopisom* propisano je da se suglasnik *d* bilježi ispred *s* i *š*, ali i ispred *c*, *č* i *ć* u nekim riječima poput *nadcestar*, *nadčovječni*, *nadćutni* (Badurina 1995) poštivajući time tradiciju hrvatskog pravopisanja što će nastaviti i Cipra-Guberina-Krstić (§§ 105-106, str. 20-21) i Babić-Finka-Moguš (§ 220, str. 49) u svojim *Pravopisima*.

Pravila i iznimke vezani uz ispadanje suglasnika u oba su *Pravopisa* jednaki, jedino autori Cipra-Guberina-Krstić uz ovu temu vežu i dvije samostalno obrađene cjeline: promjene u suglasničkim skupovima te čuvanje značenja i korijena u pravopisu, dok je to u drugom *Pravopisu* sve zajedno obrađeno unutar iste cjeline.

Hrvatski pravopis autora Cipra-Guberina-Krstić u uvodnom djelu daje definicije složenice i polusloženice nakon čega slijedi pet osnovnih, koja uključuju sastavljeno i rastavljeno pisanje imenica, pridjeva, brojeva, priloga i prijedloga, a potom i posebna pravila, koja obuhvaćaju pisanje priloga s dometcima *god* i *i*, te predmetkom *ne*, veznika s predmetcima *ni* i *i*, te prijedloga s predmetkom *po*. Posebno je izdvojena niječna čestica *ne* i njezino pisanje uz glagole, imenice, pridjeve, zamjenice i priloge. Pravopis trojca Babić-Finka-Moguš daju uvodna objašnjenja što su to složenice i polusloženice te po vrstama riječi – imenice, pridjevi, zamjenice, brojevi, glagoli, prilozima, prijedlozi, veznici – navode pravila o sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi. Kod pravila o pisanju zamjenica posebno se osvrću na njihovo pisanje kada su im dodani predmetci *po*, *ni*, *ne*, *i*, *god*. Na kraju autori daju i pravila o rastavljanju riječi na kraju retka. Osim po koncepciji sadržaja, razlike u samim pravilima nema, osim što posljednji *Pravopis* opsežnije opisuje tematiku uz velik broj primjera.

Pranjković (2010) navodi kako se Cipra-Guberina-Krstićevim *Hrvatskim pravopisom* po prvi puta uvodi naglasni kriterij i to kao polazni, u neku ruku, temeljni kriterij za sastavljeno, odnosno rastavljeno pisanje riječi. Babić-Finka-Moguš sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi obrađuju po vrstama riječi, na isti način na koji je organizirano i u novosadskom pravopisu, svojevrsnom prethodniku, za razliku od njegova sljedbenika, tj. pravopisnog priručnika Anića i Silića u kojem se navodi da se sastavljeno pišu prefiksi, sufiksi i nastavci, a potom se detaljnije “analiziraju primjeri u kojima pojedine jedinice mogu dolaziti i kao prefiksi odnosno sufiksi (prefiksoidi i sufiksoidi) i kao odjelite riječi (prijedlozi, čestice, i sl.)” (Badurina i Pranjković 2009: 313).

Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi jedno je od važnijih pitanja hrvatskoga pravopisanja na koje su pravopisci odgovarali različitim rješenjima, a „to se posebice odnosi na prijedložne izraze (prijedlog + imenica ili zamjenica ili prilog) i složene priloge, npr. *niz brdo, nizbrdo; uz to, usto*“ (Bičanić 2012: 15). Oba uspoređivana *Pravopisa* u ovom slučaju daju ista rješenja, tj. upozoravaju na razlikovanje sastavljenoga i rastavljenoga pisanje ovisno o kontekstu, što se vidi iz razlikovnih primjera: *Sve je otišlo nizbrdo./Spustili smo se niz brdo obraslo šumom.* (§ 168, str. 90-91) kod Cipra-Guberina-Krstića te *Sve je otišlo nizbrdo (naopako)./Spustili smo se niz brdo obavito maglom.* (§ 395, str. 90-91) kod Babić-Finka-Moguša. Tradicija, kako navodi Badurina (1996), zacijelo propisuje pisanje *ne ću, ne ćeš, ne će, ...* uz sastavljeno *neću, nećeš, neće,...* što se vidi iz Boranićeva *Pravopisa* (⁹1947, ¹⁰1951). No, usporedbom dvaju zabranjenih pravopisa uočava se slijedeće: Cipra-Guberina-Krstić propisuju rastavljeno pisanje *ne ću, ne ćeš, ne će, ...* (§ 195, str. 47), dok *Londonac* nalaže sastavljeno pisanje *neću, nećeš, neće,...* (§ 390, str. 89).

Oba *Pravopisa* imaju gotovo identična pravila pisanja rečeničnih znakova, jedina se razlika očituje u broju znakova koje autori ubrajaju u rečenične znakove. Tako, Cipra-Guberina-Krstić imaju deset rečeničnih znakova, od kojih se jedino crtica (-) ne nalazi na popisu rečeničnih znakova autora Babić-Finka-Moguš, dok spomenuti trojac ima jedanaest rečeničnih znakova, od kojih njih dvoje, crtica (–) i polunavodnici, Cipra-Guberina-Krstić ne ubrajaju u svoj popis rečeničnih znakova. Badurina i Pranjković vezano uz pravila o pisanju zareza kojega Babić-Finka-Moguš navode u § 463. na str. 107.-108.: “Kao naknadno dodani dio **zarezmom se može odvojiti i skup riječi isred glavnih dijelova rečenice** (...) Takve dijelove **ne valja odvajati mehanički**, kako se uobičajilo u nekim publicističkim tekstovima. (...) Uopće, **ne valja pretjerivati** pa zarezima odjeljivati svaku riječ ili skupinu riječi koju možemo smatrati manje važnom za smisao rečenice, a time onda i naknadno dodanom” (prema Badurina i Pranjković 2009: 315) smatraju kako ona zacijelo neće biti od pomoći u nedoumicama pisati ili ne zarez na određenim pozicija.

Cipra-Guberina-Krstić pravopisne znakove u svom *Pravopisu* nazivaju pismeni znakovi ili interpunkcije, dok su kod Babić-Finka-Moguša to pravopisni znakovi. Druga očita razlika također je vezana uz nazive pa tako Cipra-Guberina-Krstić kraću crticu nazivaju spojnica, a dulju crtica, dok Babić-Finka-Moguš kraću nazivaju crtica, a dulju crta. *Pravopisi* se razlikuju i po broju navedenih pravopisnih znakova, odnosno Cipra-Guberina-Krstić imaju dvanaest, a Babić-Finka-Moguš šesnaest znakova, od toga oba trojca imaju sedam „zajedničkih“, tj. isto navedenih, znakova. Uz sedam „zajedničkih“, prvi autorski trojac na svom popisu još ima i: zvjezdicu i križić, luk, kosu crtu, računske znakove i znak ponavljanja,

a drugi trojac: dvotočku, tri točke, zagrade, znak jednakosti, znakove podrijetla, genitivni znak te upitnik, uskličnik i navodnike, koji se koriste po potrebi. Razlike u samim pravilima upotrebe pravopisnih znakova, između *Pravopisa*, nema. Inventar pravopisnih znakova nije se znatnije mijenjao, tek od pravopisa do pravopisa, no ono što se je mijenjalo su nazivi pravopisnih znakova poput *točka sa zarezom, točka i zarez, dvije točke; dvotočka i dvotočje; tri točke, trotočka i trotočje; vezica, crtica i spojnica* (Badurina 1996), što potvrđuje i usporedna analiza dvaju zabranjenih pravopisa hrvatskoga jezika.

Autori daju gotovo ista pravila vezana uz pisanje tuđica, iako su Babić-Finka-Moguš neke tuđice ponašili (kako to sami kažu), a Cipra-Guberina-Krstić zagovaraju njihovo izvorno pisanje, uz napomenu kako Babić-Finka-Moguš daju daleko opsežniji pregled pravila i za njih vezanih tuđica, kako izvornih, tako i onih koje smo ponašili. Badurina navodi da iako primjedbe Babić-Finka-Moguša vezane uz pisanje osobnih i zemljopisnih imena (§§ 320-323, str. 72-73) “koja smo, zahvaljujući dugotrajnim kulturnim vezama s drugim narodima i njihovim jezicima, ‘tako ponašili da su postala sastavni dio našeg onomastičkog fonda’: ona se redovito transkribiraju ili se čak rabi neki drugi u hrvatskom jeziku uvriježen oblik” (1996: 145) podsjećaju na iste iz novosadskoga pravopisa to ne znači da one proturječe hrvatskoj pravopisnoj tradiciji. Takvo pravilo nalazimo i kod Cipra-Guberina-Krstića (§§ 212-213, str. 50-51).

Analizom svog *Pravopisa* posebno, nije uočeno nikakvo međusobno odstupanje u pravilima o pisanju kratice. Jedina uočena razlika odnosi se na pisanje kratica *i t. d., t. zv., na pr. i t. j.* kod Cipra-Guberina-Krstić, odnosno *itd., tzv., npr. i tj.* kod Babić-Finka-Moguš, koji se u ovom obliku pišu i danas.

Pravopisni rječnik autora Babić-Finka-Moguš dvostruko je opsežniji od istoga Cipra-Guberina-Krstića, a ima i veći broj primjera dvostrukih oblika iste riječi, kao i veći broj riječi kojima je označeno podrijetlo. Još od Brozova pravopisnoga rječnika nailazimo na neke nepravopisne kompetencije: “što je obilježeno zvjezdicom *, nek se ne upotrebljava u književnom govoru” (Badurina 2006: 153 prema Broz 1893: 72), što preuzimaju i Babić-Finka-Moguš u svom *Pravopisu*. Badurina i Pranjković smatraju kako je jezično savjetništvo tipa *ne ovo nego ono*, odnosno *bolje ovo nego ono* u 70-im godinama 20. st. imalo svoju praktičnu vrijednost “kao protuteža lažnu, a nametanu *liberalizmu* novosadskog pravopisnog rječnika” (2009: 316), no danas ono više nema ni stručnoga ni praktičnoga opravdanja. Cipra-Guberina-Krstić navode kako im je za izradu pravopisnoga rječnika poslužio Boranićev pravopisni rječnik, no, autori za razliku od Boranića prekidaju „s označavanjem nepoćudnih

riječi, ne sežući u leksičku normu, pa se za taj pravopis može reći da je prvi koji je uspio leksičku normativizaciju“ (Ćužić 2015: 181).

Što se, pak, ostalih razlika tiče *Hrvatski pravopis*, autora Franje Cipre, Petra Guberine i Krune Krstića, samostalno obrađuje tri teme koje Babić-Finka-Mogušev *Hrvatski pravopis* obrađuje unutar ostalih tematski povezanih cjelina, a to su: promjene u suglasničkim skupovima, čuvanje značenja i korijena u pravopisu te rastavljanje na slogove. Međutim, poglavlje *Zamjenjivanje suglasnika k, g, h sa c, z, s* koje obrađuju autori Babić-Finka-Moguš uopće se ne obrađuje u *Pravopisu* Cipra-Guberina-Krstića. „U prvome izdanju Babić-Finka-Moguševa 'Hrvatskoga pravopisa', po uzoru na Novosadski pravopis, nalazimo naslove poglavlja Promjena *l* u *o* i Zamjenjivanje suglasnika *k, g, h* sa *c, z, s*, koja se odnose na vokalizaciju odnosno sibilizaciju. Od drugoga izdanja autori izostavljaju ta poglavlja jer navedene alternacije smatraju gramatičkim, a ne pravopisnim problemom (...)“ (Ćužić 2015: 141).

7. ZAKLJUČAK

Povijest hrvatskoga naroda, a time i hrvatskoga jezika, duga je i burna. Od samih dolazak Hrvata na ova područja do danas hrvatski je jezik prošao brojna iskušenja te je više puta bio zabranjivan. Nametanje drugih jezika tijekom povijesti, a osobito srpski jezični unitarizam, uvelike su odredili razvojni put hrvatskoga standardnoga jezika, ali ga nisu uspjeli „uništiti“. Nažalost, neki pravopisi hrvatskoga jezika nisu imali tu sreću te su bili zabranjivani i „uništeni“ poput *Hrvatskog pravopisa* Franje Cipre, Petra Guberine i Krune Krstića, nastao 1941., ali odlukom novoosnovanoga Hrvatskoga državnoga ureda za jezik, koji teži povratku hrvatskoj pravopisnoj tradiciji, tj. povratku na etimološki pravopis, zbog svoje pretežito fonološke osnove biva zabranjen te je svjetlo dana ugledao tek 1998. godine. Sličnu sudbinu dijeli i *Hrvatski pravopis*, tzv. *Londonac*, autora Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša, sastavljen po uzoru na hrvatsku fonološku tradiciju i predan u tisak 1971., koji zbog utrućuća političke klime toga vremena koja je težila povratku i isticanju hrvatskih pravopisnih posebnosti, biva zabranjen, a prvo objavljivanje u domovini doživio je tek 1990. godine.

Iako su nastali u dva različita vremena, proživjeli istu sudbinu, oba *Pravopisa* imaju istu, pretežito fonološku osnovu, mada oba nastavljaju već utrti put fonološko-morfonoškoga pravopisanja, zbog čega među njima nema značajnijih razlika. Sva su pravila u oba *Pravopisa* jednaka, a jedine se razlike očituju u samoj koncepciji poglavlja, obimu samih primjera pojedinih pravila, u pravopisnom nazivlju te njihovom svrstavanju. Primjerice, Cipra-Guberina-Krstić samostalno obrađuju pravila vezana uz ispadanje suglasnika, promjene u suglasničkim skupovima te čuvanje značenja i korijena u pravopisu, dok je to kod Babić-Finka-Moguša obrađeno unutar iste cjeline. No, Babić-Finka-Moguš obrađuju zamjenjivanje suglasnika k, g, h sa c, z, s što Cipra-Guberina-Krstić uopće ne spominju u svom *Pravopisu*.

Nadalje, autori imaju jednaka pravila pisanja rečeničnih znakova, jedina je razlika njihov broj, odnosno Cipra-Guberina-Krstić imaju ih deset, od kojih se jedino crtica (-) ne nalazi na popisu Babić-Finka-Moguša, dok ih spomenuti trojac ima jedanaest, s izuzetkom crtice (–) i polunavodnika kojih Cipra-Guberina-Krstić ne ubrajaju u svoj popis. Slično tome, Cipra-Guberina-Krstić pravopisne znakove nazivaju pismeni znakovi ili interpunkcije, a Babić-Finka-Moguš pravopisni znakovi, a dok Cipra-Guberina-Krstić kraću crticu nazivaju spojnica, a dulju crtica, Babić-Finka-Moguš kraću nazivaju crtica, a dulju crta.

Primjetnije razlike između *Pravopisa* odnose se na tuđice koje imaju ista pravila pisanja, iako su Babić-Finka-Moguš neke tuđice ponašili, a Cipra-Guberina-Krstić zagovaraju

njihovo izvorno pisanje. Isto tako, osjetnija se razlika očituje i u pravopisnim rječnicima, odnosno Babić-Finka-Mogušev je dvostruko opsežniji od Cipra-Guberina-Krstićevoga, a dan je veći broj primjera dvostrukih oblika iste riječi, kao i veći broj riječi kojima je označeno podrijetlo. Zanimljivost koja „upada u oko“ je razlika između samog pisanja nekih kratica pa tako Cipra-Guberina-Krstić pišu *i t. d.*, *t. zv.*, *na pr.* i *t. j.*, kod Babić-Finka-Moguš pišu u obliku u kojem se one pišu i danas – *itd.*, *tzv.*, *npr.* i *tj.*

8. LITERATURA

1. Babić, S. (2008). *Hrvatski pravopis – vrući kesten u ministarskim rukama*. Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, Vol. 55 No. 2: 54-64.
2. Babić, S. (2010). *Hrvatska i srpska hrvanja sa „srpskohrvatskim standardnim jezikom“*. Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, Vol. 57 No. 2: 41-80.
3. Babić, S., Finka, B., Moguš, M. (¹1971). *Hrvatski pravopis*. Školska knjiga. Zagreb.
4. Badurina, L. (1994). *Pabirci o pravopisu hrvatskome*. Fluminensia, Vol. 6 No. 1-2: 59-69.
5. Badurina, L. (1995). *Pravopis hrvatski – pravopis srpski*. Fluminensia, Vol. 7 No. 2: 99-109.
6. Badurina, L. (1996). *Kratka osnova hrvatskog pravopisanja : metodologija rada na pravopisu*. Istraživački centar Rijeka. Rijeka.
7. Badurina, L. (2000). *Kamenčić u mozaiku novije povijesti hrvatskoga pravopisa*. Fluminensia, Vol. 12 No. 1-2: 123-148.
8. Badurina, L. (2001). *Hrvatski pravopis na pragu novoga tisućljeća*. Fluminensia, Vol. 13 No. 1-2: 126-132.
9. Badurina, L. (2006). *Hrvatska pravopisna norma u 20. stoljeću*. Hrvatski jezik u XX. stoljeću: Zbornik radova sa znanstvenog skupa što je održan u palači Matice hrvatske 20-21. siječnja 2005. Ur. Hekman, Jelena. Matica hrvatska. Zagreb.
10. Badurina, L., Matešić, M. (2011). *Jezik i pravopis: teorijsko-metodološki pristup pravopisnom normiranju*. Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 7/I No. 7: 17-31.
11. Badurina, L., Pranjković, I. (2009). *Hrvatski pravopisni kompleks: Novi Sad i hrvatski pravopis danas*. U: Jezični varijeteti i nacionalni identiteti. Ur. Badurina, Lada; Pranjković, Ivo, Silić, Josip. Disput. Zagreb.
12. Barić, E. i dr. (1999). *Hrvatski jezični savjetnik*. Školske novine. Zagreb.
13. Batrnek, J. (2011). *Četiri desetljeća londonca*. Hrvatistika: studentski jezikoslovni časopis, Vol. 5 No. 5: 249-250.
14. Bičanić, A. (2012). *Pravopisna norma i standardizacija hrvatskoga jezika devedesetih godina 20. stoljeća i početkom 21. stoljeća*. Zbornik radova s Bosanskohercegovačkog slavističkog kongresa. Ur. Halilović, Senahid. Slavistički komitet-Filozofski fakultet u Sarajevu. Sarajevo.

15. Bičanić, A. (2013). *Pregled povijesti, gramatike i pravopisa hrvatskoga jezika*. Croatica. Zagreb.
16. Bilandžić, D. (1999). *Hrvatska moderna povijest*. Golden marketing. Zagreb.
17. Bratulić, J. (2012). *Leksikon hrvatske glagoljice*. http://www.katolici.org/katekizam.php?action=c_vidi&id=405 (pristupljeno 28.9.2018. u 14:29)
18. Bratulić, J., Damjanović, S. (2005). *Hrvatska pisana kultura: izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. st.* Veda. Križevci.
19. Broz, I. (¹1982., ²1893). *Hrvatski pravopis*. Po određenju kr. zemaljske vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, Troškom i nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade. Zagreb.
20. Brozović, D. (2008). *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
21. Cipra, F., Guberina, P., Krstić, K. (¹1998). *Hrvatski pravopis*. Ur. Marotti, Bojan. ArTresor naklada. Zagreb.
22. Čužić, T. (2015). *Pravopisna norma*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
23. Đodan, Š. (1991). *Hrvatsko pitanje 1918-1990*. Alfa. Zagreb.
24. Goldstein, I. (2013). *Hrvatska povijest*. Novi Liber. Zagreb.
25. Greenberg, R. D. (2005). *Jezik i identitet na Balkanu: raspad srpsko-hrvatskoga*. Srednja Europa. Zagreb
26. Hercigonja, E. (2006). *Tropismena i trojezična kultura hrvatskoga srednjovjekovlja*. Matica hrvatska. Zagreb.
27. <http://ihjj.hr/stranica/pravopisi-hrvatskoga-jezika/30/> (pristupljeno 28. kolovoza 2018. u 16:37)
28. Jonke, Lj. (1971). *Novi hrvatski pravopis*. U: *Hrvatski knjiženi jezik danas*. Zagreb: Školska knjiga. 139-142.
29. Jonke, LJ. (2015). *Rasprave i članci*. Matica hrvatska. Zagreb.
30. Kljaić, S. (2017). *Nikada više Jugoslavija: Intelektualci i hrvatsko nacionalno pitanje (1929. – 1945.)*. Hrvatski institut za povijest. Zagreb
31. Macan, T., Holjevac, Ž. (2013). *Povijest hrvatskoga naroda*. Školska knjiga. Zagreb.
32. Marijanović, M. (2012). *Pravopisi u 20. stoljeću*. Završni rad. Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera. Osijek.
33. Marković, K. (2013). *Hrvatski pravopisi u razdoblju 1945-1990: četiri pravopisna priručnika*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.

34. Matković, H. (1998). *Povijest Jugoslavije : 1918-1991 : hrvatski pogled*. Naklada Pavičić. Zagreb.
35. Moguš, M. (2009). *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
36. Pušić, M. (2013). *Hrvatski jezični problem od 1945. do 1967. godine*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb.
37. Pranjković, I. (1997). *Jezikoslovna sporenja*. Konzor. Zagreb.
38. Pranjković, I. (2006). *Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000*. Hrvatski jezik u XX. stoljeću: Zbornik radova sa znanstvenog skupa što je održan u palači Matice hrvatske 20-21. siječnja 2005. Ur. Hekman, Jelena. Matica hrvatska. Zagreb.
39. Pranjković, I. (2008). *Sučeljavanja*. Disput. Zagreb.
40. Pranjković, I. (2010). *Ogledi o jezičnoj pravilnosti*. Disput. Zagreb.
41. Radelić, Z. (2006). *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991.: od zajedništva do razlaza*. Školska knjiga-Hrvatski institut za povijest. Zagreb.
42. Samardžija, M. (2008). *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.

9. ŽIVOTOPIS

OSOBNI PODACI

Ime i prezime: Maja Magaš
Datum i mjesto rođenja: 29. lipnja 1985., Zadar
Adresa: Put Jukića 40, Seline, 23 244 Starigrad-Paklenica
Kontakt: 091/580-33-71
E-mail: israel@alnet.hr

OBRAZOVANJE

2016. – Sveučilište u Zadru, Diplomski sveučilišni studij Ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja
2013. – 2016. Sveučilište u Zadru, Stručni studij za odgojitelje predškolske djece
2004. – 2009. Sveučilište u Zadru, smjer: Kultura i turizam
2000. – 2004. Kemijska škola, Zadar

RADNO ISKUSTVO

Siječanj – travanj 2018. Pripravnik u DV Hlapić, Zadar
Rujan 2010. – lipanj 2017. Osobni pomoćnik u nastavi, *OŠ Petar Preradović*

SEMINARI

Rujan – listopad 2016. Osposobljavanje za zanimanje pomoćnik u nastavi za djecu s posebnim potrebama, Pučko otvoreno učilište Zadar, Zadar
Rujan 2015. Druga Marte Meo međunarodna konferencija u Hrvatskoj, Zadar
Studeni 2010. Edukacija roditelja i stručnjaka za poticanje djece zakašnjelog jezično-govornog razvoja, Zadar
Veljača 2009. Seminar za turističke vodiče, Zadar

VOLONTIRANJE

Rujan 2010. – svibanj 2013. *Osnovna škola Petar Preradović, Zadar*

OSOBNNE VJEŠTINE I KOMPETENCIJE

Rad na računalu: MS Office paketa
Strani jezici: engleski, talijanski, španjolski